

A MAGYAR ÖNMAGÁT KERESI.

(Második közlemény.)

Irta: Hankiss János.

A BBÓL a nagy egyéniségeket és nagy műveket alig termelő korszakból, amely a XVIII. századnak csaknem a végéig nyúlik, s amelyet újabban a *barokk* varázsszóval próbálunk nyitogatni, bizonyos távlatból érdekes jellegzetességeket állapíthatunk meg. Az Olaszországban tanult osztrák mesterek magyarországi épületei és szobrai a szakértők szerint két fontos módosuláson mennek keresztül: egyrészt igen hamar leegyszerűsödnek, «klasszikusabbakká» válnak; másrészt heves igyekezettel magyarosodnak. Az első változás oka állítólag az értékes nyersanyagok hiánya, de főképp a latinnal átítatott magyar ízlés; a másiké pedig az, hogy ha a *barokk végletes lendülete, anyagontúli mozgalmassága* nagyszerűen megfelelt az ébredő magyar pillanatnyi szükségletének, természetes, hogy feledve a barokk civilizációs forrásait, minden lendületet és minden mozgást a magyar hazafiság szolgálatába állított. Nemcsak *Szent Márton* pozsonyi szobrán alakította át a szentet az osztrák művész magyar ruhás lovassá, hanem Faludi Ferenc is bakonyi kanásszá lokalizálja az olasz Arcadia képzeletbeli pásztorait.

A korszak nagy eseménye azonban jelenségeinek sűrűsége ellenére sem a *barokk* vagy a *rokoko* ízlés és szellem vendégszolgája, hanem az a szokás szerint «datinitás»-nak nevezett áramlat, amely itt duzzad legmagasabbra, mielőtt át kellene csapnia a nemzeti nyelv érdekében emelt gáton. *Sohasem szabad megelégedni* azzal, hogy egy az egész szellemi életet átható mozgalmat gyakorlati (gazdasági vagy politikai) tényekre vezetünk vissza, a latinosságot tehát arra, hogy «a latin volt a különböző nyelvű nemesség nemzetiségfölötti nyelve», vagy hogy «azért beszéltek latinul, hogy ne kelljen németül beszélniük». Mindebben van igazság, de nem ez az egész igazság. Nálunk — mint korábban a lengyeleknél — ez a *latinul beszélés és rómaiul gondolkodás* azért lett több, mint *kényszerű megoldás*, azért termékenyítette meg az irodalmat, mert megfelelt a nemzeti lélekben valami hajlamnak, amely támogatta, vagy valami hiánynak, amely szükségletnek tüntette fel. Ez a kérdés még nagyon sok kutatásra szorul, mert egyfelől *elhomályosítja a latinitás propagandája* a maga kellően meg nem rostált anyagával, másrészt a néplélektani tanulmányok kezdetleges stádiuma, amely miatt az a veszély fenyeget, hogy az okot látjuk okozatnak és viszont. Kapcsoljuk ki kísérletező megállapításainkból azt a politikailag színeződő elemet is, hogy «datinitásunk» kimondása Németország a zászlóvivője annak az új-humanizmusnak, amely azt bizonyítja, hogy a «latinság» nem faji vagy nyelvi, hanem szellemi síkban dül el.

Annak a magyarnak számára, aki benne hányódik a történelem viharában, s mert csak a *multat* s a *jövőt* nézheti, a *jelenről tragikus és patetikus szemlélete* van, s főképp *történettrókból és szónokokban* revelálódó latinság olaj a tűzre, fokozása a meglévő hajlamoknak. *Hősök és hősök dicsőítői*: ez Livius és Cicero magyar olvasói szemében az irodalmilag adott római történet. Dugovics Titusz, Szondy György, a szigetvári Zrínyi története, a

Mucius Scaeyolák, Horatius Coclesek öntőmintájába folyik. S amint közleledünk a *francia forradalom* felé, amely a «római jellem» *sztoikus és demokratikus* elemeit keresi meg, úgy érik meg nálunk is a Catók és Brutusok meghatározta antik jellem, amely az erős egyéniség önlegyőzését, a közjó égiszemeselését, a tiszta erkölcsre alapuló *rendületlenséget* jelenti nálunk. Ha kissé több terünk volna, érdemes lenne belemélyedni ezekbe a bonyolult képletekbe s kimutatni, hogyan összegeződik, hogyan folyik egybe itt is egy csomó különböző vidékről ideáradt folyam : mennyi van ebben a brutusos típusban a protestáns puritánságból, a szinte második énünkévé vált ellenállás ösztönéből, a tűrés sztoikus — keresztyén — magyar rezisztenciájából.

De a másik, a *szemlélődő*, az *idillbe* burkolózó magyarnak is megvan a *Horatiusa*. És benne kitűnő adagolásban kap meg mindent, amit szeret s amire vágyik : a falusi elvonultság s az emberi méltóság érzése jól megfér közéleti és általános emberi reflexiókkal, a középszer dicsérete a «tiszta erkölcs» szélső ideáljával, a szónoki pátosz az egyéni lírával. *Józanág és könnyelműség élni hagyják egymást*, — s olyankor, *valamelyik* túlzásba lendül, a magyar olvasó egyszerűen *fordít egy lapot*. Így válik a közléről oly sokszor aljas római politika s oly gyakran perverz római erkölcs irodalma itthon «magistra vitae»-vé. Kimutatták, hogy a francia forradalom vezéreinek és szónokainak megvan a maguk külön képe a rómaiságról ; elmondhatjuk, hogy van egy magyar *tükörben nézett latinítás is*, amely *becsületére válik a tükörnek* . . .

Nemcsak mozgást szorgalmazó fűtőanyagot ad a latinság a háborúk által elernyesztett magyarságnak, nemcsak megerősíti a közérzészről és a jellemről alkotott felfogásunkat, hanem *jegyzelmző* elemet is visz bele *kontrasztos vérmérsékletünkbe*. Nemcsak lendítőkerék, hanem ritmusszabályozó is. Hol lehetne könnyebben meggyőződni erről, mint a magyar *versművészet* renaissance-át jelentő 1770-es évek *költőműhelyeiben*, ahol «új mértékre vett» versek készülnek. És elsősorban Berzsenyinél, aki a dunántúli földesúr csöndes életében annyi *robbanóanyagot* halmoz föl, a *nagyság* olyan *izomtornáit* és olyan *tűzijátékait* éli át — a legfegyelmezett kifejezési keretben, klasszikus veretű görögös-latinos versekben. *E kihűllnek látszó versidom* talán sehol sem kap ily izzó *bronztartalmat*, mint a magyar költőnél, akit világok választanak el a humanista költőktől, a renaissance-dalszerzőktől s aki talán legtöbbet tett minden modern költő közül a latin irodalom dicsőségének fel-frissítéséért akkor, amikor nem utánozhatónak, hanem *aktuálisnak* mutatta be. Aktuálisnak a szó minden értelmében. Akkor is, amikor kora nemességéhez, főurakhoz, követekhez szólt ; de még inkább akkor, mikor lelkesedésben és méltatlankodásban annyi antik energiát tudott korszerűsíteni.

S még egy olyan tendenciát érzünk meg nála, amelyet *Vörösmarty, Babits* s sokan mások újra csillogó kirakatba raknak : «kozmosz életérzést», — amint mondani szokták. Milyen ellentét — vetik közbe az avatatlanok — a barokk részletező, lokalizáló hajlamával ! Berzsenyi *viharai* nem e világról valók s a «*zenith és nadir*» sarkpárját ő vezeti be a hétköznapi magyar látomások közé. A magyarság megpróbáltatásokkal teljes sorsa nem önmagafelé fordulást eredményez csupán, hanem erőteljes kifelétörést, az idill mellett ott van a tündérmese, az eposz, a bakonyi Arcadia egyenrangú a kozmosz térrel vagy a hólepte lengyel lejtőkkel, amikor a keserves hétköznaptől *menekülni*, csalódásos és csalfa ítéletek ellen *jölebbezni* kell. Akármilyen «józan» lenne a magyar nép, ez a menekülési és föllebbezési kényszer az évszázadok folyamán egyedül is idealistává, európaivá, hívővé, látnokká tette volna.

De Berzsenyi kortársait konkrétobb síkban is jellemzi az európaiság és magyarság csaknem tökéletes egyensúlya. Ritka kincs ez, amelyet azért nem látunk eléggé, mert megszoktuk, mint a velencei a nyomorúságos élet márványkockás alapozását. Vannak népek, amelyek korán érdeklődtek «Európa» iránt, de önmaguk lelkét nem fedezték fel idejében; viszont vannak mások, amelyek önmaguktól nem látták a többit, a lényeges összefüggést. Nálunk a nemzeti újjáéledés és a síma bekapcsolódás Európába teljesen egyidejű és szigorúan összekapcsolt. Naív idealizmus-e ez, a gyakorlati külpolitika bűvészmutatványaiából való kizártságunkból származó? Inkább szerencse és érték: az összehasonlítás a sokféleség ismerete alapján. A debreceni jóbarátok kisor-nainak az olasz jut, vele persze Metastasio és az Arcadia. De a veszély csekély, mert Csokonai magyarhoz illően átesap a többiek vadászterületére is és Rousseau meg a német lírikusok, no meg az elmaradhatatlan Homeros kimentik az egyoldalúságból. Még az olyan konzervatív nemesurak is, mint Kisfaludy Sándor, kapnak egy jó darabot a legváltozatosabb nyugatból, hacsak a bécsi gárda, s Mars és Vénusz segítségével is. S aki jól ismeri a nyugati tzlésáramlatokat, elámulva hasonlítottathatja össze ismert vízüket azokkal a csatornákkal és lírai szélességüvé dagadó tavakkal, amelyekre a magyar csatornázók keze alatt alkotnak. Mi lett a komikus eposz ízetlenségeiből a *Dorottyában*, a vidéki magyar intérier e halhatatlan hangulatképében? Mi lett az *Arcadia papirosvirágaiból* Csokonai, e fájdalmasan kereső, nemes «bohém» (mily elégtelenek a típusjelzők!) *anakreoni* dalaiban? Hogyan ért csúcsot a «*preromantikus*» tematika az *elégiák* tiszta természeti képeiben s bensőséges hangulataiban? Ne csodáljuk a fejünket a szokott bizalmatlansággal, magunk iránt: a magyar költők *színeit és izeit* akkor fogjuk igazán fölfedezni, amikor nagy antológiákban *idegen nyelven* csodáljuk és csodálják azt, ami belőlük még ott is megmaradt. És Kisfaludy Sándor milyen világosan érzi s hangoztatja férfiasabb hevét, amely megkülönbözteti mesterétől, a nőies *Petrarcától!*

S hogyan válik nála is, romantikus utódainál is a rendszerint groteszk és hamis «középkori» anyag regékben és regényekben, drámákban és vígjátékokban, balladákban és eposzokban igazi ihletforrássá azzal, hogy a magyar jelen sivárságánál s a magyar katona történelemben-élésénél fogva a *középkor nem színes játékszer, hanem szentély vagy gyógyfürdő* lesz. Ezért nem múlik el oly hamar, mint a francia romantika, amely nem tudott közrajongást szítani olyan uralkodókért, mint az Agnès Sorel szoknyáján ülő VII. Károly, vagy pláne az «Asszony ingatag»-ot dudoló I. Ferenc; vagy a német romantika, amely inkább a mese- és mondavilágba vagy a külföldi történelemben vetítette elvont problémáit. A magyar romantizmus multja 90 százalékban nemzeti mult, a történelem és az azt hivatalosan kipótló mondák költői népszerűsítése, ihletett propagandája. A magyar állam gondolatát erősíti és a magyar jellem régi példatárát szerkeszti meg mindazok használatára, akik közömbösek, ingadozók vagy — idegenek. Mert a magyarosításban a magyar jellem s a magyar életstílus romantikus képeinek több érdemük van, mint akár a legjobb magyarnyelvű elemi iskoláknak. Ezért is bontakozik ki oly nehezen a romantikából a magyar irodalom: Petőfi, Arany, Jókai féllábbal benne állnak még, — s máig is eleven erő maradt.

A hivatalos romantika időbeli előzményei is jellegzetesek. *Kölcseyt* ma egyre gyakrabban állítják Széchenyi mellé: ő a nemzetért lázasan aggódó, multba és jövőbe félve meredő magyar költő. De ez a hangulat nem terjed

ki élete egész művére: az ügyvéd, a politikus «római jellem», a *Parainesis* írója tökéletes idealista. Hiába adja Zrínyi lantjára a legkétségtelenebb Kasszandra-hangokat, a Himnusz az igazi Zrínyi megváltás-gondolatára épít egy imát: «M megbűnhődte már e nép a multat s jövődőt!» Nincs ebben az attitűdében semmi következetlenség: félni, óvni és imádkozva mégis remélni — a lélekben szoros lánc ez, nem az idegbajos pálfordulása.

És Kölcséyt nem lehet elválasztani *Kisfaludy* Károlytól (a *Rákosi szántó* és a *Mohács* olyan, mint két pendant-szobor: egészen egyformák, csak az egyik jobbra tekint, a másik balra, azaz mindegyik ugyanazon közép-pont felé), s főképp *Vörösmartytól*. Itt a végletekig fokozódik a nagy elődök minden velleitása. Izzó magyarság, mely beleilleszkedik a kozmoszba és még inkább Európába; a nemzeti multba való elmélyedés s e barlangból napfényre bányászása minden drágakőnek, amit emberi fantázia kikristályosíthatott; hangulati végletek remény és keserv között, amelyeket végül harmónikus akkordba old a hit, az idealizmus s mondjuk ki bátran: az optimizmus, amely még a «Vén cigány»-nak is engedélyez egy tiszta, égi hangot. *Vörösmarty* csupa látszólagos ellentét, de alig van olyan egységes hatású költője a kornak, mint ő. Romantikus, de mennyire nem individualista! A magyar férfi különös szemérme objektíváltat vele még ártatlan távoli rajongásokat is. A színek és illuziókeltés adományát a bölcsőjébe tette egy tündér és mégis akkor legigazabban ő maga, amikor könyvekből, eszmékből indulhat ki és romantikus létére megbélyegezheti az ábrándozást! Külön Istent álmodik a magyaroknak, ennek a dicsőségre vágyó, harcos nemzetnek, és mégis arra kéri Istent, ne teljesítse népének olyan óhaját, amely nem a testvériség csillaga alatt fogant. A nyelv minden zenéjét és minden ízét érzi és ki tudja fejezni, mesedramává szőni, de sohase játszik üres formajátékot, sose virtuóz: egy nemzet, egy földrész, a kozmosz, Isten jár mindig az eszében. Victor Hugo is «mágus», de mennyire riporter, politikus, «aktuális» *Vörösmarty* mellett! Goethe is egy egész világ, de ebben a világban milyen nagy szerepe van az életet és annak élvezését művészileg kiaknázó egyéniségnek... Egyik sem felelhetett volna meg annyira, mint *Vörösmarty*, a magyar élet követelményeinek: ez a lángeszű magyar férfiban a közért való áldozatot, a szükséges álmot, a nyelvi és érzelmi, sőt értelmi elemek ritka egyensúlyát kívánta meg.

Petőfi több «fiatalsággal» tette kirakatba a maga énjét. És ezt azért tehetette meg nyugodtan, *botrányokozás* nélkül, mert ez az én, mint az igazi fiataloké mindig, egészen az elvek, a haza, a szabadság szolgálatába volt állítva. Elég, ha Lamartine-nal, vagy Musset-vel hasonlítjuk össze, vagy Byronnal és Leopardival, hogy lássuk a nagy különbséget. Petőfi előtt pontos hierarchiába rendeződtek az élet értékei: 1. szabadság, 2. szerelem, 3. egyéni élet. Másrészt a szabadság kultuszának kézzelfoghatóan magyar színezetet tudott adni, annyira nyilvánvalót, hogy nyugaton is észrevették és sokszor sok nyelvre lefordították: a magyar népnek adott hangot s így bizonyos értelemben szabadságot. A herderi törvényt egy nemzet se ratifikálta ily ragyogó teljességben, mint Petőfi nemzete, amely népi anyagból, népi környezetben, a nép és nem-nép viszonyának egészséges meghatározásával épített a magyar földművelő és állattenyésztő népnek azóta is időálló palotát. Az, hogy folytatta és betetőzte (Arany Jánossal együtt), amit mások elkezdtek, csak fokozza számunkra a nagyszerű munka jelentőségét. A népi és úri kölcsönhatása olyan irodalmat teremtett meg, amely ideig-óráig mindkettő tudott lenni.

S Móricz Zsigmondig, Szabó Dezsőig és Erdélyi Józsefig csapkodnak azok a hullámok, amelyeket Petőfi lelkesedése kavart s amelyek tetején örökre ott táncol a megbecsült és szeretett magyar paraszt sajkája. *Vörösmarty* mintegy *függőlegesen*, történelmi irányban, meg *kifelé* (kozmosz és külföld) határozta meg a magyar ember vágyott helyét; Petőfi inkább *vízszintesen*, földrajzi terjeszkedéssel (Alföld, falu, puszta) s *befelé*, az élő nép rétegeibe fúrva. Nagyságát és eredetiségét semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy külföldön, elméletben (tehát Petőfi ismerete nélkül) degradálásnak tartanak egy irodalom számára, ha népdalokra, népmesékre épülne s népi közönségre is számítana.

Arany Jánost nagyon nehéz ebben a sorban külön jellemezni: annyira megszoktuk, hogy az ő *oeuvre*-je és az ő hősei mértékével mérjük meg valaminek vagy valakinek *magyarságát*. Hogy őt tartjuk a *legklasszikusabbnak*, más szóval éppen ezt jelenti. Ő fogja össze, ő «érzi egybe», vagy ő ítéli meg legtöbbünk részére a mult irodalmi velleitásainak majdnem mindegyikét. *Az egyén és köz egybeforrása nála* a legművészbib módon jelentkezik: hősei életében (pozitíve Toldinál, aki megöli a cseh vitézt, negatíve Attilánál, aki megsérti a törvényt s eljátsza misszióját). *Sötétlen lát*, mint Kölcsey, de konkluziója mégis: «*Imádkozzál, édes gyermekem!*» Közvetlenül átéli és az irodalomba személyesen viszi be a magyar földművelőt, aki azonban nem mozdulatlan bálvány vagy körüljárni való exotikum, hanem *föfelé törő ember*, *Budára vágyó Toldi*. Ugyanez a Toldi könnyelmű és szenvedélyes, aztán elvonul és mellét veri. A *felelősségérzés a balladákban* eléri csúcspontját. Csak Katona *Bánk bánját* lehet Arany hősei mellé állítani ebben a tekintetben: összecsuklása, tévedésénél súlyosabb bűnhődése a magyar tragikumra utalnak, s arra, hogy «Sors bona, nihil aliud! . . .» S a latinosok formai fegyelme épűgy klasszikussá zárja a balladák romantikusnak tartott világát, mint Berzsenyinnél. A végzet pergésének ritmusában nem lehet ütemhiba, itt *predesztináció* van, változhatatlan visszahatás az ember tapogatózó, ingatag gesztusaira . . .

Másutt fejtettük ki Madách remekének gyökeres magyarságáról kialakult véleményünket. Talán még az is magyar benne, hogy *nem beszél a maga népéről*. De Ádám álma és a «következetlen» megoldás egészen magyaros, hagyományos, amint hagyományos a nő szerepének felfogása is. «*A küzdés célja a küzdés maga*»: erre a gondolatra szükségszerűen rá kellett jönnie annak a magyar irodalmi tudatnak, amelybe Balassa, a háborúba kényszerült renaissance-költő belemélyesztette a maga bánatát, s amelybe Berzsenyi, Vörösmarty, Kölcsey komoly és tépelődő hazafisága s végső «Quand même»-je is felraktározódott.

Különleges a helyzete a regénynek, ennek az egyetemes irodalomban oly későn törvényesített műfajnak, amely a romantika korában a «mindent szabad» jelszavának a legalkalmasabb érvényesülési lehetőségeket nyújtotta. *A regényben kötetlen* s határtalan területen *sok minden tudatosult*, ami másutt a zárt forma s tiszteletreméltó hagyomány kettős konvenciórendszerében csak sejthető volt vagy öntudatlan maradt. A regényíró sokat beszélhetett, *sőt magyarázthatott, kizárhatott minden félreértést*. Ezért is mondhatta meg, hogy mi a célja. *Dugonicstól Jókaiig és Szabó Dezsőig ez a cél rendszerint a magyar tősgyökeresség kifejezése volt sokoldalúan eszményített, intenzív képekben*. Amit egy Berzsenyi, egy Vörösmarty az izmok egy rándulásában, a «szemöldök» egy jelentős mozdulatában megéreztetnek, azt a regényírók kedvükre elemezhetik, hogy a nagy tömegek, a süketek és a vakok is eljuthassanak az eszményi magyarhoz. Izzató feladat volt párhuzamot vonni egy

ilyen regényírósor «eszményei» között. De az árnyalati különbségeknél fontosabb itt az alapszín: *dinamikus ellentétekben gazdag virtus, elpusztíthatatlan őserő, sokoldalú tehetség, a könnyelműség* bűneitől el nem homályosuló *erkölcsi érzék*. Hogy Dugonics eszményének részletei a barokkban gyökereznek, míg Szabó Dezsőt az erő misztikuma köti le s Jókai a liberális aranykor férfieszményét magyarítja, érdekes részletek lehetnek, de nem feledtetik el a közös lényegét. S jellemző a regény magyar hősideáljának kiépülésében az egyes korok kiemelte vonások egybesimulása, úgy, hogy lassankint mind kihangsúlyozódnak s az «örök érvényűség» látszatát öltik magukra. *Tatrangei Dávid* és *Berend Iván* a magyar műszaki lángész két példája — egész csomó más Jókai-alaktól eltekintve, akik megerősítenék tételünket — az ipari és technikai fellendülés századában kapják meg igazi értelmüket és már Jókai kapcsolatot igyekszik teremteni a művelt mérnök és a mélyebb magyar néprétegek képviselője: a fűrő-faragó székely ember között. Szabó Dezsőnél Tatrangei Dávid gyakorlati érzéke új hangsúlyt kap s most már igazán a nép fia játssza a józan szervező, kitaláló, csomóoldó szerepét. A típusosan magyar — bár mi, magyar olvasók nem vesszük észre könnyen, annyira benne vagyunk az önvádolás hagyományában — a nemzeti vagy állami életben megnyilvánuló «magyar hibák» ostromozása Jókaitól Móricz Zsigmondig és Szabó Dezsőig, s azon túl, azt hisszük, mindörökre... *Kemény sötétlátása* Kölcsényével s Széchenyiével rokon, de a regény síkja kibontakoztatja ezt a pesszimizmust: a magányos villámoktól megvilágított kozmikus tér vagy a néhány hatalmas és futó jelenet látomásába tömörült csatatér helyett itt a laboratóriumok végtelen sora épülhet, ahol van hely, idő és alkalom a lélekbölcöslésre.

A magyar elbeszélőkről magyar kritikusok szívesen és hamar állapítják meg, hogy nagyszerű «*mesemondók*». E mögött a szó mögött két különböző fogalom rejtőzik: a *mesé* (tündérmese: optimisztikus életeszményítés) és a *mesélés*, az egyéni ízű, szabad formájú, élőszó-szövése. A mese a legnemzetközibb minden műfajok közt, de az már ritkaság, hogy a tündérmese világnézete és a mesélgető hang komoly szerepet játszanak a magas irodalomban. Az első a magyar heroikus-optimisztikus honvágyára vall, arra, hogy szereti az irodalmat menekülésnek és idillnek tekinteni. A második arra, hogy az alapjában mindig művész-természetű magyar önmagáért élvezzi az élőszóval bánás kellemes képességét. Ez az egyik magyarázata az anekdotázó szellemeskedésnek, amely sokszor megbontja ugyan a jellemzésre készülő regény hangulati egységét, de a szerző és olvasó hangulati összeforrásával pótolja. Az elbeszélésnek ez a *művészete* *Mikestől Mikszáthig* figyelmet és tanulmányozást érdemel.

Egy olasz kritikus, Franco Vellani-Dionisi fölfedezi a magyar irodalom «*materialitá*»-ját, amit nem szabad a materializmussal összetéveszteni. Az anyaghoz való értés, az anyag szerető körülsimogatása, tehát a tárgyi jellemzésre való nagy tehetség is ez, a realizmus és a humor forrása. Megint Mikestől Mikszáthig húzhatjuk meg a vonalat, amikor a magyar humort időben jellemezni akarjuk, s ez a hosszú és töretlen vonal arra mutat, hogy itt is magyaros és magyarnak kedves velleitást kell keresnünk.

* * *

Szép feladat volna kiegészíteni az uralkodó hajlamok erővonalainak ezt az első és kezdetleges vázlatát az írótipusok pillanatképeivel, a «riporter» Tinóditól az allegóriának felhőin átsugárzó Tompáig és az új-kuruc Adyig,

katonák, megyei urak, államférfiak, grófi nevelők, bohémek, rétorok, szerkesztők s annyi más változat galériájával. De ezt a feladatot már jórészt megoldották mások, s mi itt a varietások közösnek látszó tulajdonságait kerestük. Úgy érezzük, ez az eszme-futtatás nem győzhette meg az olvasót arról, hogy az egyes íróegyéniségekről felvázolt képeink hiánytalanok s főbb vonalaikban találóak. De addig a meggyőződésig talán mégis eljutottunk, hogy a kutatásnak ez az iránya akkor is gyümölcsöző lenne, ha nem hinnénk — 1935-ben sem hinnénk — a nemzeti közösség szerves egységében.

LEPANTO.

Részlet G. K. Chesterton költeményéből.

A tenger észak oldalán eléri Szent Mihály dobogó hegyfokát
(János hereeg hódítva megy tovább.)
Ahol dagály dagad, apály szakad s a szürke tengerek tenyésznek,
Piros vitorlát bontanak a buzgó tengerészek.
Kezében esöng a dárda, szikla-szárnya esattan ;
S Normandiába ring a hang, dörögve szakadatlan ;
A textusok kiszöknek északon, az ember olvas kúszán és vakon,
Vitéje megvadul, haragja örült bántalom,
Keresztény mészárol keresztényt füst-evett szobákban,
Keresztény fosztogat keresztényt, areukon a végzetes vonás van,
És Máriát, ki Betlehemben Istent ringatott, a keresztények megvetik,
De János hereeg megy tovább a tengerig.
János hereeg süvölt a szélben, fölkiált a naplementén,
A torka trombitál, kerek világot telezengvén,

Domino gloria!

János hereeg ujjongva száll hajóira.

Nyakába esipke lóg, árnyékon üldögél Fülöp király
(János hereeg a földélezeten állig vasban áll.)
Bársony borúl a falra, mint a bűn, puhán és feketén,
Bolondos törpék játszanak bársony szobája szegletén.
Kezében kristály bilikom, mely mint a hold, olyan hideg,
És esöng a kristály, esöngeti, és mindjárt megijed,
És area sárga, mint a poklosok húsán a daganat,
És fonnyadt, mint az úri kert, hová nem sűtnek égi sugarak,
A tiszta munka meghal, a kehelybe bújt a pusztulás röhögve,
De János hereeg rácsap a törökre.
János hereeg vadászik, a kuttyákat elereszti
S a bömbölés a velencei hareok hírét megrekeszti.

Dühöngenek az ágyúk,

Tüzet boesát a szájuk

Dörögnek kettesével,

János hereeg tüzet vezényel.

A kápolnában virrasztott a Pápa, készülletkor,

(Belepte János hereeget a füstölő tűzes por.)

Az emberek házában, kiesiny falak között, hol Isten lakozik minden korokban,

A keskeny ablakon kinéz, a föld oly egyszerű és boldog onnan.

Mint egy tükörben, látja lengeni a tompa-fényű tengeren,

Hogy száll a flotta, fojtogat, a misztikus hajóhad megjelen;

Futár-hajókat hajtának, soronként sürgenek, keresztbe horgonyozván,

S Szent Márk hajóin elsötétül a szárnyas oroszlán;

A hajók fedelén gyönyörű paloták, s kemény szakállú kapitányok,

S a hajók fenekén keresztények sebén fekete vér szivárog,

Keresztény szolgálak sírnak síri börtönökben, munkás nyomorultak,

És mint a bánya népe, mint a süllyedt városok lakói, megvakultak.

És várnak, mint a megjelölt rabok, mint áldozati barmok

A véres istenek kövén, midőn fiatal volt a zsarnok.

Hallgatnak és fejük lekókkad, nines remény, meghalnak mint az üldözöttek,

Kiket Babilon gránit kövein a legdíszőbb király lovaihoz kötöttek.

S legyen, kinek nyugalma van, a háború ne ártson,

Egy sárga are benéz a cella-rácson,

De Isten már övé, a régi jel ragyog kezében mindörökre —

(János hereeg a esatasort betörte !)

János hereeg a földézetten vérpatakban öldököl,

A tengeren végig söpör, mint iszonyú ököl,

És piros vérrel öntözi a rengeteg harásot,

A láneokat letépi, beveri a rácsot

S a szolgál-nép remegve dübörög, fölpattannak a földalatti börtönök,

Szabadság! téged áld a nép, a fény vakond-szemébe hömpölyög,

Vivat Hispania!

Domino Gloria!

Levágta láneainkat János hereeg, Isten jó fia!

Cervantes áll a gályán, visszaesattan a hüvelybe kemény kardvasa

(János hereeg győztesen megy haza.)

Spanyolország felé tekint, kering az ösvény, csillog a poros táj,

S az úton egy hóhortos lovag örökre hasztalan poroszkál,

Letette fegyverét, de nem viesordul, mint a szultán, csak szelíden mosolyog...

(Mert János hereeg végbe vitte már az ostromot.)

Horváth Béla fordítása.

BUDAVÁR VISSZAVÉTELÉNEK IRODALMI EMLÉKEI.

Irta: *Bisztray Gyula.*

ATÖRTÉNELEM nagy eseményei nemcsak tanulságokat szolgáltatnak, hanem a kegyelet lángjait táplálva, a képzeletet megtermékenyítve, rendszerint az irodalom kincsestárát is gazdagítják. A magyar irodalomban különösen szorosan fonódik össze költészet és történelem, «lant és kard», — innen költészetünknek feltűnő politikai alapjellege. Annál meglepőbb, hogy Budavár visszavételének eseményéhez pedig ez nemzeti életünk egyik fordulópontja, oly kevés irodalmi emlékünknél fűződik. E sajátos jelenség okát részint az egykorú magyarság történelmi helyzetében, részint irodalmi szellemünk tipikus magatartásában kereshetjük.

A történelmi gatlás oka abban rejlik, hogy Budavár felszabadítása, sajnos, nem jelentette egyszersmind a nemzet függetlenségének visszaállítását. A magyarságnak csak az ostrom küzdelmeiben jutott rész, de a győzelem gyümölcseit jóideig nem élvezhette. A felszabadító hadjárat folytatása, amely részben ugyanazon vezérek alatt a Thököly- és Rákóczi-féle függetlenségi törekvések leverését eredményezte, egyáltalán nem volt alkalmas olyan közvélemény kialakítására, amely Budavár visszavételének nemzeti jelentőségét megfelelően értékelhette volna. A diadal tehát joggal vetette sok magyar lélekre a győzelmi mámor fénye helyett a borongó aggodalmak árnyékát. A nemzet zöme, a nemzeti lélek sokkal közelebb érezte magához a törökkel szövetséges Thököly- és Rákóczi-féle mozgalmakat, mint a félhold uralmát elfoglaló kétfejű sas zsarnokságát. Török áfium és német maszlag között igazán nehéz volt a választása . . . Budavár visszafoglalásának jelentőségét tehát az egykorú magyarság egészen másképpen ítélte meg, mint ahogy azt ma, 250 év távlatából elfogulatlanul látjuk. Hosszú fejlődésre volt szükség, amíg kialakult az a tudat, hogy ha Buda visszavételében nem kizárólagos magyar győzelmet ünneplünk is, a magyar virtusnak és áldozatkészségnek igen nagy része volt a felmentő sereg diadalában, továbbá hogy ez az esemény tette lehetővé a háromfelé szakított magyarság egyesülését és újonnan való belekapcsolódását az európai keresztény kultúrközösségbe.

Ami pedig e jelentős sorsfordulat irodalmi ábrázolásának szegénységét illeti, ezt nem csekély mértékben írónk multszemléletének tragikus alapjellege magyarázza; az a tipikus magatartás, mely gyász és öröm, keserv és vigság közül inkább az előbbire hajlik. Különösen élénken nyilvánult meg ez az attitűd a török hódoltság korában, hiszen minden magyar író, Tinóditól Zrínyiig, sőt később Kölcseyig, végzetszerű tragikumot, «bűneink miatt» való szükségyszerű bűnhődést lát abban, hogy «töröktől rabigát vállainkra vetünk». Ezt az alapjában barokk-felfogást irodalmunk a későbbi korokra is átszarmasztatta, nyomait nem nehéz végigkísérni napjainkig. Mohácsnál készült — írja Petőfi — «a ledőlő király kardjából a rettentő zabola, melytől még most is ég és vérzik szánk! Isten csodája, hogy még áll hazánk». «Nekünk Mohács kell» — ismétli az évszázadokon át kikristályosodott gondolatot Ady. Történelmünk aranylapjait a magyar írók rendszerint csak a nemzeti szerencsétlenségek, elnyomatások korában idézik, amikor a mult ragyogó képei

vigasztalásul szolgálnak, hitet, bizakodást és reménységet ébresztenek. Ezt a szerepet töltötték be a magyar mult nagy példái a Bach-korszakban (Jókai regényei), ezt a szándékot ismerhetjük fel manapság is nem egy történelmi regényünkben... Budavár visszafoglalása azonban multunk ilyen eszközjellegű ábrázolására vajmi kevésbé volt alkalmas téma. Céltalan kísérlet, túlmerész írói vállalkozás lett volna ezt az egyébként rendkívüli eseményt alkotmányos küzdelmeink idején biztató vagy lelkesítő példaképpen felmutatni.

Ime kettős magyarázata, hogy míg külföldön, főleg a németrómai birodalomban, a dicsőítő iratoknak, panegyriseknek és regényes feldolgozásoknak egész sora jelent meg, addig a hazai irodalom sokáig semmiféle budavári emléket nem ismer s közel száz év múlva is csak gyéren, elvétve bukkan fel egy-egy virág, amely ennek az emlékezésnek talajából fakadt. Hosszú időre volt szükség, míg elsimultak e zivataros század örvényei s a magyarság — fejlődésének tisztultabb légköréből — elfogultság nélkül tudta mérlegelni a nagy eseménynek nemzeti létünket, fennmaradásunkat és európaiságunkat meghatározó jelentőségét.

A Budavár visszavételével kapcsolatos irodalmi emlékek nagyrésze alig jutott el a köztudatba. Így az idei ünnepi esztendő egyúttal kedvező alkalom arra, hogy e nagyrészt ismeretlen emlékeket a feledés homályából kiemeljük, valamikor elevenen ható színeiket megpróbáljuk feújítani s a mostani évforduló termése fölött is szemlét tartsunk.

* * *

A fentiek után könnyen érthető, hogy — az eseménynek közvetlen ihlető ereje nem lévén — az idevágó szépirodalmi feldolgozások részint fordítások, részint évfordulókhöz fűződő alkalmi művek. Ennek az amúgyis későn fejlett, emlékezés-jellegű irodalomnak másik feltűnő sajátja: a történelmi alakok kiragadásában megnyilatkozó tradicionális kötöttség. Íróink szinte hagyományosan ragaszkodtak az események közismertté vált három főszereplőjéhez: Petneházy Dávid, Tüzes Gábor és Abdi basa alakjához. Beérték az átvett klisék más-más beállításával és sokáig még csak kísérletet sem tettek, hogy a korba jobban belemélyedjenek s annak mozgalmas eseményeiből újabb meseanyagot bányásszanak elő, új hősokeket és új koncepciót mutatva föl. Ezért az egyoldalúságért és szegényességért főleg történetírásunkat okolhatjuk, amely csak kétszázeseztendőes késéssel tette közkinccsé Budavár visszafoglalásának gazdag és színes eseményanyagát Károlyi Árpád hatalmas monográfiájában. A hiteles történelmi összefoglalás késedelme egyúttal azt is megmagyarázza: mint vált lehetővé ennek az aránylag közeli eseménynek oly nagymértékű romantizálódása, hogy az újabb tudományos vizsgálódás kénytelen volt szinte egész hagyománykészletünket pusztá fikciónak nyilvánítani.

A Budavár visszafoglalásával foglalkozó irodalmi feldolgozások legfőbb, mondhatni kizárólagos forrása közel kétszáz éven át a kortárs, Cserei Mihály «História»-ja volt. Az előkelő székely családból származó Cserei Budavár felszabadításának évében — mint tizenhatszáz éves ifjú — Teleki Mihálynál «naskodott». Később hűséget esküdött Lipótnak s szép tisztségekre emelkedett, de végül is megelégtelve a bécsi kormánytól szenvedett méltatlanságokat, visszavonult nagyajtai magányába s ott írta meg Erdély históriáját, annales-szerűen, Apafi fejedelemségétől 1711-ig. Műve a hazai memoáriródalom egyik legérdekesebb, valósággal szépirodalmi értékű alkotása. Olvasása ma is élmény. Históriájának Budavár visszavételét tárgyáló fejezetében talál-

kozunk azzal a hallomás alapján megörökített följegyzéssel, amely az ismert Petneházy-legendát útnak indította. Hadd idézzük e nevezetes részletet :

„... A Lotharingiai herceg utolsó ostromot akarván tétetni, három felől való irruptiót elrendel és nagy készüllettel az ostromhoz fognak, noha a városból is ugyan emberül forgódának, és egynehány ízben visszavágták a németet. Azt meglátván Petneházi (ki azelőtt Tökölyi ezredes kapitánya vala, de azután a császár hívségére redeála), híres vitéz ember, a magyar hajdúsággal megindul, és a török nem resistálhatván ellene, legelsőben is a magyarokkal együtt a kőfalakra felmegyen és a városban penetrál. Mely csudálatos vitézi bátorságát látván a német generálok, azt mondják vala egymásnak : Ez a Petneházi nem ember, hanem orosz lány. A németek is a magyarok után mindenfelől berohanának, és a futó törököket, mind magokat, mind az egész városi népet fegyverre hányák... Petneházinak sem esék szerencséjére a vitézség; mert a németek csudálván nagy próbáit, és azért irigykedvén rája, holott már a német császár grófi titulust is küldött vala neki, ebéd felett mérget adatnak be neki. Melyet eszében vevén, asztaltól kimegyen, és paripára ülven, a mezőn kínjában addig nyargalózik, míg a mérge a melegtől s izzadástól nagyobb erőt vevén, megöli. Ha magyar vagy s sokáig élni akarsz, okos ne légy, vitéz ne légy, s pénzed se legyen sok !»

Ezzel a kiábrándult tanulsággal fejezi be Cserei Mihály a Petneházyról szóló kis epizódot. Nevezetes ez a memoár-részlet nemcsak azért, mert a labanc pártállása dacára is németellenes kortársíróit jellemzi, hanem azért is, mert a legismertebb későbbi feldolgozás, Jókai «Az utolsó budai basa» c. történelmi elbeszélése is teljesen ezen alapszik. Cserei tévedéseit sokáig történetírók is terjesztették, így Katona István, Szalay László és Thaly Kálmán. A legutóbbi egy 1885-ben megjelent dolgozatában fennen hirdette, hogy az összes történetírók szerint Petneházy volt «a budai ostrom orosz lánca s ő volna a leginkább megünnepelendő magyar hős». De aztán belátva tévedését, átengedte a Petneházy-legendát a poétáknak, akik több szabadsággal élhetnek vele. S valóban, költészetünk Petneházy alakját övezte föl a legtöbb virággal, idevágó irodalmi feldolgozásainknak mai napig ő a központja. Haditetteinek fényéből semmit sem von le az újabb történelmi kutatásoknak az a megállapítása, hogy a hagyomány olyan bravurokat és eseményeket is ráruházott erre a nagyszerű katonára, amelyeket ő aligha követett el. Már az ókortól fogva visszatérő motívuma a történetírásnak a jelenet, midőn a hős elsőnek hág a várfalakra. Ezt a hatásos tablót írók, művészek egyaránt kiaknázták. Elég említenünk Wágner Sándor festményét (Dugovics Titusz) s Jókai nem egy leírását (pl. a «Fráter György»-ben a Lipppa ostromáról szóló részt : — No, vitéz ellenséges hazámfia, mondá ekkor Fráter György Nádasdy Tamásnak. Lássuk, hogy melyikünk tűzi ki hamarább a falpárkányra a maga zászlóját?) A várívók e legnagyobb dicsőségét a legenda — Cserei nyomán — Petneházyra is ráruházta s egyben olyan mozzanatokkal is kiszínezte életét (grófi cím, megmérgezés), amelyeket a mondák iránt kíméletlen történelmi kutatás ma már szinte kétségtelenül megdöntött. Petneházyznak az ostromban kitűnő része volt ugyan, de a nevezetes időpontban másutt volt beosztása s így nem lehetett azok között, akik elsőnek hatoltak a várba s akiknek sorából az egykorú iratok Fiáth János, Ramocsay Endre és Pechmann Márton Günter nevét örökítették meg. Egyébként a szereplők és szerepek összetévesztése Buda hőseinél úgyszólván általános. Egy másik mendemonda szerint például a várbahatoló Ramocsayt a törökök elfogták s a Szent György-téren egy eperfára akasztották ; a fa ága azonban lehajlott s megmentette életét. Nos, e

történet hőseül Mailáth János gróf ugyancsak Petneházyt tette meg, jeléül annak, hogy az efféle mendemondák több mint egy századon át meglehetősen bizonytalan formákban keringtek a köztudatban. Károlyi Árpád e történetet ugyancsak a költészet világába utalja. A Petneházy-legendák teljessége kedvéért említhető meg Fessler történelmi művének az a tévedése is, mintha Csonka bég is Petneházyznak adta volna meg magát stb. A szereplők körüli zavar a legújabb időkben is meg-megismétlődik. Ismeretes, hogy a keresztény tábornak irodalmunkban ugyancsak népszerűvé vált hőse volt a nizzai Fra Raffaele Gabrielli ferencrendi barát, akit a magyar hajdúk Tüzes Gábornak neveztek el nagyhatású gyujtógépei után. Ezt a népszerű franciskánust, amiatt, hogy hol Péter Ráfáelnek, hol pedig Péter Gábielnek emlegették, a hagyomány személy szerint is megosztotta s még ötven évvel ezelőtt is találkozunk ily Leiter Jakab-szerű baklövessel:

«A történet följegyezte — olvassuk a Fővárosi Lapok 1886. évi 243. számában —, hogy a ferenciek nem kis szerepet játszottak Buda ostrománál; páter Rafáel összeláncolt fatuskókkal zárta el a Dunát, hogy a szorongatott török a folyamon el ne menekülhessen és segélyt se kaphasson s egyszersmind a pesti oldalon felállított mozsárúteggel is keményen dolgozott; páter Gabriel pedig (kit a magyar hajdúk «Tüzes Gábor»-nak neveztek el), saját készítésű égő szurkos golyóival gyujtá föl a török erődítés cölöpzetét».

A kiragadott példák után nem lepődünk meg, sőt természetesnek találjuk, hogy az ellentábor központi alakjának, Abdurrahmannak vagy Abdi basának alakja köré is hasonló misztikus homályt szőtt a hagyomány. A történelem Abdi basát albán eredetűnek vallja, egy regényes feldolgozás szerint azonban ez a hős ellenség tulajdonképpen renegát volt. A mű, amely ezt a mendemondát népszerűsítette, korán akadt magyar fordítóra s így mint a vonatkozó hazai szépirodalom legrégebb emlékeinek egyike, fokozott érdeklődésre számíthat. Eredetileg franciául jelent meg «Le Bacha de Bude» címen, a szerző megnevezése nélkül, s igen kelendős lehetett, mert 1765-ben, a svájci Vaud-kantonban fekvő Yverdonban már harmadik, javított kiadást ért. Magyarra *Aranka György* marosvásárhelyi táblai bíró, Kazinczy erdélyi barátja fordította s 1791-ben Bécsben adta ki «A' Budai Basa» cím alatt. A könyvecske «elől-járó beszéde» szerint «a fordítás szabad; nem annyira a szókhoz, mint a dolgokhoz (vagyis az értelemhez) van köttetve». Ennek megfelelően nem egy helyen eltér az eredetitől, kihagy és összevon, s a magyar mult eseményeit az eredetinél nemzetibb árnyalással vázolja. A regényes életrajz szerint «Apti basa» 1630-ban született Svájcban, a berni kanton Saraz nevű helységében. (Feltűnő, hogy ez a helység ugyancsak «a Voodok földin» — au Pays de Vaud — fekszik, mint Yverdon, a könyv megjelenésének helye!) Hősünket eredetileg Cugni-nek (Aranka átírásában Kunyi-nak) hívták. Kunyi mint a család legfiatalabb tagja «juh-pásztor volt, melly állapot ma köztünk ugyan alaton és meg-vetettett, de hajdon nemesnek tartatott». Midőn egyszer gondatlansága miatt egy kecskéjét a farkas elragadta, a veréstől való félelmében megszökött hazulról. Katonának állt, fokról-fokra emelkedett s mint százados küzdött Szentgotthárdnál a török ellen abban a seregben, amelyet XIV. Lajos küldött a «Tsászár» segítségére. Köprili nagyvezir fog-ságába esve választania kellett örökös rabság vagy török szolgálat között. Hosszas tusakodás után áttért a muzulmán hitre, látva, hogy «a Keresztyénből lett Törökök nyüsögnek», nem lesz hát egedül! A szultán szolgálatában is szépen

emelkedett, míg végül, 1682-ben, Budavár parancsnoka lett. Az elbeszélés azzal a romantikus tablóval zárul, hogy Abdi a várfalon legjobb gyermekkori barátjával, az ugyancsak svájci Olivier-rel találja szemben magát s egymás fegyverétől esnek el. (Valószínűleg ez a svájci vonatkozású mendemonda buzdította a Svájcban megtelepedett Heinrich Zschockét arra, hogy «A budai pasa» címen szintén megírja Abdurrahmán változatos életét.)

Ugyancsak francia regényminta után dolgozott az a Menander nevű német író is, akinek 1723-ban megjelent «Der unvergleichlich schönen Türkin wundersame Lebens- und Liebes-Geschichte» c. heroikus regényét *Mészáros Ignác* uradalmi jogtanácsos 1772-ben «magyar nyelvbe foglalta». Az elröbölt gyermekekről szóló mesetípusnak legfigyelemreméltóbb hazai képviselője ez a ma már teljesen elfelejtett, egykor igen nagysikerű regény, amelynek lapjait könnyezve olvasták rongyosra honunk széplelkű hölgyei még Petőfi korában is. A regény címe a maga teljes terjedelmében a következő: «*Buda várának visszavételekor a keresztények fogságába esett egy Kártigám nevű török kis-asszonynak ritka és emlékezetes történeli*». A regény hősnője, a címszereplő Kártigám, Ibrahim török pasa leánya, aki az «Abdy Rohaman főparancsoló» által védett Buda várának visszavételekor egy francia gróf fogságába esik. Ennek révén Párizsba kerül, hol szépsége és erényei révén a legmagasabb körök kedvencévé válik. Megkeresztelkedik s felveszi a Krisztina nevet. XIV. Lajos grófi koronával tünteti ki, egy Tuszánói Sándor nevű herceg pedig, vagyis a toszkánai herceg, feleségül kéri. Egybekelésüknek persze száz akadálya van — elrablás, hajótörés, rabszolgaság, öngyilkosság, méregpohár, gyilkos szerelem áll útjában, — de végül is hercegnő lesz. Ám a regényíró fantáziája nem érte be ennyivel. A véletlen útján összehozza Kártigámot, illetve most már Krisztinát Akmet nevű elveszett testvérel is, aki szintén megkeresztelkedik. Sőt, hogy a csodálatos meglepetések még tovább fokozódjanak s a szálak teljesen kibonyolódjanak, egy napon megjelenik Ibrahim pasa is. Kártigám és Akmet édesatyjukat vélik föltalálni benne, az öreg azonban megvilágítja a testvérek eredetét. Kiderül, hogy Akmet és Kártigám egy újvári magyar vitéz ikergyermekai. Atyjuk a törökök ostroma alatt esett el, várandós anyjukat Ibrahim azzal a szándékkal karolta föl, hogy nőül veszi. A fiatal magyar asszony azonban a gyermekek megszületése után meghalt. Így történt, hogy Ibrahim sajátjaiként törököknek nevelte föl az újvári magyar katona árváit. Túlzás lenne azt állítani, hogy ez a terjengős, bonyolult érzelmes história, tele percenként megoldódó és újra kezdődő rejtélyekkel, regényirodalmunknak különösen sikerült alkotása; hiszen német eredetije is úgyszólván értéktelen. Az átdolgozás mégis minden érdem nélkül. Mészáros Ignác ugyanis a regény magyar vonatkozásait bőségesen kiszínezte és ezzel az idegen eredetű mesét közelebb hozta hozzánk. Annakidején a külföldi olvasónak alighanem a tárgy különlegessége, a magyar olvasónak pedig a közel-multhban lezajlott esemény időszerűsége biztosított sikert. A mai olvasót jobban mulattatja a regény édeskes, szenvedő stílusa. Lapozzuk fel izelítőtől Tuszánói Sándor herceg forró vallomását:

«Szépséges grófném! . . . ha szívemnek jámborságáról bizonyos, miért mégis oly érzékenytelen és irgalmatlan hozzám? és miért buzgó-ságomat hasonló tekéletességű hajlandósággal viszontozni tusakodik? ha nem vagyok arra méltó és talán terhére becslem szépségét, kinszerí-teni fogom ugyan magamat, jelenlétemmel és kérelimmel személy-
nek többé nem alkalmatlankodni és nem unalmaskodni, sőt azonnal Párist is elhagyni, de azután akárhová e világon tévelyedjem . . .

hasonlíthatatlan személyét mindaddig az óráig hallgatva tisztelni fogom, míglen a minden gyötrelmeket megszüntető halál az örökkévalóságra ki nem szólít».

Hasonló finomkodó érzelmesség jellemzi a regénybe szőtt dalokat és énekeket is, amelyek a könyv kelendőségét annakidején erősen fokozták.

Cserei Mihály történelmi munkának szánt Históriaját nem tekintve, Mészáros Ignác 1772-i Kártigámja és Aranka György 1791-i Budai Basája a visszafoglalás első emlékei litteraturánkban. Mindenesetre érdekes jelenség, hogy a magyar főváros felszabadításának hazai irodalmát nem eredeti művek, hanem német, illetőleg francia szövegekre támaszkodó fordítások indítják meg. A két dátum között áll az első önálló emlék, amely alkalmi jellegével úgy látszik örökre megszabja idevágó irodalmunk fátumát. 1786-ban, a nagy esemény első centenáriumára íródott *Földi János* terjedelmes, 136 sort kitevő alkalmi költeménye: «*Buda Várának a Töröktől lett vissza-vételének századik eszendeje*». (Megjelent a Bécsi Magyar Muzsában 1787. II. 799—804.) Földi János, Kazinczy tanítványa, Csokonai barátja, a magyarnyelvű természet-tudomány megalapítója, akinek áldatlan családi élete sok tekintetben a Madáchéra emlékeztet, az első magyar író, aki e nagyszerű eseményt jelentőségének megfelelően magasztalja. Lelkesen hirdeti: «Budán innepe van a kereszténységnek!» Száz éve annak, hogy kicsorbult az oszmánok kardja, s a félhold egyik szarva megcsontult. «Elmúlt a Hold-világ, kiderült Nap-fénye».

A vár bástyáin forrva gyülekező és a vár templomába siető ünneplő közönség láttán, örömrivalgás és ágyúdörgés közben, látni s láttatni kívánja a véres ostromot, Buda bevételét. Különösen szemléletesen írja le a török-világgal együttjáró erkölcsi és anyagi pusztulást:

*Mint mely kertbe magát béveheti a gyom,
Minden jó veteményt megfojtogat, elnyom.
A dudva emeli fel kevélyen fejét,
Sztván amazoknak tápláló erejét:
Magyar! úgy lepelt meg a török fogsága!
Te lenyomattattál, ő mind feljebb hága!
Fogyatta erődöt, elszívta kövéred,
Ontotta valahol csak lehetett, véred.
Hány ezer lakosid rabszíjjára fűzte,
S örök számkivetve földéből kiűzte?
Hol kedves magzatid maradtak árvakká,
Hol azok tétettek örök rabszolgákká.
Hol a hív párt a hív pártól elrabolta,
Az egész háznépet eként darabolta!
Sok bús Filoméla Itist keseregte,
Sok Progne elvesztett szűzségét rebegte!
Elszedte vérrel nyert ősi jószágodat.
Dúlta, pusztította kulcsos váraidat.
Sok városok s faluk felperzselt hamvával
Hányat nyomorított koldus tarisznyával?*

Végezetül hálátelt szívvel köszönetet mond a fölmentő seregeknek s a jövőendő számára is kötelességévé teszi, hogy Buda hőseinek vitézségét «firól-fira emlegessék» s «századonként előfordulva hirdessék!» Földinek egyik legkedveltebb verse volt e carmen saeculare. A százéves történelmi esemény

annyira lelkesítette, hogy költeményének megjelenése után «epicum carmen»-t, vagyis eposzt is akart írni arról. Horváth Ádámhoz fordult tanácsért és tárgyért, aki azonban nem adhatott neki anyagot, hanem felhívta figyelmét, hogy Németi Pál el kezdte írni Buda visszavételét és talán be is fejezte; kéziratát megtalálhatja gróf Teleki Józsefnél vagy Kornides Dániel írásai között. Hogy azután Földi belekezdett-e az eposzba vagy sem, arról már nincs tudomásunk.

* * *

Az utókor híven teljesítette kegyeletes kötelességét, amelyet Földi János Budavár visszavételének első centenáriumára írt költeményében számára kiszabott. 1886-ban a kétszázéves jubileumot országos fénnel ülte meg a nemzet. A budavári történelmi kiállítást az uralkodó személyesen nyitotta meg s az ünnep örömeiben Európa nagy nemzetei osztoztak. E második századforduló irodalmi emlékei között egyaránt szerepelnek tudományos és szépirodalmi művek. Ekkor jelent meg a kérdés egész hazai irodalmának mindmáig legteljesebb feldolgozása és legbecselesebb alkotása is, *Károlyi Árpád* hatalmas monográfiája: «*Buda és Pest visszavívása 1868-ban*», amelyet a nagynevű tudós a kétszázados emlékünnepegy alkalmára a főváros megbízásából írt eredeti kútfők alapján. A mű behatóan ismerteti az ostrom előkészületeit és lefolyását s külön függelékben foglalkozik a várba legelőbb behatoltak személyével, számos köztudatba gyökerezett tévhitet döntve meg. Ugyanezt a nagyközönséghez legközelebb álló kérdést vizsgálta *Némethy Lajos* «*Kik voltak elsők Budavárában az 1868. évi bevétel alkalmával?*» c. tanulmányában. (Századok, 1886 július.) Végül *Knauz Nándor* az esztergomi káptalan e korbéli történetének feldolgozásával szolgáltatott új adalékokat «*Buda ostromához*».

A szépirodalmi alkotások sorát ezidőben két alkalmi dráma nyitja meg. Az egyik *Csiky Gergely* «*Petneházy*» című háromfelvonásos történelmi színműve, amely a Nemzeti Színház akkori átalakítási munkálatai miatt az Operában került színre 1886 szeptember 1-én. Íróinkat egyáltalán nem zavarták meg a történelmi kutatás eredményei és megállapításai. *Csiky* «*Petneházy*»-ja is Budavár első visszafoglalójaként szerepel. A színműben *Petneházy* mint érett férfi jelenik meg, akinek leánya éppen esküvőre készül *Máriássy Miklós* deli kuruc vitézzel. A darabban a családi boldogság és a hazafiúi kötelesség ütközik össze. A szálakat egy démoni nő cselszövénye bonyolítja. *Petneházy*, *Thököly* fogságának hírére, átáll a császári sereghez. Emiatt a heves kuruc érzelmű *Máriássy* szakít az ő menyasszony-leányával. Színrelép *Petneházy* ifjúkori kedvese, a szerb *Zóra*. (*Jászai Mari* alakította.) Ez a szép boszorkány — szerelmében visszautasítva — bosszút esküszik s börtönbe juttatja *Petneházyt*. Hősünket azonban hűségesebb hajdúi kiszabadítják, a véletlen események oldalára sodorják *Máriássyt* is s a leendő após és leendő vő együtt törnek Buda várfalára. A fiatalok egymásé lesznek, *Zóra* megbűnhődik, egyszóval a költői igazságszolgáltatás hatásosan elvégzi feladatát. *Csiky Gergely* alkalmi színművére nem szabad szigorú drámai mértéket alkalmaznunk. Az író igyekezett megbízatásának eleget tenni: minél látványosabbá fokozni az amúgy is gazdag eseménysorozatot s Budavár legendás hősét új beállításban, mint a hazafias meggyőződés és férji hűség eszményét megrajzolni. Az egykorú beszámoló szerint az operai díszelőadásnak elég gyér közönsége volt. A földszint üres széksorait ballett-táncosnőkkel kellett kitölteni. Fel-tűnő volt a sok üres páholy. «Az udvartól nem volt jelen senki. Elég sok szót hallottak a díszülésen», jegyezte föl a Fővárosi Lapok csipősnyelvű krónikása.

Az 1886-i emlékünnepek másik alkalmi drámája *Rákosi Jenő* «*Budavár megvétele*» c. színműve, amely a Népszínházban «telt ház előtt» került bemutatásra, Blaha Lujza közreműködésével. A dráma a töröknek nevelt magyar gyermek mesetípusából fakadt. Cselekménye egy budakörnyéki özvegy és leánya s a leány kikoszorózott janicsártiszt kérője körül bonyolódik. Feriz, a janicsártiszt, Buda ostromakor el akarja rabolni a leányt, de nem találja s bosszújában az anyját hurcolja el. Feriz nemsokára fogságba esik s maga is kereszténnyé lesz. Ekkor kiderül, hogy tulajdonképpen mostoha-hugát akarta feleségül venni és édesanyját vetette fogságra. Ő ugyanis nem más, mint az özvegynek első házasságából született fia, akit kiskorában a törökök elraboltak és janicsárnak neveltek. Rákosi színművét csupán az alkalmiság szempontjából mérlegelhetjük. E tekintetben elég mozgalmas cselekménnyel állunk szemben, amelyben komoly és vidám események arányosan váltogatják egymást. Az egykorú sajtó is meglehetősen elnézéssel szól a dráma kalandos meséjéről, naivságairól és szerkezeti hibáiról. Népszínházi kiváltságnak tartja anakronizmusait, melyek között szerepel többek között, hogy az egyik magyar tiszt, bajor társa vállára verve azt mondja: «Nagyobb dicsőségére válik önöknek, hogy ma itt vannak, mint kétszáz év múlva azoknak, akik nem jönnek el a lakomára».

A kétszázadik évforduló hullámverésében született meg *Jókai* nagyhatalás történelmi elbeszélése is: «*Az utolsó budai basa*». Jókai Cserei idézett följegyzéséből merítette a mesét, de szárnyaló képzelete nem érte be a talált adatokkal, hanem azokat kiszínezte s a történelmi mendemondát regényes szerelmi história keretébe foglalta. Elbeszélésében Petneházyval, a fiatal kuruc vitézzel, mint Abdi basa kedves vendégével ismerkedünk meg, akit bensőséges szálak fűznek a basa leányához, a szép Tellihez. Abdi már azt is elhatározta, hogy leányát nőül adja hozzá. Ezt a kedves családi idillt zavarja meg egy török dervis jóslata, amely szerint Abdi lesz az utolsó budai basa és Petneházy az első, aki az ostromlók közül a várfalra hág. A szerelmes ifjú persze hallani sem akar a képtelen jóslatról, melyet azonban az események csakhamar igazolnak. Thököly fogságravetésének hírére Petneházy kiszökik a várból. Szökéséhez a döntő lépést az adta meg, hogy a dervis leleplezi előtte a szép Telli romlottságát, amelyért egyébként a leány életével lakol. De a dervis sajátmagát is leleplezi s így megtudjuk, hogy nem más, mint Gábiel Péter, vagyis Tüzes Gábor barát. Ekként találjuk együtt Jókai elbeszélésében a három legismertebb budavári hőst: Petneházyt, Tüzes Gábort és Abdi basát. A szép török leány halálával és Petneházy megszabadulásával a szerelmi regény első fele véget ér. A második fejezett Petneházyra lesz ugyanilyen gyászos kimenetelű. Telli helyét hősünk szívében Kanizsay Borbála foglalja el. Csakhogy a szép Borbála kezére egy Funkensteini Funk nevű német lovag is pályázik. A szerelmi bonyodalmat végül is azzal az egyezséggel oldották meg, hogy azé lesz a leány, aki elsőnek jut be Buda várába. A szerencse Petneházyznak kedvezett, mire Funk lovag mindent elkövet vetélytársa elvesztésére s méreggel elteszi lábálól. De utóléri a méltó büntetés: árulóvá válik s a császár lefejezeti . . . Izgalmas, igazán romantikus elbeszélés. Milyen könnyedén röpíti a nagy mesemondó csapongó képzelete és egyúttal milyen híven követi a történelmi forrást is: Csereit! Kár, hogy ezt a «történelmi» elbeszélést éppen történelmi alapjaitól fosztotta meg a tudományos vizsgálódás!

A második centenáriumi változatos termésének hatása alatt, 1895-ben, jelenik meg az első ifjúsági regény, amely a vázolt irodalmi örökséget nevelő-

értékű diákolvasmányként népszerűsíti. *Donászy Ferenc* «Buda hőse» c. «regényes korrajza» egyfelől a történelmi eseményeket igyekszik megismertetni Bécs fölmentésétől Buda visszafoglalásáig, másfelől a törökvilág romantikáját minél teljesebben kiaknázni (betelt jóslat, megtérő renegát, elrabolt magyar gyermekek szökése, cselszövény és árulás stb.). Abdi, Tüzes Gábor és Petneházy itt is sűrűn szerepelnek, de új lelemény benne, hogy a várfalakra nem Petneházy lép fel először, hanem persze a regény ifjú hőse, Edömér, elnyerve ezzel «Buda hőse» büszke címét. A nevelő értékű kedves olvasmány hatásosan jellemzi a hódoltságkorabeli zavaros viszonyokat.

* * *

Az idei 250. évforduló is meghozta a maga tudományos és szépirodalmi termését. Az előbbiből említendő *Meszlényi Antal* «Buda felszabadítása, 1686» c. rövid történelmi összefoglalás, valamint a «Törökhódoltság-korabeli okmányok a M. Kir. Hadilevéltárban» c. adalékgyűjtemény. E kiadvány három becses dolgozatot tartalmaz. Az első a Lotharingiai Károly főhadiszállásán vezetett egykorú napló magyar vonatkozásait ismerteti; a második különösen érdekes értekezés a törökhódoltság korabeli kémszolgálatról szól, míg a harmadik a Hadilevéltárban található egykorú térképek és látképek adatait tárja föl.

A szépirodalmat *vitéz Somogyváry Gyula* regénye (*A Rajna ködbevész*) és *Szentgyörgyi Sándor* ifjúsági elbeszélése (*Vihar Buda fölött*) képviseli.

Somogyváry regényét már részletesen ismertette a Napkelet. Szentgyörgyi Sándor ifjúsági regénye inkább csak külső kapcsolatot tart a történelmi tényekkel. Tárgya egy budavári magyar és török gyermek barátsága tűzön, vizen, sőt a véres ostromon keresztül is. A török-magyar együttélés rajza, titkos üzenetváltások, a földalatti alagutak rejtelméi, változatos kalandok s az előadásban megnyilvánuló kedves naivság bizonyára megszerzik a serdülő ifjúság érdeklődését e nekik írt könyv iránt.

Alkalmi színmű az idei jubileumon csupán műkedvelői színpadra készült. A Pázmány Péter Irodalmi Társaság hirdetett pályázatot oly férfiszerelőkre írt műkedvelő színdarabra, melynek Budavár visszavétele a tárgya vagy háttere. A beérkezett pályaművek közül *Tóth Nándor*: «*Keresztel a félhold ellen*» c. színdarabja lett a nyertes, melyet a Társaság rövid időn belül meg is jelentet.

Mint látható, a Budavár visszavételét tárgyaló irodalmi feldolgozások az idők folyamán, főleg a nagyobb kerekszámú évfordulókon, bizonyos állandó medret ástak maguknak. Alapformájukat inkább csak árnyalatilag alakítja s színezi az egyéni lelemény. Az idei jubiláris termés megfelelő mérlegeléséhez a folyóiratokban — elsősorban éppen a Napkeletben — megjelent közlemények is szorosan hozzátartoznak. Ismertetésükre nem térhetünk ki, csupán arra kívánunk rámutatni, hogy a vonatkozó esemény valóban mai szemléletét leghívebben éppen e folyóirat-közlemények tükrözik. Az eseményt követő első száz esztendő magyarságának gyanakvó tartózkodása és a második száz év romantikus rajongása után az idei évforduló tárgyilagos értékelésre törekedett. Egyben lehetetlen volt ki nem hangsúlyoznia, hogy az idei ünnep nemcsak hagyományos áldozat, hanem mélységes emlékeztető is. Szimbolikus példája az egyesült erőnek, amely az ország fővárosát, európai kultúráját visszaszerezte, s ami mindennél fontosabb, másfél százados rabság, szenvedés, szétszakítottság után visszaadta hitét az életre.

BÚCSÚ A NYÁRTÓL.

Irta: Thurzó Gábor.

KAPCSOLATOM Kenneth Sz.-szel hosszú volt és eseménytelen. Hogyan kezdődött? — azt hiszem nem is kezdődött soha. Egy barátság nem kezdődik, egy barát öröktől fogva várt és mindig jelenlevő mégis. Ez volt nekem Kenneth, ennek az örök barátnak volt a képmása. Ha visszaemlékszem, mindig ismertem, a gyerekkor homályos éveiben is. De tudomást végeredményben nem vettünk egymásról. Ő nem törődött velem, én nem törődtem vele, — csak barátságunk nőtt és lett egyre mélyebb, egyre jelentősebb. Állandóan és szünet nélkül együtt voltunk, de ha meggondolom, inkább véletlenül, mint akarattal. Városi gyerekek voltunk, egy házban laktunk, nyáron egy faluban nyaraltunk. Gyerekkorunk szürke volt. Túlságosan bent laktunk ahhoz a városban, nagyon a házak között, hogy örülhettünk volna az üres telkek regényességének. Minket szobák és házfalak vettek körül, az emeletek növekvő magasságának, a hátsólépcsők idegen fordulatainak volt varázslata. Napjaink kalandjait pedig a cselédek világa jelentette. Házunk két részre oszlott, egy bensőségesre, az otthonra, s egy másikra, a titok, a kaland és a regényesség cseléd-lépcsőjére. Úri ház volt, amelyben laktunk, de régimódi, az alsóbb népség külön helyen tisztálkodott és ez a külön hely szinte látható sávban nyúlt föl az udvarról a padlásig. Emeletenként szemétkosár várt a lépcsőnél a reggelre, legfelül pedig padlásfeljártat volt, nagy és alaktalan vasráccsal elzártan, mint egy külön és gondozatlan birodalom, a számkivetésé. Ezen a fehérre meszelt lépcsőn jártak a cselédek és a szenesemberek, s estefelé, késő tavasszal meg kora ősszel, erre a tájékra ültek ki trécselni. Kikötői regényesség volt az itteni idillben. Mindenestélyű lányok, asszonyok és borotvátlan férfiak élték ki itt társaságbeli hajlamaikat, sámlin ülve meg a gömbölyű korlátnak támaszkodva. Ez volt a mi gyerekkorunk mesevilága. Tiltott és alsóbbrendű volt benne minden: a beszéd, a modor és a szenvedélyek. Mi odahaza ápoltan éltünk, szabályos volt a magaviseletünk, a főlépcsőn illedelmesen és szerény tartózkodással jártunk, mosakodtunk és fogkefének volt. Velünk Kenneth apja júniusi délutánokon az uszodába járt le, meztelen, torzonborz öregurak közé az izzó napba. Így nevelkedtünk egészségesen, a forró zöld palánkok között és kölyök-korban hibátlanul és angol módon úsztunk. Csak alkonyatkor láttuk titkos barátainkat hazafelé menet, a halas-uszályon vagy a dinnye-standon, trikóban és tetováltan, akik a kutya-úszást tudták csak, de azért mélyebb és behatóbb tudomásuk volt a világról, mint Kenneth apjának és az uszodai öregeknek. Ekkoriban egy kifutófiút többre tartottunk az

őreg Sz. podagrás tiszt-társainál és figyelemreméltóbb volt harctéri fél-karuknál, kifolyt szemüknél a facér dunai legények szerelmi záloggyűjteménye. Az emberek csak akkor érdekeltek minket, ha osztályunkon kívül voltak és kamasz-éveinkben a legtöbbet azért kockáztattunk, hogy megismerjünk egy péklegényt vagy a második emeleti szobalányt. Ekkoriban kezdtek titkaink lenni, és azt hiszem, ezek a titkok fontosabbak voltak barátságunk sorsában, mint a későbbi mérlegelés és megfontolt szövetség. A fiatal péklegénynek cigarettát vettünk és regényt. Este elszóktunk a műhelybe hozzá, ingujjban és tornanadrágban nyújtóztunk a deszkatartó rudakon és elnéztük, ahogy munka után a zuhany vizét verte magára, fiatal testére, mely tele volt számunkra a férfikor meglepetéseivel és sejtelmes újdonságaival. A szobalánynak szeszélyei voltak és megvetette az édességet: ellenben kedvelte a képeslapokat és az izgató szagokat. Cserébe megmutatta a szobáját, amely füledt volt és szagos, a falak tele lilaszínű szerelmi-képpel és csinált virággal, az ajtóval szemben pedig egy rejtelmes rendeltetésű tükörrel, amely nyaktól térdig mutatta csak az ember képét.

Kirándulásaink a tiltott tájakra szökések voltak és napokra fölzaklattak. Akkor se beszéltünk róluk és később sem. Mindketten szégyeltük és szemérmesen rejtegettük, de megint csak együtt mentünk feljük. Pedig végeredményben csalódottak voltunk és, ha meggondolom, boldogtalanok. Örülhettünk ugyan a vad területenkívülség örömeinek, de az alsóbb világ sohasem fogadott be. A szegény embereknek titkaik vannak, és észrevettük, hogy néha hallgatnak előttünk. Mit rejtegetnek? Egyszer megleptük a második emelet társalgóit. Összedugták a fejüket, egész kör volt ott lógós kontyokból, micisapkából, bakasüvegből. Az uszályról az egyik férfi magyarázott valamit, hideg izgalommal. Arcán utálat volt és felsőbbbség. Az asszonyok méltatlankodtak: «Mit rázzák a rongyot a cifrák? Nem röstelli magát az Ilon...?» Mindenki helyeselt, az uszályról való könnyedén rádólt a korlátra és folytatni akarta. Akkor láttak meg a sötét lépcsőfordulatban minket és egyszerre elhallgattak, bezárkóztak és ellenségesen, gyűlölködően hallgattak egy pillanatig. Aztán tovább beszéltek, de Ilonról többé nem esett szó. Úgy láttuk, hogy a további beszélgetés már nem is érdekli őket, immel-ámmal, illendőség és jólneveltség kedvéért vesznek részt benne, de messze esik tőlük. Ezért és ilyenekért nem lett igazi barátunk a péklegény és a szobalány. Egyiknek nem mondhattuk el azt, amit csak egy férfinak, a másiknak nem mondhattuk el azt, amit csak egy nőnek mondhat el az ember.

Ha visszagondolok, ezeket nem mondhattuk el senkinek. Nekem csak anyám volt már abban az időben, aki gyereket látott bennem, akit a mellén szoptat most is, akit betakar és akinek játékokat vesz és aki arra jó, hogy elkísérje őt felnőttes és illendő kedvteléseire. Kenneth apja nyugdíjas őrnagy volt és azt hiszem csak pipázni és uszodába

járni tudott, amíg élt. Kenneth anyja, lady Edna, egy angol gyarmati tiszt leánya, csak szenvedni tudott, és életét úgy hordozta, mint egy végtelen, fogyhatatlan gyászfátyolt, amellyel kínzó és kísértő emlékeket takar be. Nem láttam ülni, csak elomlani, nem láttam menni, csak osonni. Lady Edna fájdalma kegyetlen volt és színpadi léghőrt teremtett maga körül, melynek nemtői a fejfájások és trópusi lázak gyilkos angyalai voltak. A rokonok sem értek sokat és mint minden rokon a világon: hangosak voltak, kiabálók és telhetetlenek. Piros arcuk volt, kormos cigány-hajuk és vörös meg sárga pongyolákban jártak. A férfiak vicceket mondtak, illetlen kártyákat hordoztak magukkal és zavarba ejtették a serdülő lányokat. De nemcsak a felnőttek voltak ilyenek, a gyerekek is. Szerelmesek és érzékiek, tele pattanással és kínos játékokkal. Tőlük mindig a hátsólépcső volt a menedék.

De a titkok mégsem maradtak meg bennük, megosztottunk rajtuk és barátságunk érzéseinknek egymásrautaltságánál kezdődött. Eleinte óvakodtam tőle és Kenneth is óvakodott tőlem. Minden gyerek életében van egy idő, amikor kincseket gyűjt, különleges értelmű skatulyákat töm tele és rejt el a környezet elől. Mi van egy ilyen skatulyában és mik ezek a kincsek? Semmi és semmi. Édeskés szentképek, torz kavicsok, tarka bélyegek, csorba pengék, — ennyi legfeljebb. Így rejtettük el többi titkainkat is: érzelmeinkről, testünk újdonságairól. Egy férfi élete kezdettől és megmásíthatatlanul egy férfié, tele célokkal és rendeltetésekkel, különös, egyre érő feladatokkal, és a testünk is ilyen, akár szép és derék, akár szürke és göthös. Ebben a bizalmatlan korban nehezen találtunk egymásra és a bizalom, ha fecsegést vagy tetszélgést jelentett, sohasem volt kenyerünk. Mi Kenneth-tel sohasem láttuk egymást ruhátlanul, mint a pucér fiatal péklegényt, akit egymásnak sem vallva meg, — paráznának tartottunk. És az érzelmek dolgairól is csak kerülőkkel tudósítottuk egymást. Kenneth sohasem volt a pajtásom, a cimborám, mindig a barátom volt, feles társam és kapcsolatunknak irányító hatalma a szemérem volt még akkor is, amikor a szemérem több volt a takart testnél és leplezett érzésnél.

Bizalmatlanságunk nehezen olvadt meg, jég volt rajta egyvégtében. Kalandokra jártunk, délutánokat elcsavarogtunk és állandó vendégei voltunk Blazsek néni alkonyati előadásainak az időszerű gyilkosságok titkairól, melyekbe a lomha öregasszony szinte be volt avatva, mint egy fölfedezetlen cinkos. Ismereteiben volt valami hátborzongató. Ismerte a helyszíneket, temető után kikocogott a népligeti áldozatok csontjait keresni, litánia után pedig segített fölfedezni az utca bűntényeit és napokig mutogatta kopott nagyujját, amelyet az áldozat olvadt testébe mártott valahol. Többször kimentünk az utca szemetekocsisával a holt lágymányosi ághoz, szeméttel. Főnt szorongtunk mi is a lukas fazekakon, züllött citromhéjjakon, a kemencék érdes, szét-töredezett agyagán a ház többi gyerekével és mentünk a szeméttelre, lerakodni. Oda valami gummigyár is rakodott, a vidék tele volt vörös

gummival, ahogy arrafelé minden más is vörös volt, — a műgyetem, az előkelő tennispályák, a sóderes töltés és a szeptet ígérő alkonyati égbolt, tavasszal, a víz fölött. A többiek játszottak ilyenkor és gummit szedtek, mi is szedtünk persze, otthon a fél szekrény tele volt ragadós, hulladékgummival. Régen éltük már ezt az életet, csatangoltunk együtt, amikor Kenneth először közeledett. Egyszer, és ez éppen tavasszal volt, június elején, — a banda fürödni akart. Itt mások is mindig fürödtek, március végétől már, az asszonyok hálóingben, a férfiak alsónadrágban. Meleg volt, a sok vörösség izzadta az egész napi hőséget, mint délben a kemence földje. A házbeli gyerekek ledobálták a ruhát, bevágtattak a sekély, homokos vízbe, a kocsis is lehajította magáról a cókómókját és utánuk hasalt a vízre. Szokott és szinte szándékos figyelmetlenséggel észre sem vették, hogy mi nem tartunk velük, prüszköltek szét vígan a vizet, csatáztak a buckás fenéken, a naptalan hőségben. Kenneth mellettem ült a parton, szép matróruhában és egyszerre megszólalt: «Akarod, hogy barátok legyünk?». És felém nézett. Mintha egy bizonytalan szerelmes azt kérdezte volna: «Szeretsz-e?» De ebben a mondatban több volt és lényegesebb. Akkor láttuk meg először, hogy ott, a házbéli purdék és mi köztünk, nemcsak a víz van és a matróruha, bennünk meg az úrifüükben nemcsak a matróruha és az iskolai tudomány a közös, hanem más is. És azt nem lehetett csak úgy egyszerűen nevének nevezni. Talán nem is volt neve, és névtelen volt, egy érzés és egy vágy, amiből barátságunk kipattant és megindult egyszerre.

* * *

A vallomás után napokig nem láttuk egymást. Még visszafelé a stráfkocsin se beszéltünk. Kenneth előre ült a kocsis mellé, otthon pedig egyenesen fölzaladt a lakásba. A várakozás és megfontolás ideje következett most, s ugyanakkor a tanácstalanságé. Mért beszélt, ha most hallgat, mért tesz úgy, mintha megtett volna valami kockázatos kérdést és a varázslat egyszerre eloszlott volna, nyomtalanul? Mi nem neveztünk akkoriban semmit a nevének, valami ködös és lebegő világban éltünk, amelynek nem volt köze a környezethez, az eseményekhez, és a legszebbnek azt találtuk, hogy semminek sincs határa, minden olyan, mint a füst, tapinthatatlan. Gyerekkorunkban külön nyelvünk volt, s a világról se hívtunk volna valamit úgy, ahogy más, minden tárgynak titokzatos és mesészerű volt a jelentése, a felhő égről regényeket olvastunk le, s úgy éreztük, mintha mi is ott járnánk, mi is szempillantásként változnánk, szétválnánk és egybeszővődnénk, mindig más és más alakban, mint a felhők. Komolyan vettük a játékot, s ha cápát játszottunk homályos tavaszi délutánokon az utcán, mintha tengerben tocsogtunk volna s szelíd, biztató fövény lett volna a járda. Ezt se vallottuk be, de ahogy szenvedélyesen, makacsul játszottunk különös, szeszélyes játékaikat, szinte tudtuk, hogy halálos komolyan kell venni az önfeledtséget, az elmerülést, mert ez az idő nem fog soká

tartani és ami helyébe jön, más lesz, s abban kevesebb és sanyarúbb lesz az örömünk. Túl voltunk az egyhetes önkéntes vesztegzáron, lent voltunk szokás szerint megint Dunahidason szünidőre, amikor Kenneth fölzaklatva és sejtelmes örömmel megvallotta, hogy látta az egyszarvút, a mese kecses állatját, szarvacskája most is látszik még, nyujtsam ki feléje az ujjamat. Ilyenökor mondták a rokonok, hogy milyen buta játékaink vannak, nem úszunk vagy labdát rúgunk, hanem a veteményes kertben ülünk szótlanul, titkos és érzelmes ijedtségben. Az egyszarvú sokáig követett minket, éjjel is láttuk, bedugta nedves puha orrát a zsalu rácsai közé és különösen nyertett. Mindketten hallottuk és mindketten fölültünk az ágyban, egyik kőhajításnyira a másiktól a csillagos éjszakában, és másnap kissé ittasan, elrévülten jártuk a zombékos, éles nádassal teli partot. Mese volt ez az idő, varázslat és most már azt hiszem, félelem is. Amikor Kenneth hebehurgyán és elsietve megszólalt a holt ágnál, először merültünk föl a játékból. Így is lehet? Nevén lehet nevezni valamit, egyszerűen és felnőtt módon, ilyen könnyedén és könnyelműen be lehet számolni egy kívánságról, amely nem egy csésze kávé vagy perui hatszillagos bélyeget kér, hanem rejtettebb és megfoghatatlanabb valamit? Akarod, hogy barátok legyünk? Kenneth a tudatos érzésnek adott ezzel a mondattal hangot, egy eshetőséget mérlegelt vele, árnyoldalakkal számolt és lehetőségeket vetett latba. Úgy gondoltuk, vagy valószínűleg inkább éreztük, hogy barátok voltunk eddig is. De ez már összeesküvés volt, szövetség, amellyel elköteleztük magunkat. Ez a mondat egy szövetség első néhány szava volt, majdnem jelentős eskü már. Ezentúl felelősség is összeköt majd minket és ez a felelősség, az együvé tartozás családapái gondja, lezár és megpecsétel egy gyermekes, bolond időt. Elmúlás kezdődik vele, az első időszámítás az ember életében, a napok váltakozásának ridegsége, a hónapok könyörtelen sorrendje, a percek tiltó hatalma. Ez az érzés azonban fullánk volt csak inkább, el is mult hamar. A vesztegzár alatt azonban végzetes elszólásnak éreztük.

Bent ültem ezekben a napokban anyámmal a szobában. Anyám horgolt vagy kötött, finom és értelmetlen csipkéken bajlódott. Ha néha kiment, odamentem az elválasztó falhoz és figyeltem az őrnagyék szomszédos klaásából a zajokat. Az őrnagy reggel tornát diktált, pontos és végtelen ütemezéssel, s ketten hajtogatták hozzá Kennethel a térdüket, ketten csinálták a terpeszállást és csapták mereven karjukat a levegőnek. Délelőtt lady Edna zongorázott érzelmes dalokat, kenetes szonátákat, mint azok, akiket megvesz az unalom vagy a sértődöttség. Lady Edna ebben is dacolt a sorssal, ezzel is életét siratta. Kenneth valószínűleg a tigrisbőrön feküdt és angolul olvasta a Dsungel könyvét, lady Edna kedves, honvágyas olvasmányát a gyarmati világból. Lakásukat is őserdőnek rendezte be, vad volt és gondozatlan, indiai függönyök csüngtek az ablakokon, a képkeretek mögül batikolt kendők lógtak le, pikkelyes kígyóbőr takarta az ajtófélfát és cérna-

karú, karvalyorrú istenek lepték el az asztalokat. Puha és keleties volt náluk minden, mint egy hárém vagy egy mozi-díszlet. Ez a tüntető lakályosság mindig visszariasztott. Lady Edna birodalma volt, kicsi szöglet a brit kék sas szárnya alatt, Elgar ápolt zongoradarabjaival és India ápolatlan vadjaival. A várakozás napjai nem akartak végetérni. A nyolcadik napon hozott csak az őrnagyék szobalánya egy összenyomorgatott cédulát, Kenneth írásával: «Délután gyere le a kis térre, ott leszünk anyával». Délután lady Edna valóban ott ült egy piros regénnyel a kis téren, Kenneth udvariasan mellette. Nem beszéltünk egy szót sem az elmúlt hétről és a barátság sem került többé szóba, nagyon hosszú időig. Kenneth sápadt volt az egyhetes szobalevegőtől, ő csak a levegőn érezte magát igazán otthon, jó gazdász lett volna belőle vagy kiképző tiszt. Más különös nem volt rajta. Szeme tisztán kéklett, semmi sem látszott rajta abból, ami elmúlt és ami most már közös bennünk.

Nem beszéltünk többet a barátságról, nem feszegettük kapcsolatunk titkos zárjait. Visszatért maradék nélkül a régi idő, a gyerekkor álmodó játékossága, az egyhetes közbűvészték annyi nyomot sem hagyott rajta, mint valami futó himlő. Ha ellentéteink voltak vagy takargatni akartunk valamit, mindig így csináltuk. Elástuk magunkat egymás elől, mintha szégyenteljes részegséggel ágyba mennénk, hogy zavartalanul ébredjünk föl másnap. Volt köztünk állandóan valami tartózkodás, valami szemérem. Két férfi barátsága, úgy gondolom, szövetség elsősorban és nem gyónásra szolgál. Titkainkat és szégyeneinket nem vallottuk meg egymásnak, de örömeinket sem. Sohasem éreztem valaminél, hogy el kell mondanom Kennethnek, nem volt bennem — és benne sem — ellenállhatatlan vágy a szavak őszinteségére. Azt hiszem, mindig tudtuk, hogy az őszinteség nem a vallomáson múlik, egy férfi csak nőkhöz őszinte a szavaival. Két férfi, ha megosztja bajait és örömeit, kimondatlan érzésekre bizza magát. Kenneth-tel is csak távoli vonatkozásokban, rejtett utalásokban voltunk egymással közlékenyek. Két szövetséges nem fecseg, s nálunk a szövetség mélyen volt, az ügyetlen holt-ági vallomásról lejjebb szállt egészen öntudatunk rostjaiba, idegeink éber figyelmébe és az érzéseknek abba a különös bizalmába, hogy szó és jel nélkül megértettük egymást. Ha összeírná valaki beszélgetéseinket, nem sokra menne vele, két barát kapcsolatában nem az elszállott szavak számítanak, az elmondott közlések, hanem az összhangzó testtartás szinte, a mozdulatok közös zenéje, a szájmozgás testvéri üteme, érzések és gondolkodás bonthatatlan közossége. Mi egész gondolatsoroknak csak a végét mondtuk el, s legtöbbször a mellékeset, útszélen fölösleges eseményeket és bosszúságokat közöltük egymással. A nagy indulatok egyszerre futottak át rajtunk, kilestük egymásból és szinte a külsőséges érzelmek felületes módján osztoztunk rajtuk a környezet előtt. Ez volt az a barátság, amelyet senki sem értett.

Anyám egyszer valamelyik rokonnal beszélgetett, azt hitte alszom és nem hallom: «Tudod, én nem értem, mért vannak ezek ketten jóban. Én figyelem a fiamat, sokkal többet és lényegesebben törődöm vele, mint hiszi és amint a gyerekek azt hinni szokták, — de eddig nem találtam semmit, ami közös lenne bennük. Sohasem beszélgetnek. Nekik is vannak titkaik és az ilyen titkok rendszerint nem közösek, — közlik-e egyáltalában egymással? Alig hiszem. Multkor azt hitték, nem hallom. Tudod, miről beszéltek? A másnapi leckéről. Én általában veszélyesnek tartom az ilyen fiú-fiúbarátságot, így medvék maradnak, bátortalanok, mint legtöbben az agglegények, de ez a közlékenység mindenesetre felszínes. Ha rossz anya lennék, riasztó gondolatokra jutnék. Hát ennyit ér csak a fiam, egy tizenötéves fiút a másnapi lecke érdekel csak? Én nem tudom, mi érdekelheti, mi a rejtegye ennek a fiúnak. Én a barátnőmmel egyedül az iskoláról nem beszéltem, az ilyesmit meghagytam az osztálytársaknak, iskolai pajtásoknak. De ha valami történt velem, valami igazán komoly — és mondd, mi nem volt komoly az ember gyerekkorában? — ész nélkül vallottam neki és ő is vallott nekem. Dehát velük is történik csak valami, ami nem közömbös, ami nem lecke és iskola, hanem fontosabb, még az ő gyerek-eszükben is. Ők is gyerekek, nem foglalkoztatja őket ez, mint a felnőtteket az, hogy felnőttek és hivatásuk van?»

Ha meggondolom, minket egyedül az együttlétünk foglalkoztatót, mi hősök voltunk és kalandosok, valószínűleg az utolsók. Mi nagy dolgot és beláthatatlan jövőt láttunk barátságunkban és mindazt átéltek benne, ami egy férfit valaha is érdekelhet, ami eszménye lehet vagy szorongattatása, fájdalomja vagy eleven csalódása. Kenneth nekem a közösség volt, valami mérhetetlen kapcsolat a világgal és a világ dolgaival, és ugyanakkor iskola is, akin próbát vehettem. Félénken közelítettem feléje eleinte érzéseimmel, mintha gyáván kiáltoznék az erdő felé és rettegve várnám a visszhangot. S ez a visszhang mindig megérkezett, mindig erősebb és biztatóbb lett, egyre több volt a színe, mélysége és egyre jobban és döntöbben lett ugyanaz, mint a kiáltás. Voltak válságaink, meghasonlottunk egymással, de mindig láttuk, hogy ez a barátság nagy és egyetlen korszakot jelent, s valójában ezen bukunk el vagy ebben győzünk. Dunahidason nyaraltunk, amikor ezt a döntő jelt észrevettük, amikor először éreztük meg az életkort, amelyben élünk, és amelyet barátságunk jelez. Kifelé is és talán magunknak is.

Lagymatag nyár volt és délelőtt. Kenneth lapátolt lefelé a Dunán, nadrágban voltunk és fürdőruhában. Mélyen a vasúti hidat lehetett látni, öles ívét a szürkés víz fölött és körülötte az elszórt csónakházakat. Itt a széles Duna olyan, mint valami déli tenger öble, tele van apró szigettel, zöld zátonnal, lombos, fűzfás paddal. Kikötöttünk az egyik szigeten, a ladikot fölhúztuk a partra. Tiszta homok itt a part, fehéres szinte, éles gyűrűket vet bele a szél, a lágyan úszó szellő. Át-

mentünk a homokon a kicsi erdőnek, amely belül áll kúszán, vad lombokkal és nedvvel teli ágakkal, síma és zöldecs héjjú fákkal, buja virágokkal teleszórtan, mint valami magasra nőtt bojtorján, árokparti gaz, amin áttörtek a délelőtti fények apró foltjai, zavart csillámai. Kenneth megállt egy tisztáson, bokáig ért itt a víz, kövér volt a fű.

— Valamit kellene csinálni — mondta.

Hunyorgott a napba, melynek a fülledt párák között látni lehetett izzó kerületét.

— Valami emléket tenni, hogy itt voltunk, erre jártunk.

Véssük fa derekára a nevünket? Irjuk homok hátára szövetségünket? Kenneth hamar döntött. Lehasított egy vaskos darab fakérget: «Ird belé, hogy hányadika van». Rávéstem a gyíklesővel: 192* július 17. Alája ő is bekarcolta, mégegyszer, éles, hegyes írással: 192* július 17. Aztán lapos lyukat ásott egy fa tövébe. Furcsa és dús fa volt ez, ágai összeolvadtak, egybegubancolódtak az erdővel, mint egy birkózó csoport. Betemettük az emléket, földet tapostunk rá. Aztánkóboroltunk még egy keveset, csapdostuk a bozontos ágakat, gyíkok rebbentek elő a levelek közül, karsú siklók surrantak izgatottan a nedves fű között, madarak röppentek föl a zajra. A homokból egyik helyen előduzzadt a Duna, kis tó volt, tele sással, szürke gubancos hinárral, a vize meleg volt, mint egy tiszta pocsolyáé. Kenneth előreszaladt, ledobta magáról a nadrágot, begázolt a vízbe és a hátára feküdt. Kezével csendesen legyezgette a vizet, gyenge hullámok verték fel a felszint és bentről a vízből sokáig figyeltük, ahogy lassan mosták ki a lucskos, moszatos, gyökereszakadt hinárt a homokra.

* * *

Kenneth apja május végén halt meg. Akkor mi már az iskolai évek végén voltunk, érettségi után és arra készültünk, hogy ezentúl férfiak leszünk. A gyerekkornak vége, valószínűleg az ifjúságnak is, s úgy találtuk, hogy lassan esteledik körülöttünk. Téli délutánokon van ez így, észrevétlenül, sűrű ködökben váltja föl a nappalt az este. Mi sem éreztük az átmenetet gyerekkor és férfikor között, nem éreztünk határozott és szembeötlő határt. Előbb még nappal volt, dél előtt, most hanyatlik és árnyak közé búvik a nap. A gyerekkor évei elröppentek fejük fölül, tiz éve volt Kenneth a barátom és hosszú esztendőök előtt kötöttük meg a szövetséget, vértelenül. Nem tudom megmondani, mi történt az elmúlt idő alatt. Eseményei nem voltak barátságunknak s talán egész életünknek nem lesznek. De valószínű, hogy egy egész életre elegendő kaland esett meg velünk. A közeledés megejtő mozdulatai, az elhidegülés feszélyező viharai egyaránt megvoltak barátságunkban, de legtöbbször mi sem tudtunk róla. Mintha valami tó játszáná végig a mélyben az elemek drámáit, a tengerek életét, a fölszínen pedig nem látszana semmi, talán megrezgő hullámoknál is kevesebb. De egyet tisztán tudtunk. Kapcsolatunk sokkal

lényegesebben és sokkal döntőbben avatkozott bele életünk szerkezetébe, hogy valaha is megszűnhetne. Kenneth nekem az *ember* első élménye volt, én a világot rajta keresztül ismertem meg, s belőle tanultam meg, hogy nem vagyok egyedül, magányos naplopó egy országúton, egymagamban a füttyömmel és a nyomorúsággal. És Kenneth is így volt velem. S alig hiszem, hogy eltűnhet az ilyesmi, mint egy parti lábnyom dagály alatt, vagy egy céltalan ének a szélben. Mi együtt álltunk életünk kezdetén, egymás kezét fogtuk az eszmélés perceiben és egy lépéssel indultunk neki az életnek. Az élet első fájdalmait és izgalmait, első sebeit és jegyeit együtt láttuk meg. Ezek pedig elválaszthatatlanul közös titkok.

Az őrnagy halála egyetlen igazi válságunk volt. Lady Ednának határoznia kellett, és könnyű volt eltalálni, hogy csak a szükséges heteket várja be, csak a hatóságokkal tárgyal sebtiben, nem vár senki tanácsára és itthagya az országot. Lady Edna a temetés után csomagolni kezdett, cenzálokkal tárgyal, ócskásokhoz loholt, katonai hatóságoknál kilincsel, beadványokat szerkesztett és szokatlan szívdóssággal készült új, angol életére. Augusztus végére tervezte az utazást, addig még lejöttek Dunahidasra. Házukat akkorra már eladta persze, valami érdemesült színésznő vette meg, állami nyugdíjas, aki szeptember elejére akart beköltözni. Nyárig azonban izgalma ellankadt, gyöngé és gögicsélő lett. Naphosszat a belső szobában hevert, rozoga hencseren, fején vizes kendővel, zöldes gyászruháján a zsalun átsütő fények csíkjaival és otthon érezte magát, nedves pázsiton, párás kék ég alatt, s talán skót dudaszót is hallott. Mi lejártunk a Dunára és nem akartunk tudomást venni a búcsú napjairól.

Mit segített volna rajtunk a búcsú, a szelíd menekvés! Tisztában voltunk vele, hogy egész életre szakadunk el, két világba, s mind a kettő átalakítja, magához vonja és soha többé el nem ereszti egyikünket is, másikunkat is. Boldog állapot volt a tizennyolc év, ezüstkor, hajnal és békesség. Ami most következik: harci idő. Ebben aztán csak távoli érzés lesz ez a mindent kitöltő barátság, elhullatja földi vonásait, tiszta lesz, mint az emlékek és nem kimondott szavakban s szótlán együttlétben él tovább, közös örömben, közös fájdalomban, hanem az együvértartozás névtelen és oldhatatlan szövetségében. És gondolom, ezen a szövetségen nem fog a távolság rozsdája, egyre csillogóbb lesz, egyre bensőbb és csak a miénk. Végtelen és néma párbeszéd szövődik kettőnk közt, éjszakán át, tengeren keresztül, és kapcsolatunkat mélyen őrizzük tovább, titkos társa lesz életünknek. Így telt el a nyár. Az egyszarvú nem jött el, a világ itt lent volt, a földön.

Utolsó nap együtt akartunk lenni. Kimegyünk a folyóra, és este búcsúzunk. Hajnalban ébredtem, Dunahidason korán kel a világ. Kint homály volt, a szobában erős, fanyar almaszag. Első pillanatban elfelejtkeztem a napról, ültem már ébren egy ideje, amikor eszembe

jutott a búcsú. Lassan világosodott, tiszta volt már az ég és hűvös szürke, mint őszelön. Felébredtek a kerti zajok, a fák zsinatos világa, a gyűlő fecskék a drótokon. «Nem öltözől? Kenneth már vár az udvaron» — nyitott be anyám a reggelivel. Az ablaknál ittam le, szemben az udvaron biciklije mellett ott állt Kenneth, egy szál fehér nadrágban és ingben, — arany volt a friss napban. A Dunához mentünk, ebéddel, és csónakon akartunk leereszkedni a vasúti hidig, a szigetek görög öbléig. A csónakházban nem volt senki, egy kutya őrizte magányosan a ladikokat, a csapott fabódét. Vetkőzni kezdtünk, akkor láttam először láthatóan az elmúlt időt. Kenneth szőke volt, szinte napszítta, a haja fényes foltokban ragyogott, teste nyurga volt és kemény, ébredő izmokkal, bontakozó arányokkal, egy ismeretlen test első nyomaival. Már nem volt a régi Kenneth, aki a szigeten a szövetséget kötötte, hanem valaki más. Idegen férfi volt a bőre alatt, teste nem az övé, kamaszos átmenet egy jövődő férfibe, ennek őrizték halvány, kezdődő rajzát az izmai, erős csontjai. És ez a férfi már ismeretlen lesz. A gyerekkor nyarából átlép valaki a férfikor jelentős küszöbén, más test és más lélek már, mint akit ismertem, a mult csak mélyen él benne, izmai és indulatai gyökerében, akár tévelygő kiáltás az erdőben: elötetszik és fölsejlik, mintha rémlene az odvas sziklák felől, mintha megzengene a szakállas törzseken, de sohasem jön elő többé úgy, mint régen. Gyanakvó szemmel nézett rám ő is, mintha kérdezné: «Ki ez itten? Honnan jön, tudom jól, de — hová megy, merre tart? Mintha ismerős lenne, mintha kicsit az én testem is lenne, és mégis más valaki. Van közöm hozzá?»

Fél délelőtt evezünk fölfelé a tűző napban. Arra fönt végetér a falu, lapos a part, zsombék nincs rajta, szinte a víz mellett kezdődnek már a búzatáblák, a földek végét elnyeli a messzi őszies pára, sárga, érett csíkok futnak rá a távoli dombokra, diófák látszanak ritkásan, elhagyott csapások, tehének állnak tőgyig a vízben és követik lusta szemmel a zajtalan csónakot. Dél már elmúlt, megint Kenneth ül a lapát mellett, én elfekszem a csónak alján, úszunk lassan, bizonytalan félkörökben lefelé.

— Nem tudom, visszajövünk-e még valamikor. Anya körülményes az ilyen dolgokban, aztán pénzünk se lesz. Előre tudom, kiadnak a gyarmatokra valahová. Tudod, furcsa azt így elgondolni, annyi év után, hogy nem leszünk együtt. Te valahol itt maradsz, én meg Indiában. Mit is csinálhatna mást egy szegény angol fiatalember? De te gondold ezekre a nyarakra itten, mint a barátira szokás, akitől búcsút veszel és aki talán nem is lesz olyan távol. Tudod, mennyi az: két világévszék?... Ez a tizennyolc év jelentősebb minden távolságnál, ha háromszor annyi lesz is még belőle, akkor sem ölheti meg egy barátság érzését. És ezért lesz aztán szebb emléke az elmerült időnek, ha szétválunk, keletnek az egyik, nyugatnak a másik, mintha együtt élnénk meg azt is, ami következik és ami valószínűleg nem ilyen nyár

lesz többé és nem ilyen ős, és amiben nem lesznek fontosak többé az évszakok.

A víz ütemesen csapódik a csónakhoz, itt alig látni a partokat, elfekszik a folyó, mintha tó lenne. Vizimalom zúg a falu fölött, tohonyán cséplik a kerekek a vizet. A híd után aztán beugrottunk a vízbe, a csónak lassan keringett utánunk lefelé, el-elmarasztalta a lomha víz, el-elkapta egy fürge áramlat. Így úsztunk mi is, renyhe karokkal, gyengén motozó lábakkal a zöld szigetek mellett, a kuszán benőtt homokpadok mentén, az árral. Fölöttünk egyre mélyebb lett a délután, az ég szürkült, árnyékok lopóztak végig rajta, a nappali párák tünedeztek és élesen rajzolódott elő a partokról a táj. Pillanatokra józanul tűnt elő a falu templomtornya, aztán hirtelen a messzi város tornyai is, a Dunán a pesti uszoda fűzöld délibábja, a hátsólépcsők egyszerű társalgói, csatázó holt-ági hullámok mögül a matróruhas kisfiú és a barátság éveinek zürzavara, tolongó emlékei. Előttünk egyre nőtt az őserdei sziget, ahonnan a nyugtalan folyó régen kimosta már a szakadt fakérget, egy elszaladt nap emlékjelével és most viszi előttünk tovább, árjának kénye-kedvére. Aztán egészen besötétedett, bágyadtan csillogtak a parti lámpák, a fekete víz csobbanva verte a ladik derekát. Kint a partrahúzott könnyű csónak mellett dideregve kaptuk föl gyöngyös testünkre az inget. Abban a pillanatban Kenneth hirtelen megragadta a karomat és babonás fénnel a szemében, a sötétségbe intett: «Nézd» — mondta «ott a víz fölött . . .» Az alkonyatban átlátszón, fehéren mint a délibáb, futott az egyszarvú, hasa alá kapdosta kényesen karcsú lábait, fejét fölszegte büszkén fénylő szarvával és iramodott a sötét víz fölött, part fölött, messzi erdők fölött, kifelé a nyárból. Egyre kisebb lett, egyre jobban húzta magával a sötétség, de még akkor is láttuk, amikor eltűnt már messze az éjszakában.

PINTYŐKE.

*Aranyeső a fák alatt,
Elköltöznek a madarak,
Már itt az ős.
Dallal siratja a nyarat
A pintyőke, mert itt maradt
E kis dízőz.*

*Nem modern ő. De tollain
Friss minden szín és csupa csin
E kis madár,
Nem tudja, mi a kokain,
A Városliget bokrain
Magába jár.*

*A fűvek között lépeget,
Mégbámul egy-egy levelet,
Majd fenn a fán
Megzendít egy bús éneket,
Hogy beleborzong, megremeg
A vén platán.*

*Ezüstcsengetyűs szép szava,
Minthogyha búcsút mondana,
Sikong, alél,
Mert elhal már a fű, a fa,
Mielőtt még kibomlana
A tél, a tél.*

Majthényi György.

MICHELANGELO.

Irta: *Farkas Zoltán.*

MICHELANGELONAK a budapesti Szépművészeti Múzeumban, sajnos, nincsen egy eredeti alkotása sem. De számos gipszöntvény hirdeti szoborremekeinek magasztos nagyságát. Igaz ugyan, hogy nem tűntethetik fel a márvány felületének a művészt jellemző pompás megmunkálását, ám a michelangelói világba mégis mélyen belévezetnek. De olvasóink között bizonyára számosan vannak, akik legalább másolatokból a sixtusi kápolna mennyezetképeit jól ismerik és ezek nem kevésbé alapjai mai kultúránknak, mint Dante, Shakespeare, Goethe és Dosztojevszki.

Az emberi lélek történetében Michelangelo művészete páratlan magasságot jelent, amely szinte földöntúlinak látszik. Kellőképpen nem magasztalható jelentőségének tudata egy pillanatra sem halványodott el. Kortársai már kora fiatalságában felismerték teremtő génuszát és különösen élete vége felé szinte bálványozó tisztelettel vették körül, hatása a világ képzőművészetére megmérhetetlennek bizonyult és korunkban is állandóan jelentkezett. Elég, ha erre vonatkozóan Rodin-ra utalunk. A halála óta elmúlt évszázadok reáillesztettek minden elképzelhető magasztaló jelzőt, hogy messzire kimagasló nagyságát valamiképpen szemléltessék, fenségesnek, titáninak, apokaliptikusnak nevezték, hogy csak a három legsúlyosabb dícséretet említsem. De ezeknél az annyiszor használt és koptatott szavaknál még mindig többet mond a michelangelói jelző, amely viszont az egész világ művészetének egyetlen nagy írójára, képzőművészeire, vagy zenészeire sem teljesen illő, mert azokat a hatalmas formákat, melyeket Buombrotti szenvedélyes lelke magasra ívelt a lét fölé és túlradó gazdagsággal szinte szét-pattanásig zsúfolt tele, hasonló gigászi erővel előtte és utána senki sem tudott teremteni.

Mindenképpen csodálatos művész és mindenképpen kivételes ember volt. Örömtől mámoros korban élt, mely a világ szépségét boldogan ünnepelte és belőlük csodálatosan szép és nyugodt harmóniákat alkotott. Raffaello művészetében a földi szépség és az égi magasztosság egymásra találtak, olyan világgá egyesültek, melyben örök ifjúság virul, nincsenek gondok és nincsenek küzdelmek: az öröm Parnassusán átszellemült boldogság honol.

De Michelangelót a lélek egyszerű örömei nem érdekelték, a földi élet és a világ nem tudta kielégíteni. A természet újonnan felfedezett szépsége nem hatotta meg, a tájék nem érdekelte, hogy annál mélyebben szállhasson alá a lélek rejtelseibe. Az átszellemülésnek olyan határtalanul magasra törő vágya élt benne, mint Dantében, akit egész életen át olvasott és csodált és aki az egyetlen művész volt, akit magához méltónak ítelt.

A hétköznap emberei és örömei silányak voltak számára, egész életét magányos, rejtkezdedve végzett munka, az alkotásnak szakadatlanul lázas gyötrelme töltötte be. Nem ismert megállást, pihenést, megnyugvást abban, amit elért. Leonardónak a megismerés sokszor már kielégülést is jelentett és abba hagyta véle a megkezdett művet. Michelangelót azonban alkotásra ösztönözte, mert minden kiküzdött eredményre újabb és újabb hatalmas alkotások tervei forogtak fejében.

A magasztosság szenvedélyes vágya sodorta magával, mely folyton hatalmasabb megoldásokat kívánt tőle. Nagyratörő lelkének emelkedettségében nem sokra becsülte kora majdnem véglegesnek látszó művészeti eredményeit, amelyek derűs nyugalma, kiegyensúlyozottsága a lélek harmonikus örömét sugározta és kezdetben a tavasz friss lehelletével, majd a nyár forró melegével éltetett mindenkit, aki varázslatának hatalma alá jutott. Michelangelónak nem kellett a földi élet búbájossága, süvítő zivatarként forgatott fel mindent, ami addig nyugodt, derűlten elmerengő, vagy boldogan megelégedett volt.

Kortársai művészetét kicsinyesnek érezte. Habár átvett mindent, ami meggyőződéseivel összefért — hiszen Leonardótól is sokat tanult — minden tekintetben újat és hatalmasabbat kellett alkotnia. Az emberi lélek szenvedélyes mélységeit összekapcsolta az emberi test csodálatosan ismert alkatával. A test az ő művészetében minden porcikájával a lélek viharos küzdelmeinek hordozója. Nemcsak arccal jellemez, az a parancsoló érzés, amely alakjait rabul ejti, végigfut rajtuk és kegyetlenül uralkodik minden tagjukon, minden mozdulatukon. Az ember az ő művében sohasem élhet derűs testiiséget, nem örülhet olyan önfeledten szépségének, mint Raffaello, vagy Andrea del Sarto képein, hanem minden porcikájával magasztosan, fájdalmas átszellemülésben kell vegődnie. Szörnyű akaraterő űzi, hajtja, győtri és csavarja emberfeletti lényei testét, mintha határtalan átok súlyát viselnék, amelyből nincsen menekülés, nincsen szabadulás: komor figyelmeztetésképpen örökkön ott ég lelkükben a dantei Pokol kapujának borzasztó felírása. De míg Dante a Pokol gyötrelmeivel szemben Paradicsomában az örök boldogság tündöklő világosságát építette föl, Michelangelo művészetében ez az üdvözülés teljesen hiányzik. Akármennyire élt is ennek vágya benne. Savonarola komor fenyegetéseitől nem tudott szabadulni. Mentől idősebb lett, annál jobban foglalkoztatta az elkárhozás gondolata, a lélek megtisztulásának szüksége. Sokat, kimondhatatlanul sokat gyöttrődött emiatt, mert úgy érezte, hogy a testhez kötött léleknek el kell kárhoznia. Akárhogyan sóvárog és küzd a megváltásért, a test béklyóiból úgysem tud szabadulni, bőmbőlve kavargó viharok fölé Michelangelo nem ívelt szívárványt, hanem vigasztalan szürkeségbe fullasztotta az elemek harcát.

Még ha nyugalmat ábrázolt is, ez a nyugalom is csak külsőséges volt. A sixtusi kápolna Jeremiás prófétája mozdulatlan testtel szinte összekuporodva ül, de ebben a nyugalomban nincs sok köszönet mögötte kínzó töprengés viharai dúlnak. Testének nincsen egyetlen tagja sem, amely ernyedtségével nagyszerűen ne hirdetné mélységes kétségbeesését. Figyeljük meg tehetetlenül lehulló balkezét, vagy vállalai összeroppant előrehullását. De ha érezzük is, hogy a próféta a tehetetlenség nyugalmában senyved, aminek pompás formai kifejezője alakjának gomolyogja, meg kell sejtenünk, hogy lelki harcai szétfogják robbantani nyugalma, mint ahogy kolosszális a formai megjelenése a köréje festett szűkös architektúrát szétfeszíti. A prófétai töprengésnek ezt a nagyszerű symbolumát érdekes összehasonlítani Rodinnek közismert híres szobrával, a Penseur-rel. A téma ugyanaz: a gondolat leigázottsága. De a mérleg serpenyőjén mily könnyű Rodin szobra Michelangelo démoni Jeremiása mellett!

Jeremiás alakja kétségtelenül egyik legmélyebb önvallomása Michelangelónak, de egyszersmind mintha csodálatos jóslat volna is, mintha a sixtusi mennyezet festésének idejében harmincyolcesztendő, életereje és alkotó-

tehetsége delelőjén álló művész megérezte volna öregkorát és magányosságra kárhoztatott életének szenvedéseit.

Óriási és csak kis részben megvalósuló tervekkel vívódó életében igazi, szellemileg egyenrangú barátságban alig volt része. Csak élete végét aranyozta be két nemes barátság. De ezek közül is csak az egyik volt olyan, hogy teljes lelki kielégülést nyújthatott neki. Pescara özvegyéhez, Vittoria Colonnához fűzte, a kit hosszú életének csalódásai, mély vallásossága és a költészet fűzött hozzá. De művészbáratai nem voltak, legfeljebb csak élete vége felé egy-egy rajongója, mint Sebastiano del Piomba, akit ügyei lebonyolítására használt. Leonardóval az első pillanattól kezdve szembenállott, bár ez volt az a művész, akitől legtöbbet tanult. Raffaellot kevésre tartotta, különösen amidőn észrevette, hogy Raffaello művészetére egy ideig nagy hatással volt. Ezt különben keserű szavakkal fel is hánytorgatta, ha kettejük viszonya szóba került. Raffaellot X. Leó, a Medici pápa elhalmozta megbízásaival, de Michelangelo óriási terve II. Július pápa síremléke, sehogysen tudott megvalósulni. Kettejük viszonyát jól világítja egy alighanem meg nem történt eseményről szóló anekdota: Michelangelo nem tűrt maga mellett tanítványokat, senki sem tudta kívánságait kielégíteni. A sixtusi kápolna mennyezetét is egymaga festette ki. Nem így Raffaello, aki sokszor csak terveket készített, de a részletmunkát tanítványaival végeztette el. Történt egy ízben, hogy Michelangelo találkozott Raffaelloval, aki egész sereg tanítványa kísért diszes menetben, míg a kopott Michelangelo egyedül ment. Csipősen szólt rá vetélytársára: «Akkora kísérettel jársz, mint egy hadvezér». «Te pedig egyedül, mint a hóhér», vágott vissza Raffaello.

De hogyan is fejlődhetett volna ki baráti megértés a boldog és kétkedéseket nem ismerő, harmonikus lelkű ifjú és a folyton tépelődő szenvedélyes férfi között, aki az emberiség kinjainak egész súlyát hurcolta nyugtalan lelkében. Raffaello boldognak látta az életet, melyre az ég aláhajlik és magasztossá teszi, Michelangelo pedig a megváltás mohó vágyától üzve mindenképpen túl akart jutni a földi élet lehetőségein.

Nem is igazi földi lények az ő emberei. A földi formákban nem fért volna el az a próféta-i töprengés, az a titáni küzdés, az az apokaliptikus rettegés, amely benne gomolygott. Emberfeletti lények testébe kényszerítette látomásait, akik világok gondjától roskadoznak, vagy Atlasként szegülnek ellen a sors terhének. Csupa hatalmas, végtelenül izmos és győtrődő testet alkotott. Legtöbbnyire csak férfiakat, de ha nőket is, mint a sixtusi mennyezeten, vagy a Medici sírokon, ezek nagyon különböznek a kor művészetének lágyan elomló nőitől, mert akárcsak a férfiak, ugyanabból az átokverte nemzetségből valók, titáni formikkal az életnek ugyanazt a vívódását hirdetik, amelytől csak az Úr kegyelme válthat meg — talán!

Egyik kései tanítványa Rodin, midőn egyik beszélgetésében nagy-szerűen jellemezte mesterét és éppen azzal a két szobrával kapcsolatban, amelyek másolata múzeumunkban is látható, arra a rokonságra utal, mely Michelangelo és Beethoven között könnyen észrevehető. Megállapítja, hogy a jobboldali rabszolga, Beethovennek a zeneköltők legfájdalmasibbakának arcára hasonlít, mintha Michelangelo megsejtette volna annak vonásait, aki zenei alkotásaiban évszázadok mulva megközelítette a fájdalom ama fenségét, amely az ő egész életét betöltötte. De ne feledjük el, hogy Beethoven zenéjében az öröm és boldogság végtelen tombolása is meg tudott nyilvánulni, aminthogy valamikor életéből sem hiányzott. Michelangelo életében

és művészetében azonban vajmi kevés nyoma volt. Szakadatlan belső vívódások láncolata volt az az élet és ez a művészet, meg nem valósuló óriási tervekkel vívott örök vajúdás, amelyből az alkotás láza csak egyes időszakokra ragadta ki és ne feledjük azt sem, hogy a sixtusi kápolnát, mennyezetképeit legcsodálatosabb alkotását kedve ellenére kellett festenie, hiszen szobrásznak érezte magát és a festészetet alacsonyabbrangú művészetnek tartotta a szobrászatnál.

Erre különben festési módja is emlékeztet. Alakjait is kompozícióit elsősorban is térbeli, azaz három kiterjedésbeli elhelyezkedésük szerint látja, mintha szobrokat festene a falra. A szín nála egyáltalában nem játszik olyan nagy szerepet, mint a vele egyidőben alkotó Raffaellónál, Andrea del Sartonál. Ez a szoborszerűség legjellegzetesebben a sixtusi mennyezetkép rabszolgáin, prófétáin és sybilláin figyelhető meg, úgyszólván mindegyikük pompás szobortervnek is beillenek. De formális elemzésbe nem kívánok bocsátkozni, eszembe jutnak Rodin pompás szavai, aki nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy Michelangelo rajzában nem magukat a vonalakat kell megcsodálni, nem is a merész rövidüléseket és a tudós anatómiát, hanem zúgolódó hatalmasságát és titáni kétségbeesését.

Az a világ, melyet Michelangelo alkotott az emberi szellem leghatalmasabb teljesítményei közül való. Fenségesen emelkedett, démoni módon félelmetes, magasztos és boldogtalan világ. A sixtusi kápolna mennyezet- és oltárképe az utolsó ítélet, a júliusi síremlék töredékei, a Medici sírok magyarázatással meg sem közelíthető szobrai az ember lelki életének legmélyebbre hatoló ábrázolásai. Megdöbbenőek az emberi élet örök misztériumának végtelenségét hirdető fenséges alkotások. Láttukra aligha csodálkozhatunk Michelangelo életének nagy magányosságán, mert aki ilyen műveket tudott teremteni, csak ebben a világban érezhette otthon magát, de ez sem nyujthatt boldogságot, sőt szemrehányóan tekintett alkotója szemébe.

Michelangelo legtöbb életírója, miközben végigvezet nyolcvannyalcra évre terjedő életén, sajnálkozni szokott tömérdek csalódásán, félbemaradt tervein és határtalan gyötrődésén. Holott ennek a szüntelen viharok között hányódó életnek kellőképpen fel nem becsülhető és meg nem érthető jelentősége és értéke éppen abban rejtett, hogy nem másképpen játszódtott le. Többet, legfeljebb számszerűleg hagyhatott volna reánk, eszmeileg alig. Élete minden korát maradék nélkül beléontotta műveibe. Azok közé a kivételes alkotók közé tartozott, akiknek teremtő munkájában még a legkevésbé tudatos vágyak is testet ölthettek. S ha helyel-közzel olyan kifejezni valója volt, amit kőben, falon, rajzban, vagy épületben nem fejezhetett ki, akár mert számolnia kellett a térbeli kifejezés korlátaival, akár mert pillanatnyilag a szó művészete közelébb állott hozzá, olyan versekbe öltöztette, amelyek a világ első költőinek sorába állítják. Különösen életé felé nyúlt gyakran a tollhoz, midőn keze a szobrászi munkára már elnehezedett, ilyenkor néha összeszúzta szobrait, mert anyagi megkötöttségüket bilincsnak érezte a gondolat szárnyán. Azt hitte, hogy így közelébb juthat az Úr színehez. Alapjában mindig ez a gondolat foglalkoztatta s ha fiatalságában, vagy férfikorában néha az alkotás gyönyöre önmagáért ragadta el, öregkorában úgy érezte, hogy még ezért is vezekelnie kellene.

Találóan mondja Babits Mihály európai irodalom történetében :

«Michelangelo versekbe öntötte tűrhetetlenül nagy lelkének küzdelmeit és hányódásait a világ és a formák nyúgében. Szonettjei kitérnek Petrarca

sima hagyományaiból, a művészn nyugtalanság új hangulatát és témáit hozzák. Valami különös ízt, mely túl is van már a renaissance-on. Valami modern ízt: a test felfedezése után a léleknek újból való felfedezését, amit jobb híján baroknak nevezhetnénk».

Michelangelo művészete valóban új kort nyitott meg a képzőművészetben. Benne új erővel támadt fel a középkor lángoló vallásossága de nem a régi alázatos formákban, hanem a legszenvedélyesebb viharzással. Áhítást Giottó-étől világok választják el. Közöttük évszázadok tűntek el, amelyek alatt az ember mindjobban belémerült az emberi test és lélek gyönyörködő szemléletébe, úgy hogy már-már teljes diadalt ült az újra támadt pogányság derűs és egységes világszemlélete. Michelangelóban ismét kettéhasadt a test és a lélek és mindkettő hatalmas méreteket öltött. Mit tudtak a primitív művészek a lélek ama kételkedő szenvedéseiről, amelyek Michelangelót magukkal sodorták, alázatuk szelíd báránnyoké Michelangelo önkínzó égő megalázkodásával szemben.

Attól az érzéki kultúrától, amelybe belészületett, mindenképpen szabadulni vágyott. De titáni alakjainak érzéki hatalmasságától csak úgy tudott szabadulni, ha belétörte őket a legmagasztosabb átszellemülés emésztő vágyaiba. Művészete nem is egyéb, mint az újonnan támadt pogány világ-szabadulni, ha belétörte őket a legmagasztosabb átszellemülés emésztő érzékelés küzdelme az átszellemülni vágyó vallásosság alázatával. E két ellentétes elemnek harcából forrott össze művészete csodálatosan új összetétellé. Innét ered nyugtalanító, megdöbbenő és mégis magasztos hatása. Mert nem könnyen átélhető művészet az övé, csendesen gyönyörködtető szemlélet helyett szenvedelmesen sodor magával, parancsol, lenyűgöz, meggyötör, de aztán szédítő mélységek fölött beláthatatlan magasságok felé ragad magával.

Utolsó nagy alkotása a római Szent Péter-templom felségesen hatalmas és mégis könnyedén emelkedő kupolája ennek a szárnylásnak páratlan kifejezése. A földről az ég után csengő léleknek, az emberi istenkívánásnak remek összefoglalása, amellyel, amíg csak Róma áll, Michelangelo hatalmas lelkének szenvedélyes fenségét ívelte oda az örök város épülettengere fölé.

GYÜMÖLCSFA ELŐTT.

*Napfényes kertben dús barackfa áll, —
Görnyed a lombja, mint asszonyi váll; —
Nem csoda: rajta száz barackgyerek
Piroslik, fénylik, duzzad, hempereg.*

*A fa előtt egy asszony áll s vele
Öt hamvasarcú, szöske gyermeke.
Egyásra néz az asszony és a fa,
Mint boldog, áldott, büszke két anya.*

Kissné Tóth Lenke.

KASZAKÓ BIRÓ.

Kőrösparti parasztmese.

Irta: Számadó Ernő.

EGYSZER volt, hol nem volt, a sík pusztá kellős közepén, élt, volt egy földhözragadt koldusasszony. Igen elúnta volt a koldus-ságos életet a szegény, de mit tehetett : Ha elúnta, újrakezdte. Egyszer mégis összeszedte garaskáit és elment véle a faluszélre a Vasfogú Bábához. Miután letette a garast elmondta búját-baját. Azon könnyűszerrel segíthetünk — mondta a Vasfogú Bába. Ha szerencsés akarsz lenni, ehen ez a százesztendőös kaszakó. Vidd haza. Ez meghozza a szerencsédet. Csak vigyázz míg viszed, hátra ne nézz, keresztúton meg ne állj, mégha a bíró szólítana is.

A szegényasszony megköszönte a kaszakövet és nyargalt haza. Dehogy nézett volna hátra. Pedig a bíró utána kiálltott : — Hallod-e, hova nyargalsz olyan sebesen ! Fel kék mázolni az üstökajját. Hallod-e ! — De bíz ő meg nem állt. Úgy tett, mintha nem hallaná . . .

Csak mikor hazaért, vette elé a kaszakövet. Mikor jobban meg-nézi, akkor látja, milyen emberformája van a kaszakónek. Amint nézi, nézegeti, hát Napatyám, — azon szempillantásban egy arany-hajú kisgyerekké válik. Oszt megis szólal azonizibe : — Idesanyám, éhes vagyok ! Elékotorász valamit a szegényasszony, oszt fia elé rakja : — Egyél kaszakófiám. Nekem sincs sok, no de ahová kislibát ad az Isten, oda legelőt is ad.

Éppen tizennyolcadszorra hányta ki fejét a búza, mikor így szól a legényke az anyjához : — Hallja-e Ides, én házasodni szeret-nék. — Hászen házasodhatsz fiam, de hol a menyecskének való? — Hát hol volna — így a legényke — itt a faluban. — Ugyan, ki menne koldusasszony fiához. — Hát bizony maga a bíró lyánya Csukorka. Elcsodálkozik a szegényasszony a legényke szaván. De mindjárt imígyen tesz : — Hová gondolsz egyetlen gyermekem. Királynak tartogatják azt, he. Rózsavízbe mosdatják, dióbéllal etetik . . .

— Már akárhogy van, az pedig az enyém lesz — köti magát a legényke. — Szedje is kiskigyelmed a cotymotyáját, oszt menjen. Kérje meg nékem.

Mit tehetett a szegényasszony, nyakába hányta jobbik rokolyá-lyát és elment a bíróékhoz. Mikor elmondta mi járatban van, hogy Csukorkát kérné a legényfia párjául, nagyot nevetett a dölyfös bíró : — Hallod-e földszegénye, tán még azt hiszed, hogy koldusnak nevel-tem a lányom ! Mondd meg a fiadnak, akkor adom hozzá feleségül a lányomat, ha majd neki lesz többje, mint nekem. Az pedig soká lesz, vagy soha ! Ezzel már ki is lóditotta a szegényasszonyt.

A szegényasszony meg ment haza. Nagy bűvában, szégyenében végigritta a falut. Otthon aztán elmondja a fiának, mit üzent a bíró. — Akkor nincs semmi baj — mondta vidáman a kislegény. — Ne ríjjon kend. Nemsokára megüljük a lagzit. — Nem tudta mire vélni a szegényasszony fia beszédjét. Hogy lenne az ő fia gazdagabb, mint a bíró. Dehát ráhagyta. Majd elválík.

A legényke feltarisznyált és elindult. Köszönéskor csak ennyit mondott: Ne keseregjen kend. Majd kiszolgálom én a lány árát. És ment mendegélt három Kőrösön is túl. Hetedhétország ellen, míg nem egy rengeteg erdőben ráesteledett. Kapta a legényke, feje alá gyűrte a tarisznját, oszt végignyúlt a haraszton. Hát egyszer csak arra serken, hogy igen abalyog valaki. — Ej, — nem leszek rest — gondolja a legény és megindul a hang irányában. Hát uramfia mit lát! Egy paránkó kis szűrös ember belészorult egy faoduba, oszt egy nagy fekete madár meg ugyan válykálja a szemét. — Ezt már csak nem hagyom — kap észbe a legény és mászik felfelé a fára, amilyen sebesen csak tud. Letör egy irdatlan ágat és neki a fekete madárnak. A madár biz nem hagyta magát. De a legényke sem. Mire megvirradt, tisztára szétverte a ragadozót. Azután kisegítette a hasadékból a paránkó embert.

— No te legény, jót tettél velem. Meghálalom még valahogy. Megölted a setétség királyját. Bizony már sokunkat elragadott. De hát mi járatban vagy? — A legényke elmondja a baját. Meghát, hogy szolgálatot keres. — Hát szép öcsém, csak menj előre Napkeletnek, míg nem Ezüstországba érsz. Csak azt vedd eszedbe, hogy meg ne őrizd, amit rád bíznak. S ezzel már el is tűnt az ágbogon.

A legényke éppen álló délre ért Ezüstországba. Ott menten elállt juhásznak ezüstnyáj mellé. De biz alig hogy kiért a juhokkal a legelőre, megiramodtak s ahány, annyi felé futott. A legénynek eszébe ötlött a csoma szava. És mind aki jólvégezte dolgát, megindult a nyáj nélkül haza. Otthon a gazdája rettentő haraggal fogadta. És még mikor a legénynek állt feljebb, hát azon nyomban ezüsbáránnyá változtatta. Ez kellett csak a legénynek. Megindult mint akit puskából lőttek ki és már otthon is volt. A szegényasszony ugyan nagyot nézett, mikor az ezüsbárányát meglátta. Hát még, amikor így szólott hozzá: — Ne csodálkozzék édes szülém. Én vagyok a kigyelmed fia. Vigyen csak izibe ki a piacra. Adjon el. Ami pénzt kap értem, dugja a katlanba.

A szegényasszony úgy is tett. Reggelre kelve, kihajtotta az ezüsbárányt. Lett is körülötte olyan sokadalom, hogy egymás lábán jártak ez emberek. Nagy árat kért a szegényasszony a bárányért. A gazdák meg árvereztek körülötte. Mindegyik többet ígért a másiknál. Végre is a dölyfös bíró lett az ezüsbárány gazdája. Neki volt a legtöbb pénze. Vezette is haza nagy diadalmasan és külön rekeszt csináltatott a csodabárány számára. Éjnek idején aztán arra neszel, az ezüsbárány, hogy honnan, honnan nem, elébe tűnik az erdei csoma. — No

most, — mondta a csoma, visszavarázsollak emberré. — S amint a fejére ütött, már zsugorodott is összébb-összébb, míg végre csak a kötél maradt a jászol mellett. Ő meg kint találta magát az utcán. — No, ez jól sikerült — nevetett a legényke — és uzsgyé, hazairamodott.

Harmadnapra megint csak feltarisznyálta magát és elindult. Most meg Aranyországba lett érkezése. De most is úgy tett, mint először: Hagyta az aranygulyát szétfutni. Aztán hazament gazdájához. A haragos gazda most meg, mivel hogy teheneket őrzött, hát aranytinóvá változtatta. Megest otthon termett a legény és kivitette magát anyjával a piacra. Megint csak a dölyfös bíró vette meg. Fél vagyonát adta érte. De hát büszke volt és hát nem szívlelhetette volna, ha más lesz az aranytinó. Éjnek idején aztán megszabadította a csoma. Kerestette is a bíró, akár a tüt. Szerencse, hogy nem ismert rá a szegény-asszonyra. Dehogy merte volna hinni, hogy ő árul ilyen csodajószágot.

A legényke harmadízben is elindult. Most meg Gyémántországba lett érkezése. Itt meg gyémántménest kellett volna megőriznie. De itt is csak úgy tett, mint előbb. Elnyalasztotta a ménest. Gazdája nagy mérgében gyémántcsikóvá változtatta. Vágtatott anyjához, mint a sebes szél. Anyja megint csak kivitte a piacra. Már majdnem más gazdája került, de a dölyfös bíró inkább minden vagyonát odaadta, csakhogy ő törhesse nyereg alá a szemnemláttá szép csikót. De bizony a csoma segítségével megint csak megszökött a legény. Pedig őrizte most a bíró ija-fija. Még falubeli embereket is fogadott az őrizetre. Hiába. Úgy eltűnt a csodacsikó, mintha csak a föld nyelte volna el. Kezét ette a bíró. Dult-fult, átkozódott. Saját dölyfössége, irigysége, tisztára romlásba döntötte.

A legényke meg vett szép aranyos hintót, hat daruszörű lovat élébe, felöltözött bíborba-bársonyba, anyját is selyembe, ékbe és elment a bíróékhoz Csukorkáért. Mikor a bíró meglátta a kolduslegényt, azon nyomban kipukkant a méregtől.

Kaszakólegény Csukorkával egybekött. Soha nem láttak még a faluban, de még azon túl sem olyan gyönyörű párt, mint ők voltak. Evett is, ivott is a falu mesebeli lagzin hét álló napig, s még azután is térdig jártak a jóban. Úgy bizony, még a legényke édesanyja is táncre perdült örömeiben. Mert íme, így lett szerencséje a százesztendős kaszakó, és így lett Kaszakó legényből olyan akurátus bíró, amilyen azóta sem volt, híres Békés városában.

BORÚBAN.

*Borúban derűt remélsz,
derűben borútól félsz,
egyformán botorul élsz,
a percnék, mely éppen tiéd,
elveszted így színét, ízét.*

Gömbös Gyula.

1886—1936.

Münchenben ágyúlaféták csattogtak a kemény katona harcok után békült porhüvelye alatt. Budapesten egy ország kegyelele gyászolt az ember és államférfi búcsúzó útján. Mi itt arról a Gömbös Gyuláról emlékezünk, aki több volt mint katona, több volt mint államférfi, akiben egymásba fonódva, elválaszthatatlanul élt együtt a kettő s akinek jellegzetes, kifejező arcélebe a mai Európa s az egész mai magyarság tipikus új korszelleme rajzolódott bele.

A politikus portrét szeretnénk idefesteni a mi politikától mindig mentes lapjainkra arról a férfiről, aki maga volt a megtestesült politikum. Aki minden lélekzvetéssel, szíve minden dobbanásával benne élt a körülte és a hazáján túl lüktető politika hullámverésében s aki a magyar érdekek önzetlen szeretetében és áldozatos védelmében egy megrendült világ életregzéseinek vad viharába kapcsolódott be. Gömbösnek az élet volt a politika s halált jelentett volna számára a politikából való kikapcsolódás, mint ahogyan a politikából is csak a halál kapcsolhatta ki. Nehéz, sőt talán lehetetlen feladatnak látszik hát ezt a portrét csak idevázolni is a nagy halotról és azt hisszük mégis könnyű.

Könnyű, mert Gömbös Gyulában a homopolitikuson kívül annyi élesen rajzolódó jellegzetesség, annyi kiváló tulajdonság és érdekes emberi vonás halmozódott, hogy ideidézett képe még a politikai vonás elhagyásával is páratlanul kifejező és gazdag árnyalású. Kivételes politikai karrierje nem a macchiavellesztikus célratörékvés rideg következetességének eredménye, de az ő kivételes emberi értékének igazolása. A murgai szerény tanítói laktól a legfőbb magyar államhatalom magas polcáig benne nem a nagy politikus emelkedett, hanem a nagy ember, akinek nagysága éppen abban volt, hogy egyszerű, tiszta emberségét ebben a lelkeket könnyen megszedítő magasságban is megőrizte.

Mert lefoszthatnak az idők sok mindent Gömbös Gyuláról, egyet nem vehet el tőle semmi enyészet romboló ereje, jelfogásoknak, nézőpontoknak, időkhöz idomuló ítéleteknek semminő változása: azt, hogy talpig férfi és emberséges ember volt s hogy nemzetét ezzel a férfias és emberséges lánggal szerette. Érzésébe beledobbant a magyar milliók minden vágya, baja, sovárgása. Nagy szociális öntudata féltő tépelődéssel hordozta magában a legkisebb magyar hányódó sorsát is. Az irodalom számára is volt megértése és érdeklődése. Olvasta az írók munkáit. Szívén hordozta az írók ügyét. Mingyárt kormányralépése után személyes megbeszélésre hívta meg a magyar írók válogatott csoportját és sok nagy gondja mellett tervek égtek benne, hogyan teremthetné meg a magyar irodalom nemzeti eszmék televényébe ágyazott, mennél magasabb színvonalú és mennél szélesebb távlatú nagy arcvonalát. Szeretett volna olyan lehetőségeket létrehozni, hogy magyar íróknak lenni magyar becsület, irányító megbecsültség és európai dicsőség legyen.

A tragikus elomlás csak az emberi mérték és nagyság szélső határáig nőtt hősnék lehet osztályrésze és Gömbös Gyula elomlása megrendítően tragikus volt. Ő, aki arra vágyott és azért élt, hogy a kollektív érzések viharzó bőségétől emelve, a nemzet egyetemével összeforrva a tömegek élén járjon, magánosan, hazájától és nemzetétől távol, még legközelebbi hozzátartozóitól és leghívebb barátaitól is elszakítva, mellette virrasztó élettársával kísértetes egyedülvalóságban szenvedett ki a müncheni szanatórium betegágyán. Az erő és egészség daliás szobra volt, dacos szálfja, amely olyan keményen állt, mintha soha semmi szélvész ki nem téphette volna, s mégis mint a leggyengébbet, úgy terítette le szinte tegnapról mára menthetetlenül a földre az alattomosan támadó betegség ereje.

Kihullott kezéből az élet, és kihullott életének műve, mint félbe maradt, csak az elgondolás méreteinek kontúrjait sejtető torzó, de őmaga, emléke, kemény férfiassága, minden benyomásra a legnagyobb érzékenységgel választ adó acélos rugalmassága mindnyájunk emlékezetében itt hagyta maradandóra formált szobrát aere perennius.

Juhász Vilmos két könyve a régi amerikai kultúrákról. Még az év januárjában látott napvilágot az Athenaeum földrajzi sorozatában Juhász Vilmos tollából «Az arany föld hajósai». Másik könyve «Az inkák birodalma», a közelmúltban hagyta el a sajtót. Az aránylag nagy távolság ellenére is együtt kell foglalkozni a két könyvvel, szerves egészet alkotnak. Azt mindjárt előljáróban meg kell állapítani: Juhász Vilmos ma egyike a legkiválóbb nép-pszichológusoknak és kultúrtörténészeknek nemcsak magyar, de nemzetközi viszonylatban is. Óriási enciklopédikus tudásával, páratlan szintetizáló készségével és tagadhatatlan írói tehetségével távoli ismeretlen világok, rég letűnt korok életét, lelkivilágát olyan közelségbe hozza, hogy szinte személyes élményként hatnak. Rámutat rejtett összefüggésekre, melyekre az ember még álmában se gondol s az ő látásán keresztül egységes összefüggő egészé kerekedik az egész világ és története, mentesen minden ellentétől és zűrzavartól.

A régi amerikai kultúrák az emberiség egyetememes kultúrtörténetének kétségkívül legkevésbé ismert részét alkotják. Mindenestől kiestek a nagy történelmi folyamatból s bár

önmagukban annak szerves részét alkotják, mégis a jelentőségük, hatásuk megközelítően sem volt olyan nagy, mint a történelem bármely más kultúrájáé. Messze kerültek nagyon az emberiség bölcsőjétől, mely valahol Európa, Ázsia és Afrika találkozásánál ringott. A Csendes-óceán szigetein keresztül vezető hosszú és viszontagságos utat kellett sok generáción át megtennie Középamerika és Délamerika őslakóinak, ameddig az új világot alkotó kontinensekig eljutottak. Ez a hosszú út sok mindent eltorzított, megváltoztatott a régi emlékekből s bár Középamerikában és Délamerika nyugati részein később igen fejlett, nagykiterjedésű kultúrák alakultak ki, mégis születésük első percétől kezdve — mint azt Juhász Vilmos könyveiben megállapítja — magukban hordták a pusztulás csiráit. Leginkább azért, mert sok tekintetben az emberi természet ellen voltak. De hozzájárultak ehhez a különleges klimatikus viszonyok és a különleges tájak is. A Columbus nyomán egymás után Amerikába induló spanyol conquistadorok Középamerikában, a mai Mexico helyén és Peruban is fejlett, jól szervezett virágzó birodalmakat találtak s ezek a hatalmas birodal-

mak a néhány mindenre elszánt és kegyetlen spanyol csoportnak egyetlen rohamára kártyavárként omlottak össze. Különleges meseszerű és tőlünk annyira idegen világok voltak ezek, furcsa nekünk nagy ritkán rokonszenves, túlnyomórészt azonban visszataszító és alapjában és lényegében mindig egészen idegen szokásokkal.

A spanyol kalandorok, akik ezeknek a világoknak meghódítói voltak, természetesen csak az aranyat, a drágaságokat keresték. Nem nézték, honnan veszik azokat el, templomokból vagy a szentként tisztelt műmiákról, s az embereket, akik ezeknek a kincseknek birtokosai voltak, ha útban álltak — vagy esetleg kedvtelésből is — egyszerűen lepuskálták. Kérdés azonban, hogy ha csak békés tudósok és hittérítők mentek volna ki, megtudtak-e volna valamit is menteni ezekből a kultúrákból? A két világ összeütközött s a kettő közül szükségképpen annak kellett elpusztulnia, amelyik az erőlenebb és természetellenes volt s a Kelet felől betörők nyers vitalitásával szemben egy szörnyszülött valószínűtlen és meseszerű életét élte.

Ezekről és még sok minden egyébről szól *Juhász Vilmos* két könyve. Az első foglalkozik Mexico, a második Peru meghódításával. Az asztékok, máják, az inkák és a sok rengeteg más amerikai nép meseszerű kultúrája mellett teljes plaszticitással áll előttünk a conquistádorok kora is európai történeti háttérével együtt. Izgalmas, érdekfeszítő olvasmányok, amelyeket nem szabad, de nem is lehet nem elolvasni.

Dorombay Károly.

Regnum. Egyháztörténeti évkönyv. Közzéteszi a Magyar Katolikus Történetírók Munkaközössége. Budapest, 1936. 392 (2) l.

Közismert az a jelentős szerep,

melyet a magyar történetírás történetében az egyháztörténetírás elfoglalt. A források rendszeres összegyűjtésének és a tudatos kritikának kezdete elsősorban a XVIII. század nagy jezsuita történetíróinak nevéhez fűződik. A nagy elődöknek később is méltó utódaik akadtak. Knauz, Kollányi, Fraknoi, Karácsonyi, — hogy csak néhányat említsünk a legkiválóbbak közül — érdeme az, hogy katolikus egyháztörténetírásunk mindig a kor európai értelemben vett tudományosságának színvonalán állott. Annál sajnálatosabb az a nagy hanyatlás, mely az utóbbi évtizedekben ezen a téren bekövetkezett. A válást az életből kikapcsoló, sőt az egyházzal határozottan szembeforduló korszellem elvonta a kutatók érdeklődését az egyháztörténelem tanulmányozásától. Sőt maguk az egyháziak is meglepő közömbösséggel fordultak el tőle. Amíg tehát a magyar történetírás minden téren óriási lépésekkel haladt előre, hogy le ne maradjon a nemzetek nagy versenyében, addig az egyháztörténet studiuma majdnem teljesen megállt, vagy — ami talán még rosszabb — néhány tiszteletreméltó kivételtől eltekintve, egészen a régi nyomokon tengődött tovább. Így ha ma széttekintünk a katolikus történetírás területén, mindenfelé kiáltó hiányok éktelenkednek.

Elsősorban ezeknek a hiányoknak leküzdését tűzte ki feladatául a Katolikus Történészek Munkaközössége, mely Szekfű Gyula irányításával dolgozik. Munkájuk eredményeként az idén adták ki első alkalommal évkönyvüket. Az évkönyv Szekfű bevezető sorai után tizennégy értekezést tartalmaz. Egyháztörténeti értekezést valamennyi, de az egyháztörténetet a legtágabb fogalmazásban kell értenünk, amennyiben az egyház külső történetén kívül egyes nagy katolikus vezető egyéniségek életével, vagy a vallásos élet alakulásával fog-

lalkozó értekezéseket éppen úgy találunk benne, mint egyes korok valláspolitikájáról, vagy szerzetesrendek multjáról szólókat. A sok értékes tanulmány közül itt csak néhányra akarjuk felhívni a figyelmet. Aktuális vonatkozásánál fogva különös érdeklődésre tarthat számot Kelényi B. Ottó munkája; Marco d'Aviano és a barokk állammisztika, mely Buda felszabadítását állítja új megvilágításba, amikor bemutatja azt a szinte emberfeletti munkát, amellyel a török elleni harcok mozgatójában résztvett a pápa megbízottja, Marco kapucinus atya, akinek tevékenységéről hazai történetírásunk eddig meglehetősen keveset tudott. — Kárpáthy-Kravjanszky Mór velencei kutatásai alapján a címen jóval túlmenően nemcsak Gromónak, János Zsigmond testőrkapitányának mozgalmas életét tárja elénk, hanem mélyebb bepillantást ad a hazai reformáció terjedésébe és az ellene folytatott harcokba. — Meszlényi Antal Rákóczi Ferenc mostanában sokat vitatott valláspolitikájáról nyújt összefoglaló képet. — Hermann Egyed a bécsi államtanács levéltárának alapján ismerteti azt a szívós, elvhű küzdelmet, amelyet báró Andrassy Antal rozsnyói püspök folytatott az egyházzal szemben is mindenhatóságra törekvő jozefinista államhatalommal szemben a XIX. század elején. — Ember Győző Borié államtanácsosnak, — kinek nemzetünk életében oly fontos szerepe volt — finom lélekrajzát adja és megmutatja, hogy politikusok arcának megrajzolásához eddig figyelembe nem vett szempontokat is sikeresen lehet alkalmazni. (Értekezésének címe: Egy katolikus államférfi a XVIII. században.)

A Regnum minden tekintetben megérdemli azt a komoly figyelmet, amelyben megjelenése óta részesül. A hozzáfűzött reményeket beváltotta, amennyiben nemcsak arra alkalmas,

hogy az egyháztörténeti kutatást újra föllendítse, hanem a közönség nagyobb érdeklődését is meg tudja szerezni és ezáltal hozzájárul közvéleményünk történelmi műveltségének kiegészítéséhez.

c—a.

Molnár Kata: Égnek a mécesek. (Dante.)

Egy család három nemzedékének történetét írta meg Molnár Kata regényében. A fiatal Franciska még a pandúrok lobogó kék ruháját lesi az erdő tavaszi bokrai közül s az öreg már fiú és unoka keserűen modern vitázására figyel félfüllel, amint hazafelé baktat a megmaradt család koncert után a pesti Dunapart szelíd esti szelében. Ami a kettő közt van, pandúroktól az állástalan diplomásokig, egy család és egy asszony egyszerű és tragikus sorsa, új gyerekek és új temetések, elmúló öregek és fölnövő újak, egy életre váltalt fájdalom és mulékony örömek, ami kitölt egy életet és ami kell egy családragényhez. Molnár Kata nem azzal kitűnő író, amit elmond, hanem azzal, ahogy elmondja. Első mondata akart ismétlésével, késleltető jelzőjével megüti az igazi író hangját, azét, aki tud és mer szépen írni, kihallja és kicsalja a nyelv zenéjét és nemcsak fogalmakkal dolgozik, hanem a stílus irracionális erőivel is. A mondatok a múlt idő melankóliájától terhesek, van bennük valami, ami a századeleje valóban «szép» prózájára emlékeztet, amikor a biedermeier lefojtottságban és materialista szárazságban idegesre érlelődött lelkek regressziója fölfedezte mindazt az okoskodásokkal meg nem magyarázható életben és nyelvben, amit a klasszicizmus racionalizmusa elmellőzött. Tormay Cecil finom és emelkedett pátoszára és Kaffka Margit nyugtalan és kemény írásaira kell gondolnia az olvasónak; nem hatásról van itt szó, hanem va-

lami ösztönös visszatalálásról a nagyokhoz és igazi nőírókhoz, akik a maguk nőiségén át is az egész életet akarták látni, a totalitásra törekvés hősiességével, elfordulva társaik szerelemre korlátozott szemléletvilágától.

Az Égnek a mécsék még nem a «nagy» mű, még kicsit feleúton áll, maga is egy darab út inkább, ahogy az író a «témából» egyszerre rányit az életre, a rutinos író mögött sebet kap az ember s most már nem csak az író áll helyt a műért, hanem az ember is az íróért. Ott történik ez, ahol Franciska, hosszú nyomorúság után, elveszíti az urát. Ahogy a hatalmas férfi dermesztő nyugalommal, majd kétségbeesett tiltakozással néz szembe a halállal, ahogy a kis vékony asszony tehetetlenül nézi férje pusztulását és vállalja az özvegyiség sokmunkás szenvedéseit, gyerekei fölnevelését, — az megrázó, megdöbbentő és először érezetű meg a jó író mögött a nagy író lehetőségeit. Ettől kezdve a «családrege» levegője is alig észrevehetően megváltozik, az alakok már nem «alakok» többé, színek a családban, hanem szükséztű, maguk feje után menő emberek, elmarad minden sablon, ez már a pusztá élet, írói valóság. Ez azonban korántsem jelenti, hogy a regény széteső, közepén megtört; Molnár Kata van olyan rutinos író, hogy egyvégtében végig tudja vezetni olvasóját a kezdet szokványos idilljéből a vég megdöbbentő emberi mélységéig. Az igazán övé azonban a vég, nem a kezdet; a sorsstépte kemény emberek igazán az ő szíve gyermekei, s ami ez előtt van, az már csak szelíd emlékezés, albumok lapozgatása, szép, de jelentéktelen — ehhez képest, ahol az erős ember néz rezzenéstelen tekintettel a váratlan szakadékokba. Rezzenéstelen, éber és komoly asszonyi szem a Molnár Katáé, amelyet nem

a kegyetlenség edzett ilyené, hanem a világnézet, az emberi dolgok mulandósága mögötti örök szeretet hite, az illúziótlan, szókimondó és bátor katolikum. Az Égnek a mécsék jó és komoly regény, tévedésében is, egy mély tehetség önmagára találása.

Rónay György.

Kodolányi János : A vas fiai. (Bp. Athenaeum. Regény két kötetben.)

A vas fiai a tatárok. De a regény nem annyira velük foglalkozik, mint inkább a XIII. századi magyar társadalom bemutatásával. Épp ezért az olvasót mindjárt meg fogja lepni az író nagy *műveltsége*. Hatalmas tárháza ez a regény a történelmi és néprajzi ismereteknek. Csak ez a felkészültség bátorithatta fel Kodolányit arra, hogy ne csak kövesse, de meg is magyarázza a tragikus történeteket. Az megint külön érdeme, hogy oktató hangsúly nélkül segít a történelem tanulságaihoz jutni. — A tárgy előadásában vonzó és a helyenkint becsúszott naturalista modorosságtól eltekintve nyugodtan mondható *művészinek*. Azzá teszik az újszerű, de biztos szerkezet, a megkapó jellemzések és pazar tájfestései. Lapokat írhatnak egy-egy hősének jelleméről, de ez nem célunk. Csupán megemlítjük, hogy ritka az a meglevenítő erő, amivel alakjait megrajzolta.

Mélyre és nagyon messzire nyúlt Kodolányi, amikor ezt a művét megírta, ám tehetsége oly közelre hozta az eseményeket és azok titkos mozgató rúgóit, hogy *nemzetnevelő értéke* világos előttünk. Történelmünk és közönségünk még sok ilyen munkát vár a magyar regényirodalomtól. Kodolányi első történelmi regényével azt bizonyította be, hogy hivatott ennek a terhes, de szép feladatnak vállalására.

Dr. Clauser Mihály.

Sinclair Lewis: A sólyom útja.
(Athenaeum.)

Már «Babbit» és «Arrowsmith» c. regényeinek olvasásakor gyanakodva nézegettünk a Nobel-bizottság felé: ez volna az a legmagasabb rendű írásművészet, amelyet az USA produkálni tud? És most, a «A sólyom útja» után, titkolatlanul helyeslünk Dreisernek, aki akkoriban csúnya konfliktusba keveredett Lewis-szel a Nobel-díj miatt, mert az «Amerikai tragédia» írója célkitűzésben, írásművészetben kétségtelenül jelentékenyen felette áll a kitüntetett Lewisnek. De ott van a norvég származású amerikai Rølvaag (Hallgat a préri és Győzelmes Péter című hatalmas éposza magyarul is megjelent), aki a legszigorúbb mértékkel mérve is a legnagyobb valamennyi között s akit a tisztelt bizottság talán észre sem vett még. (Viszont annál inkább észrevette a Szent Középszerűség nevében Bunyin Ivánt, és ez abból a szempontból is megnyugtató, hogy ezután már Magyarország is remélhet valamit.)

Sinclair Lewis, ha középszerű író is, mindenesetre szerencsés ember. Szórakoztató regényeiből és színdarabjaiból bőven pénz, hiszen Nobel-díjjal márkázott neve minden piacra könnyen talál utat. Európai fejjel azt gondolná az ember, hogy most aztán nyugodtan elüldögélhetne egy-egy regénye mellett évekig, amíg kiadja kezéből, és ideje volna ahhoz, hogy valóságos értékeket csiholjon ki magából. De az amerikainak — úgy látszik — soha sincs elege a pénzből s ezért S. L. buzgón *termel* tovább.

«A sólyom útja»-ban, a repülési őskorának lekszikoni ismertetése mellett, az első amerikai sikeres és életben maradt pilótának hősi repüléseit és további sorsát vázolatja. A bevezető oldalak kedves miljórajza, a gyerekkor frissen fölönt színei, azt a reményt keltik az olvasóban, hogy

a regény folyamán eleven emberekkel kerül szoros lelki kapcsolatba, de a továbbiakban a szerző ugyan csak rajta van, hogy ez a remény sohase valósuljon meg. Alakjai vázlatok maradnak, az amerikai regények édeskés zamatával beszélő, felszínesen odavetett alakok, akiknek élettartama csak addig terjed, amíg a regényt olvassuk. (Legtöbbjét már közben elfelejtjük. Míg Rølvaagnak vagy Dreisernek az alakjai ma is, három-négy évvel a regények elolvasása után, s talán örökre, felejt-hetetlenül élnek bennünk.) Ó, problémákat is fölvet Lewis, teszem azt, a szocializmust meg a házasságot, de Isten bűnül ne vegye neki.

A regény harmadik részében: A szerelem kalandjában újra fölcsigázza lelkünk reményeinket a szerző. Azt hisszük: na, itt majd kitesz magáért. Vannak jó lapjai (elvégre ennyit csak elvárhatunk egy Nobel-díjas írótól is), már-már úgy tetszik, hogy megmozgatja ezeket a papírfigurákat, belevilágít a lelkük legmélyébe, lemond arról a könnyed és szürke szellemességről, amelyet mintha előírás szerint kent volna föl az eddigi lapokra és bizonyosságot tesz arról, hogy művész, Istennek kiváltságosa, nem pedig köznapi iparos, aki a tömegízlést akarja hite szerint a legjobban kiszolgálni.

De nem. A könnyed elbeszélő nem tesz erőszakot magán a művészet kedvéért. S ha föl is emlegeti munkájában Shaw-t és Wells-t, csak annyit ad, hogy azzal kisebb igényűeket néhány órára elszórakoztat.

Majthényi György.

Mesterházy Jenő: Budavár visszafoglalása és a török emlékek fővárosunkban. (Budapest, 1936. A szerző kiadása, a Studium bizománya.)

A szerző avatott és lelkes kutatója a magyar történelmi emlékeknek. Számos írása jelent meg már ebből a

tárgykörből és állandó előadásokat tart a rádióban is. Budavár felszabadításának kétszázötven éves évfordulója alkalmából értékes tanulmányt adott ki azokról a műemlékekről, melyek a török korszakból a várbán megmaradtak. A tanulmány élvezetes módon mondja el a nagy ostrom történetét, tárgyilagosan megítélve valamennyi bennszereplőt. Kiemeli Thököly sorsának és Budavár visszavételének érdekes összefüggését, melyre először *Károlyi Árpád* mutatott rá («Thököly elfogatása nélkül nem vívták s nem vették volna be 1686-ban Budát»). Thököly kurucainak legnagyobb része elfordult ugyanis a vezér sorsa miatt a töröktől és elfogadva a Lipót király által felajánlott közbocsánatot, nagy számban csatlakozott Lotharingiai Károly Budát ostromló seregéhez.

Az ostrom után megmaradt és az ostrom 250 éves évfordulója alkalmából most felállított emlékek részletes leírását jól megvilágító személyi összefüggésekben kapjuk. A vároldal mai utcáit szinte megelevenedve látjuk; a Kagyló-, Hattyú-, Kapásutca, Linci-lépcső hajdani vitézeinek nevét mind megismerjük és csak helyeselhethetjük a szerzőnek azt a megállapítását, hogy a nevezetes évforduló alkalmából illendő lett volna e semmitmondó utcaneveket a kétszázötven évvel ezelőtt ott vitézkedő magyar hősök neveivel felcserélni. E városrész átépítése éppen most van folyamatban és így az utcanevekben megnyilvánuló *kegyeletes és önérzetes magyar megemlékezés még mindig nem késő!* (A közmunkatanács figyelmét nem ártana felhívni rá.)

A füzet igen jó szolgálatot tesz azoknak, akik testes kötetek áttanulmányozására nem érnek rá, de Budavárának felszabadításával mégis tisztában akarnak lenni. A szövegközti képek ezt a megismerést nagyban segítik.

—lián.

Magyar László: Sziklasír. Az író, úglátszik Renan késői hatása alatt azt a hitet vallja, hogy Jézus csak ember volt. Erre alapozza az egész könyvet, hirdetvén, hogy ezzel a hittel, ezzel az igazsággal csak megnő Jézus történelmi alakja. Egy ifjú szerzetes, hogy bebizonyítsa ennek a hitnek az igazságát, Jézus holttestét akarja megtalálni a jeruzsálemi sziklasírban. A szerzetest a kolostor kiveti magából és ő elindul, hogy eszméjének bizonyítékot szerezzen. De korántsem Jeruzsálembé vándorol, hanem előbb cél és értelem nélkül bebarangolja a világot és minden ország mai helyzetéről elmondja a véleményét. Oroszország, Japán, Genf, Amerika válságát boncolgatja. Valahogy az a gyanunk, hogy az egész regény képtelen meséjével együtt csak arra szolgál, hogy az író vallási, de főleg politikai fölfogásait elmondhassa. A regény hőse csak a könyv végefelé ér el Jeruzsálembé, ott gyorsan megtalálja a sziklasírt a holttesttel. De az utolsó pillanatban mégis meggondolja a dolgot: nem adja tudtára a világnak (csak szegény olvasóknak), hogy Jézus teste nem támadt föl. Hiszen ez a tudat nagy felfordulást okozna a keresztény világban. Mert az emberek nem bírják elviselni az igazságot, már t. i. annak az igazságát, hogy Jézus csak ember volt.

Ez a zavaros elmélet 30—40 év előtt, a tagadás akkori lázában, talán sikert ért volna el. De mi csak fájo szegyenérzessel tesszük le a könyvet, hogy ma, mikor köröskörül úgyis lán-gol a világ a hitetlenségtől, hogy ma, itt, a mi kis magyar szigetünkön, ahol kétszeres súllyal érzi minden ember a kereszténység Istentől ránk-hárult felelősségét, ma, ilyen könyvvel, ilyen hittel, lehetett kiadót találni.

Nagy Méda.

Árky József: Igy folytatódott... (*Stephaneum nyomda 1936.*) A kötet mottója mindjárt elárulja, hogy mi folytatódott így: «Az elszakadás Istentől, nemes hagyományoktól, nemzeti géniusztól, a mindent szétzüllesztő forradalmi eszmék terjedése és pusztítása!» A magyarországi kommunizmus idejét és hatását akarja bemutatni a szerző a Szalárdy-család történetén keresztül és azt, hogy igazi boldogságot csak a keresztény és nemzeti érzés adhat. Ez a tendencia kétségkívül nemes és tiszteletreméltó, az egész könyvet mély hazafias és vallásos szellem hatja át, mely sok helyütt akaratlanul is magával ragadja az olvasót. Ez a legnagyobb erénye és ebben gyökeredzik hibája is: hogy az eszmék, amelyeket hirdet, nem a történetből magából szűrődnek le, nem az események folyamán alakulnak ki, hanem az előre összeállított eszme-keretbe belehelyezi az eseményt. S a keret túlnyúló széles az eseményhez viszonyítva. Nem azért, mintha egy család története nem volna alkalmas arra, hogy rajta keresztül egy kort, egy eszmét, egy országot megismerjünk, hiszen Galsworthy Forsythe-ja, Mann Buddenbrookja is kor- és társadalomtörténeti regény, hogy csak ezeket említsük. De Árky József regényében nem az egyének külső és belső harca tükrözi az események és eszmék hullámzását, hanem lépten-nyomon találunk visszapillantásokat a közelmúlt eseményeire, szociológiai, valláspolitikai fejtegetéseket, amelyek bármilyen emelkedett szelleműek is, bármilyen igazak és bármilyen — vezércikknek is beillő — ékesszólással és lendülettel íródtak, mégsincsnek szerves összefüggésben a Szalárdy-család történetével. Ez a történet úgyszólván csak az eszme illusztrációjaként vonul végig a regényen és az illusztráció annyira az eszme szolgálatában áll, hogy alak-

jait el kellett rajzolni, hogy céljuknak megfelelhessenek. — Szalárdy, akit családi hagyományok a szélső szabad-elvűséghez fűznek, aki régebben elvált feleségétől, akinek gyermekei saját házában olyan vallástalanul nevelkednek, hogy fiatal leánya a Mitatyánkot is elfelejtette, s aki annyira nem törődött gyermekeivel, hogy azok tőle elidegenedve rossz társaság hatása alatt lejtőre jutnak, ez a Szalárdy nem hogy megmenteni igyekeznék gyermekeit, hanem felháborodva, patetikus haraggal eltaszítja őket. Később, mikor felébred benne a hazafias és azután a vallásos érzés, megbánja eljárását, megtér és visszahívja őket. A regény maga is gyermekek sorsának viszontagságos küzdelmes tévelygése és jórafordulása.

Az a mély vallásosság, amely a könyvön átvonul és amelynek hatása alatt a szerző sokszor költői erővel nyilatkozik meg, magyarázza meg együtt az az optimizmusát is, amellyel a megtért bűnösök sorsa világi vonatkozásokban jórafordul és tökéletes harmóniába olvad. Bizonyos, hogy a vallásos nagyasszony a plébános jóságos édesanyja, a regény legnemesebb alakja. Jól festi a szerző a magyar paraszt ösztönös gavallérságát, emberi szolidaritását és a földhöz való ragaszkodását. Legelőbb alakja János, a hűséges szolga és furfangos paraszt, aki túljár a népbiztosok eszén. De már a brutális, duhajkodó, züllő gimnáziumi tanár és szenvedéseiben, nyomorában is egyre szépülő felesége egészen valószínűtlen alakok és semmi szerves kapcsolatuk sincs a Szalárdyak történetével.

A regény stílusa a szónoki és az érzelmes pátoz között ingadozik, állandóan túlfűtött, eruptív, szenvedélyes. Az a könyv, amely írójának érzéseit és indulatait szólaltatja meg alakjai beszédében.

R. Kozma Ilona.

Ádám Éva : Hadak útján. Ebben a könyvben egy csupaszív-asszony írja le emlékezeit a világháborúból. Erdély, Galícia s az olasz front mögötti területek kórházait, táborait járta felsőbb engedéllyel, miután az erdélyi oláh betörés kivetette otthonából s földönfutóvá tette. Mindene elveszett, de a szíve, az emberszeretete megmaradt, azt vitte a sínylódóknak, kikérdezte bajaikat, megírta leveleiket, harcolt érdekeikért és ahol lehetett : segített, jót tett. A hősi halottak sírjait is meglátogatta, s ahol magyar nevet talált, följegyezte, hogy majdan hírt adhasson róluk a hozzátartozóknak. Jegyzetei elvesztésével ezernyi emléke maradt még, ebben a könyvben gyűjtötte össze őket, mintegy summájaként annak a tenger szenvedésnek, amit a háború okozott. A magyar katona kinszenvedéseinek hősi éposza ez a könyv, lázító kiáltvány minden háború ellen, és teljes egészében szent hiábavalóság, mert azt, hogy háború lesz-e, vagy se, nem a kisemberek szenvedésének mértéke dönti el, aminthogy a háború okozta testi és lelki szenvedéseket sem könyv, sem könny meg nem törtéنتé nem teheti. *M. Gy.*

Balásházy Péter : A láthatatlan ellenség. (*Szent István-Társulat kiadása.*)

Nagyjelentőségű, de felette kétnyes problémát állít regénye tengelyébe Balásházy, a vegyesházasság sokat vitatott kérdését. A történet maga igénytelen, úgyszólván bonyodalom nélküli. A drámaiság művészi értelemben vett, izzó-elektromos légköréig nem tud fölemelkedni az író, ehhez túlságosan hajlékony, energiátlan a férfihőse, de a megoldás valamennyire kielégít, Gábor ellenállása megtörik, ha nem is kizárólag felesége befolyására, hanem a katolikus vallás felismert igazságával szemben.

Megállapítható azonban, hogy az elfogulatlanság nem éppen erős oldala Balásházyinak. Regénye aprólékos részleteiben is tendenciózus, erősen szubjektív beállítottságú s a vallási ellentéteket annyira kielező, hogy néhol már programmszerű, művészietlen.

De egypár jól megrajzolt regényfigurája megmenti őt. Ilyen a feleség alakja, a törekeny, virágszerű, de apostoli munkájában vaskövetkezetességű Klárié, aki mozgatója tud lenni az eseményeknek ; Éváé, az élvezethajszoló, léha földbirtokos lányé és az atyai jóságú megyéspüspöké, akiben könnyű felismernünk a nemrégiben elhunyt Prohászka Ottokár alakját.

Hunyady István.

Méreyné Juhász Margit : Meótiszi ének. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda Könyvbarátok Kis Könyvei.

Ifjúsági regény, amelynek függelékében kétoldalas bibliográfiát talál az olvasó — nem mindennapi dolog. Ez a függelék nem bluff. A szerző odavetett megjegyzései mögött sokszor valóban kötetek és értekezések halmozódnak. Magyarország őstörténete, VI. század, Lebédia : nem régen — még pár évvel ezelőtt is — alig tudtunk valamit erről a korról. Gombocz Zoltán, Hóman Bálint, Németh Gyula, Moravcsik Gyula, Fettich Nándor, Solymossy Sándor, Rásonyi Nagy László és Zichy István kutatásai tárták csak fel ezt az eddig «ködbevesző multat». Most tanultuk csak meg a bizánci történetírókat olvasni és csak most tudjuk, hogy mit jelentenek az elgörögösített török és magyar nevek.

A «Meótiszi ének» alapja egy ilyen újabban megfejtett néhány soros feljegyzés. A regény magja tehát történeti valóság. Ezt színezi és bővíti ki a szerző történeti és néprajzi tudása és képzelőtehetsége. A bizánci

történetírók, Malalas és Theophanes csak neveket említenek : két testvért, akik közül az idősebbik királya a húnoknak. Justiniánus tartja a keresztvíz alá. Kiadja népe szent edényeit és bálványait is. A papok fölláznak, öccse élükre áll és megölik a királyt.

A mese váza megtelik étellel Juhasz Margit könyvében. Ogurda, a király álmódzó, ingatag jellemű férfi, aki egy fogoly görög lányba szeret bele. Finom lélekrajzzal kíséri a szerző e tétovázó lélek összeroppantását a fellángolás után, amely a keresztység és a bizánci látogatás után tölti el. Csalódik Bizáncban : szerelmese apáca lesz, a császár becsapja. Mesteri leírásban mutatja meg, hogyan találja meg ez az ingadozó barbár a kereszténységben a boldogságot és várja nyugodtan a halált. Öccse, Mogyeri a romlatlan, egészséges nomád, aki csak sátrában és népe között érzi jól magát, akinek nincsenek álma, de van józan esze és érző szíve, ellentéte, de nem válik ellenfelévé. A szerző eltér a forrástól, mikor egy vad hún legény személyi bosszújának áldozatává teszi a királyt, a rátörő zendülők csak holttestét találják meg. E személyi ellentét mögött két, alapjaiban különböző kultúra áll. A Romlott Bizánc ragyogó külsőségei és a nomád nép egyszerű, egészséges, de babonákkal átszótt élete. Bizánc két rétegét a fondorkodó császár és a gyengéd keresztény rabnő képviselik, az egészséges nomádokat főként Mogyeri. Ogurda a két kultúra között hánykolódik. Az egyikből kiválik, a másik nem fogadja be, azaz csak részben. Bizáncban csalódik, de kereszténysége elmélyül.

Művészi eszközei egyszerűségükkel hatnak. Nagy önmérséklettel kezeli a kínálkozó lehetőségeket. Nem tudományoskodik, nyelve is csak

finoman archaizál. Embereit szívesebben cselekedtetni, de amikor megszólalnak, akkor sem idegenszerűek. A cselekmény üteme egy kissé lassú, de ez szinte ünnepélyessé teszi az egész alkotást. Ifjúsági irodalmunknak határozott nyeresége ez a könyv. *Fabián István.*

Norden : Ez Abesszínia! (A Franklin-társulat kiadása, Budapest.) Az olasz-etióp konfliktus, amely később olasz katonai expedíciót, vagy mondjuk ki valójában, keletafrikai háborút eredményezett, világszerte érdeklődést keltett az eddig meglehetősen ismeretlen és titokzatos afrikai állam iránt. Nemcsak napilapok foglalkoznak Abesszíniával, hanem egymásután jelennek meg a könyvek is, amelyek a világ, Liberia mellett, egyetlen afrikai színes, független államának életét tárják az olvasók elé. Norden munkája is Abesszíniával foglalkozik, annyiban elüt a többitől, hogy nemcsak külsőségek, néprajzi egzotikumok színes leírására törekszik, hanem szociális és művelődési keresztmetszetét akarja adni Ras Tafari országának. A tárgyilagos és jóindulatú európai szemével nézi ezt a különös országot, amely csak a közelmúltban tette meg első kezdő lépéseit a művelődés irányában s vallása, erkölcei, életmódja olyan érdekes keverékét mutatják az ősi szokásoknak és az európai eltanultságnak, hogy csak az afrikai babonákkal elegyült őskeresztény eredetű kopt vallást említsük. Norden munkájának ez az előnye, hogy témájából nem markol fel túlsokat, csak amennyi fényképezőgépeknek lencséjébe befér, de azt iparkodik tökéletesen megvilágítani. Munkája tanulságos és emellett nem érdektelen olvasmány. Soproni Béla fordítása gondos és könnyed.

Mihály László.

S Z I N H Á Z.

A velencei kalmár.

Shakespeare vígjátéka a Művész Színház felavatásán.

Bárdos Artúr új színháza Shakespeare nevével és szolgálatában kezdte meg művészi munkáját; a fény és árny merész játékát, *A velencei kalmár*-t mutatta be új rendezői felfogásban. A rendezőművész előzetes nyilatkozatai meglehetősen nyitott ajtót döngettek annak hangoztatásával, hogy a Shylock-epizód egyoldalú kiemelése helyett a komédia *egészét* kívánja alakjainak és alapvető hangulatának egységében felmutatni. Rég volt, amikor a mesei *keltős* indítékból csak a Shylock alakjával kapcsolatosat dolgozták ki, mindent úgyszólván egyetlen bravúrszerep körül csoportosítva, a másikat, a gyűrűk motívumát pedig eldolgozatlanul hagyták, az egész befejező felvonás törlésével. Ugyanígy bántak eleinte pl. a *Romeo és Juliá*-val is, a Nemzeti Színház kezdőeveinek színibirálata legalább váltig felrója, hogy a franciás «hatásos befejezés» elvének engedve az ellenségeskedő családok kibékülésének mozzanatát elhagyták.

Paulay már teljes *Velencei kalmár*-t adott, Hevesi Sándor pedig a vígjátéki elemeket is fokozottabban szóhoz juttatta, sőt mind a kérők, mind a Gobbók jelenetében a vígjátéki hangnemet hovatovább a vaskos buffonéria felé engedte szabadjárta. Bárdos az egészre valami fékevesztett, karneválos vidámságot szeretne elárasztani. Shylockból így a maga «neuraszténiás kegyetlenkedésével» inkább csak afféle ünneprontó lesz.

Az előadásból az derült ki, hogy a «hangulati egység»-et nem a drámából sarjasztja ki, inkább csak ráerőszakolja. Shakespeare bárhogy keveri is a csillogást a sötétséggel, az «egy font hús» mesei motívumát igenis *komolyan* fogja fel: Antonio baráti áldozatkészségével époly kevéssé játszik, mint Portia aggodalmával és megrendülésével szerelmese leghűbb barátjának során. Ezért nem lehet a belmonti úrnő vállalkozását pusztán játékos fogásnak tekinteni s a törvényszéki jelenetben maskarádé formájában, vásott fintorok között s mintegy menüettlépésekben véghezvitetni. Nem lehet még a kérők ládika-választását sem. Portia fölényel, csipkelődön fogadja ugyan kérőinek tarka hadát, de a választás esélyei ránézve nagyon is komolyak, nem csekélyebbre megy a játék, mint boldogságára. Ezért ütköztünk meg már Hevesi rendezésében is e jelenetek cirkuszi átírásán. Bárdos hercegei pedig egyenest magánzárkákából szabadulnak a finom és előkelő úrnő színe elé: az ádázódó marokkói csak úgy, mint az agyalágyult aragóniai.

Az utolsó felvonás édes líráját meg a túlságos hangsúlyozás rontja le. Ide csakugyan sok évődő játékosság kellene, különösen Lorenzo és Jessica szerelmi kötődésébe. Ehelyett mondókájukat valósággal meghangszerelték, mintha minden sorukkal hivalkodóan arra figyelmeztetnék a közönséget: ide hallgassatok, ez most cseppentett líra, amit hallotok!

Mindebből azután inkább tarkaság keletkezett, semmint gazdagság. A mű végső benyomása elmaradt amögött, amit átlagos színvonalú előadásokból is rendszerint magunkkal viszünk. Ezen az sem változtat, hogy a szerepek

legtöbbje szintén «átértelmezve» került elénk. Shylock bosszúműve csakugyan monománia, ennek freudi mentségeit keresni hasztalan igyekezet. Gellért Lajos igen kitűnő vonásokat talált az alak rajzához, lemondott minden virtuózfogásról, de amily meggyőző volt a rögeszméjén rágódás mozzanataiban, épp annyira elerőtlenedett az indulatkirobbanások fordulóin. A fájdalom démonának áldozatát láttuk, ez nem is idegen Shakespeare elgondolásától, de az ördögi kegyetlenség démona csak nagyon módjával szaggatta láncait, pedig itt a Caliban démoni erejéből is éreznünk kell valamit.

Portia vélt «kobold»-szerűsége még kevésbé szerencsés felfedezésnek bizonyult. Hogy eddig az udvari színházak merev heroina-stílusa hamisította meg ezt az alakot? Nem igen tapasztaltam. A Nemzeti Színház utóbbi előadásában Tasnády Ilona éppen eléggé játékosan formálta meg szerepet, finom közéletet tartva a Cyprus szigetén a gavallérokkal évődő Desdemona meg a *Sok hűhó* Beatrice között. Ez a helyes, mert ennyi tökéletesen elég. Hogy Portia alakja ennél többet meg nem bír, Bulla Elma kísérlete legjobban bizonyítja. Ez a kimagasló tehetségű művésznő most — nyilván a rendezői elgondolás sugallatára — elszántan vállalta a *farce* hangnemét. Mozgásában, beszédében apró ötleteket kergetett, a maga egyéniségét egészen elveszítette, Portiát egészen elrajzolta. S mi lett az eredmény? Az úrnő mellett a komorna, Portia mellett Nerissa volna a bárdolatlanabb és játékosabb vérmérséklet képviselője, — de most valahogy kicserélődött a szerepük: Nerissa néhol majdnem kegyes ápolónővérenek tűnt fel félcédulás úrnője mellett. Shakespeare újraértelmezgetni mindig lehet, de nem mindig tanácsos.

Rózsahegy — régi *Kalmár*-előadások remek Lancelotja — most az öreg, vak Gobbót játszotta. Ehhez az alakhoz a Gabányiak szárazabb komikuma jobban vág. Peti Sándor Lancelotja pedig inkább a *Liliom* körhintája felé húzott, egy kicsit városligetivé sikerült. Meglepően friss és kedves Békássy Gratianója. Kifogástalan Fenyő Antoniója és Harsányi dogéja. Báthly jól mozog, szépen beszél, csak egy kissé súlytalan. Beöthy Lidia megnyerő színpadi jelenség, kellemes a hangyaga, a színpadi gyakorlat hiányát csak az mutatja játékában, hogy a szerepével való azonosulás nem tökéletes: néha a színésznőt látni, aki *játssza* az alakot. Nagy György és Pártos Gusztáv a kérők szerepében a rendezés végzetes tévedésének esett prédájául.

A nézőtér magasabb régiói ugyan egyre-másra beletapsoltak jelene-tükbe, de ne ringassák magukat abba a tévedésbe, hogy ezzel Shakespeare nagyobb dicsőségére mutattak be áldozatot.

A komédiás.

Török Sándor színjátéka a Nemzeti Színházban.

Újabb regényíróink közt talán Török Sándor a legszenvedélyesebb mesélő. Szinte torlódik tolla hegyén a közölnivaló, melynek elsősorban ő maga áll igézete alatt, ezért fogja meg olyan sugallatos erővel az olvasót is. Valahányszor színpadon szólalt meg, érezni lehetett írói egyéniségének ezt a sajátképi epikus természetét; ott sem mindig bírt fölébe kerekedni anyagának, néha ott is el elvesztetget az epizódban, a részletek kiszínezésében. Igaz, hogy már művészi látása is olyan, amely «a patkó nyomából formálja meg a lovat és a lovast». Most, legújabb színjátékában azután magát a mesét — a valóságnál igazabb, szép és szent hazugságot — állítja a cselekvény tengelyébe. A régi ábrándkincseiből, mosolyából és tréfáiból kikopott, józanná

fanyarodott, gőzfűrészes hegyi faluba egy vándorkomédiás vetődik be, a garastalan gazdagság, üres tenyérből adakozás, semmiből mindent elővárásoló fantázia örök jelképe. Várható ebből drámai csomó, vagy akár csak erősebb szembekerülés? Hiszen nem ellentétes erők csapnak itt össze; a komédiásban a szomorú falunak mintegy a vágyálma ölt testet, elringató szavában, bővülő muzsikájában a szépség, a színes képzelet elsüllyedt hangja komdul fel a hinárral belepett mélységből. A komédiás a falu szép virágának rajongó lelkét használja tüzcsóvának, ettől a lobogástól kigyúl az egész falu, álmokkal népesülnek be az éjszakák, füstje is van a lángnak, keserű, sötét indulatok forrják ki benne mérgüket. A megébredt lelkek egy utolsó erőfeszítéssel birokra mennek a tulajdon titkolt ösztöneikkel, de már megszállta őket a varázslat, küzdelmük már Jákobé az angyallal, hogy megáldassanak. A komédiást elviszi a természet ébredése, a kóbor szabadság évada, de a lelkek jégkéрге is megolvadt már, azokban is csirázni kezd a dal, a csoda, a legenda.

A novellai aprólékosságok ezúttal sem hiányoznak, de — ami ennyire szubtilis drámai anyagnál nem csekély írói érzékre vall — jobbára egyensúlyban tartják egymást; ami eleinte pusztán futólagos vázlatnak hatott, az egy-egy későbbi ráfeleléssel, visszaidézéssel rendszerint távlathoz és mélységhez jut. A falu öregjeiben meg-megvillannak elföldelt fiataláguknak színeségei, amik azután a komédiás lélekviisszaadó varázslatára a «tündérektől elhagyott» fiatalokban is kigyúladnak.

Ami a színjáték egységét mégis sűrűn megbontja, az a komédiás alakjának, szerepének némileg homályos és bizonytalan beállításában rejlik. Félmegoldás színpadon még egyes jelenetekben sem megoldás, a dráma egészében még kevésbé az. A misztikus komédiás — noha a földi szerelem sem idegen tőle s noha valóságos fejszék törnek az életére — a történet folyamán mintegy fokozatosan szublimálódik, a végén már testetlen legendává nő meg. Az ilyen alak inkább lírai bolygófény, semmint drámai gyújtópont. Rajnay Gábor, kire színpadi életrekeltésének nehézi feladata hárult, minden tudásával s ami itt sokkal többet jelent: a hangulati értékek finom mérlegetőképeségével állt a szerző mellé; a szeretetreméltóságnak, a cirógató gyöngédségnek, lelkivigaszt adó játékoságnak vonzó légkörét teremtette meg alakja körül; még azt a veszedelmet is elkerülte, mely pedig néhol szinte fenyegetően jelentkezik: az önmagáról adott magyarázatásai mentesek voltak bármiféle didaktikus színezettől. Örvendetes meglepetése az előadásnak Ignác Rózsa őszinte átérzésű, keresetlen melegségű játéka. A «vadvirágszerűség» neki valóban a lényében gyökerezik, legszebben ezt azok a mozzanatai mutatták, melyekben a lebűvöltséget kellett éreztetnie, meggyőző volt, minden olcsó «trance»-fogás alkalmazása nélkül. Lehotay nehéztérű parasztlégye is érdemes alakítás, különösen a zárójelenetekben rajzolta szépen az alak fokozatos benső átmelegedését.

A többi szerep egytől-egyig epizódfeladat, de mindnek megvan az egyéni íze. Ilyenekre a Nemzeti Színház elsőrangú erőkkkel rendelkezik. Öröm volt látni ezt a gazdag változatot, melynek együttes hatását is szerencsésen biztosította a gondos, stílusértő rendezés, Nagy Adorján derekas munkája. Halmy Margit kemény mater familias-a, Hosszú Zoltán hamisítatlan székelysége, Bartos Gyula hatalmas hegyi móca, megannyi dísz az előadásnak.

Varga Mátyás díszletei jól vágnak a jelenetek hangulatához, Ottó Ferenc kísérőzenéje fiatalos lírai áradással tölti be rendeltetését.

Emlékezés.

Philo Higley és Philip Dunning vígjátéka a Bethlen-téri Színházban.

Rokonszenves vállalkozás a barátságos hangulatú Bethlen-téri Színház új kapunyitása. Jó szindarabokat ígér, fiatal művészgárdát kíván szóhoz juttatni, a környező városnegyed izlését emelni, nem pedig azzal megalkudni. Somogyi Gyulával választékos izlésű író került az igazgatói szobába, Hont Ferencsel nehéz feladatokon megedződött művészember a rendezői pulpitus mellé.

Nehéz feladatot rótt a színházra mindjárt a bemutatkozásul választott darab is, hiszen jórészt gyermekszereplőkre épül az egész, iskolás fiúkra és lányokra. Iskolás gyerek a főhős is, afféle kis amerikai Nyilas Misi. Nagyálmú kisdíák, világhírű feltaláló lesz belőle. De ködös álmaiba most, a serdülés éveinek küszöbén, belejátszik a szerelem első káprázata is, a boldogságé, melyet a boldogulás későbbi idején is hiába fog szomjazni. Szép fiatal tanítónője közelében buzdul fel benne a fiatal vér, megismeri a vetélytársi gyötrelmet a szerelmes tornatanárral szemben, belekóstol az első lemondás fájdalomába. Zaklatott későbbi pályája elmossa a gyermekemlékeket, de amikor régi, hervadozó tanítónőjével szembekerül, megébred benne az «emlékezés» az első mámorra és az első sebre. De megállni sincs már érkezése a mult zizegő avarján: örökre elbúcsúzik tőle egy kosár friss ibolyával.

Megvan ennek a merengő darabnak a lírai hangulata, de írói nagyon kevésbé uralkodnak a témán, rendre megkerülik a drámaibbnak ígérkező fordulatokat, el-elmaradoznak a részletek, jobbára közhelyértékű részletek mellett. Amerikában nyert ügye van a szerzőnek, ha gyermekekkel népesíti be a színpadot, nálunk is

az utóbbi években feltűnő sűrűn kerültek színpadra «iskoladramák». Nagy író legyen, akinek itt új, elmondásra érdemes mondanivalóját érezzük. A rokonszenves amerikaiak nem azok.

A színház becsültnivaló odaadással szolgálta ügyüket. Hont Ferenc mindent elkövetett az elevenebb vértkeringés érdekében. De még így is sokszor vesztegelt a dráma s az aprószeres novella vette át csendes birodalmát. A rendezés igazi sikert néhány erős hangulatú színpadi képpel ért el. Nagyon figyelemreméltó az előadás gyermekhőse, a lelkes tekintetű, mozgékony értelmű és képzeletű kis Puskás Tibor. Már eszten-deje is feltűnt Szép Ernő *Szivadobogás*-ában; ennek a kisfiúnak csakugyan biztató a jövője. Mindszenty Magdának vannak jó mozzanatai, de általában még túlrészletez és túlhangsúlyoz. Bihari Nándor eredetibb volt banális szerepénél. Bodó Icának szakítania kell kabaré-könnyedségével. Néhány üde percet teremtett Hámos Emmi keresetlen kedvessége.

Udvari páholy.

J. M. Crawford zenés vígjátéka, Emőd Tamás átdolgozásában, Hans Lang zenéjével a Belvárosi Színházban.

Fodor Lászlót takargatja-e az idegen szerzői név, vagy nem őt: tanakodjanak rajta mások. Valami nagy írói dicsőség aligha fog itt házzámot téveszteni, a siker anyagibb része meg majd csak eljut rendeltetése helyére. Nem is méltatlanul: az igénytelen játék kedves és mulattató, ha mindjárt egy kissé vékonypéznű is. A valószínűséggel ugyan egy kicsit még azon a mértéken túl is baj van, amelyet operettre nézve az évszázados gyakorlat szentesít, a kettős alkoskodásnak csak az egyik fele kapja meg a színpadi hitelt, a másik afféle dugáru, poentnek tartogatva; ennek

csínját-bínját még a színházból hazamenet sem illik «visszaható erővel» feszegetni. Sebaj. Itt a friss, fordulatossá fel szolgáláson fordul meg minden. Ennek pedig legjobban a Belvárosi Színházban értik a módját. Ezúttal Pünkösti Andorra bízták a rendezést s ő ahhoz a legrégebb és legjobb operetthagyományhoz hangolta hozzá az egészet, amely «nem vesz semmit komolyan, saját magát sem». Szerencséje volt a közreműködőkkel is, kik igazi játékos kedvvel álltak a felelőtlen vidámság szolgálatába. Págernek egy-egy ilyen graciózus alakítás ezen a színpadon szinte már kötelező évi adója; mindig igen szeretetreméltóan rója le. Játéktársa ezúttal a felesége, Komár Júlia volt, operett-«aranyosság» helyett a szív és lélek valódi kedveségét árasztva — van-e, akinek ilyen csere ellen kifogása lehetne? Mezey Mária a «pikantériát» szolgáltatta, a maga módján: sok temperamentummal s ugyanannyi finomsággal. Mihályfi Béla elég súlyos áldozatot hoz a súlytalanság érdekében, de ha kell, ebbe is belemelegszik. Feleky Kamil a groteszk tánc barátainak kedveskedik néhány viharzó pillanattal. A kézzongorás kísérezene üde is leleményes. Az egész előadás köré pedig csillogói kereteket vonnak Gara Zoltán szép díszletei.

Gyémántpatak kisasszony.

S. I. Hsiung kínai játéka a Nemzeti Színházban.

Kína londoni követségének sajtóattaséja mesejátékot írt, hihetőleg üres óráiban. Ezt most a magyar Nemzeti Színház előadta, remélhetőleg szintén üres óráiban. A szerző üres órái bizonyos meg is teltek alkotás közben, a mieink — sajnos — üresek maradtak befogadása közben. Honnan ez a kielégítlenség?

Edmund Erkes a legjobb magyar

színészeti lexikonban egész kis tanulmányt írt a kínai színjátszás múltjáról és jelenéről. A lexikon akkori szerkesztője most a Nemzeti Színház igazgatója s talán fűtötte a becsvágyát, hogy az egzotikus játéktípus, a színészi rész képzelhető legvégtetesebb egyeduralmát bemutassa olyan darabban, melynek szerzője ma is és európai környezetben is hazájának hagyományából táplálkozik. De mert a szerző a darabot nem honfitársainak szánta, számot vetett az európai gondolkozással is, mintegy közvetítőnek állt be Európa és Ázsia közé.

Alighanem itt a bökkenő. Ami a maga éghajlata alatt természetes és keresetlen, abból itt mutatóvány lesz, színes vásári portéka; egy kicsit olyanformán, mint a néger zenéből a nyugati lokálok divatos táncmuzsikája. Eleinte bizonyos etnográfiai érdeklődéssel nézegetjük a díszes keretbe foglalt, egyébként csupaszi színpadot, gyönyörködve legettetjük szemünket Jaschik Álmos választékos ízlésű, színpompás jelmezein, lekötik figyelmünket az illúzió felkeltésére szolgáló, a hiányzó színpadi kellékeket pótló jelzések, de csakhamar másféle hiányérzésünk támad: a valóságos lépcső, valóságos ló vagy valóságos csöbör hiánya mellett észrevesszük, hogy hiányzik az is, ami színpadon mesének egyedül adhat értelmet és polgárjogot: hiányzik a mélybe világító, sugallatos erejű költészet. Kosztolányi Dezső fordítása színes és hímes, de virágos szőnyegével fakó ürességet takargat.

Bizvást lemondhatott volna a színház erről a hig egzotikumról. Bajor Gizi mandulametszésű szép szemében bíztak? Mi ezt a szemet gazdagabb lélek tükrének szeretjük. Szerpének játszását maga is nyilván szegényes feladatnak ítélte, néha inkább a szerepével játszott, ilyenkor volt legeragadóbb. Uray mintha egész erejét kiadta volna a változatos

mozdulatjátékban: belsőleg meglehetősen egykedvűre sikerült az alakítása. Legtöbb öszinte vidámság a fiatal Várkonyi Zoltánban volt, ki a bejelentő tisztét látta el mófófelett kedvesen. Lehotay meg Abonyi izléses mértéktartással karikírozott, amit az epizódistákról egyetemesen nem éppen lehet elmondani. Tudom, hogy velük a rendező-igazgató a kínai színjátszás köztudomású clown-elemeit akarta szóhoz juttatni, de hogy a Napnyugati Birodalom hercegnőjének szárnysegéde a városligeti Gerard bohócot utánozza, arra talán mégsem lett volna szükség. A hóhértánc is jócskán átcsap az izetlenségbe. S a szereposztás sem történt a legnagyobb körültekintéssel, kivált a hölgyközreműködők egyike-másika volt egészen híján — még a groteszk hangnemében is — minden hitelességnek. Az ilyen egyéniségből adódó stílusteréseken Milloss Aurél gondos koreografiája sem segíthetett. Ránky György kíséző akkordjai jól szölgálják rendeltetésüket.

Erzsébet, az elérhetetlen asszony.

André Jossel színműve a Vígsházban.

Bruckner *Angliai Erzsébet*-je után most egy francia szerző drámájában jelent meg újra ezen a színpadon a szigetország legnagyobb uralkodónője. Alakja feltűnően vonzza a mai írókat, feltűnően, de éppen nem érthetetlenül. A régibb történelmi színművek — néhány remek kivételével — majd mindig azon vézettek el, hogy a nagy politikában tisztára elsikkadt szereplőnek magánélete; még a szerelmi jelenetekben is többnyire csak fegyvert ráztak és deklamáltak. Erzsébet magánélete amily rejtélyes, époly szorosban kapcsolatos a történelmi fordulókkal is. Essex kegyenci sorsa mögött titokzatos szeszély lappang, nem annyira ural-

kodói, mint inkább asszonyi szeszély, sőt szeszélynél is több: az érzékeknek valami szörnyű kényszere. Ennek az új Erzsébet-drámának írója hír szerint fiatal szigorló orvos. Ha az: talán mindenképp föltött a kérdés orvosi oldala ragadta meg. A nagy királynő titkát fürkészi, annak felfedésétől reméli a tragikai megvilágítást. Mondjuk, hogy felfogása meggyőző, — mi haszna, ha valódi tragédia vérkeringését mégsem érzem megindulni darabjában? Inkább csak lehangoló szerencsétlenséget érzek, mint megrázó lelki válság tisztító viharát. Az orvos, a természettudós hiába magyarázgat fiziológiai avatottsággal, a pszichológus finomabb érzékenységét annál jobban nélkülözzük. Anglia bölcs uralkodója néhány színtelen utalásban érdektelemedik el, az államférfiak jönnek-mennek, függönyök mögött hallgatódznak, s mintegy felmondják történelmi szerepüket, — erősebb világításba csak a reménytelen szerelmi viaskodások kerülnek, ezek is anélkül, hogy belőlük igazi drámai szenvedély csapna ki. Talán az egy elfogatóparancs kiadásának jelenetében érezni valamennyire az uralkodás démonának kegyetlen szárnycsapását.

Darvas Lili — finom művészi érzékekkel — nem a «parádés szerep» csábításaival lépett alkura, hanem gazdag benső rajz felé tört, gazdagabb felé, mint aminőt a darab kínált. A gyötrelmek mély melan-kóliáját ragadta meg, ehhez valóban szívbemarkoló hangokat talált, de a legnagyobb színészi mámort, az alak hatalmas megépítésének gyönyörét ebben az alapjában igen szárazon megírt szerepben kiélni lehetetlen. Perényiből a jelentékenység ereje hiányzik, felkorbácsolt érzékiségű férfi helyett inkább csak akaratos kamaszt mutatott. K. Boócznak is nehezen sikerült helytállni Bacon

«Herrenmoral»-jáért; félelmetes államférfijába valami kishivatali zamat csöppent. Góth a modorosságig hangsúlyosan beszélt, Ajtay szépen, csak némileg sótalanul. Annál figyelemreméltebb a fiatal Tolnay Klári izléselesen tartózkodó játéka rövid, de nehéz és kényes jelenetében. A rendezés munkája gondos, a díszletek előkelőek, csak a fordítás (Zágon István) hat elstetettnek, mérlegelésnélkülinek, néhol bántóan pongyolának.

Disraeli.

Louis Napoleon Parker színjátéka a Magyar Színházban.

Viktória királynő miniszterelnöke, a spanyolvidéki származású angol lord a színmű hőse. Második kormányelnöksége idején lép elénk, a szuezi csatorna megszerzésének s az Indiai Császárság megteremtésének álmai között. Nagy álmodónak és ravasz realpolitikusként ismerjük meg. Látjuk a gyengéd férjét, a fiatalok szívügyének titkos tanácsosát és a nagy emberismerőt. De végül sem nagyon látjuk a nagy diplomatát, sőt igazában a jelentékeny embert sem. Ez már az ilyen «regényesített» életrajzú hősöknek megszokott vonása: a szerző mintegy a köztudomásra támaszkodik, az alak «adva van», ő maga csak néhány színpadi helyzet fénykévéjét irányozza rá. Hogy aztán egy kis izgalom is adódjék, ott van a «kalandornő» ősi motívuma. Ez a titokzatos szépasszony ezúttal Bismarck kancellár politikai kémje, állandóan ott settenkedik Disraeli körül, lopkodja íróasztaláról a titkos iratokat stb., emez azonban «átlát a szítán», előbb egy kicsit játszik áldozatával, mint macska az egérrel, majd a végén leleplezi az ármányhálózatot. Mindez pontosan így eshetnék meg, mondjuk, valamelyik Jókai-regényben is, ami csak arra vall, hogy az öreg Dumas jó hosszú

időre megszabta a közkeletű «érdekesség» normáit.

De jótékonyan elüt ez a darab műfaji testvéreinek ríktó plakátstílusától. Vonzóereje a meghittebb mozzanatokban van, ezekben sok a kedves melegség s még a szellem játéka sem hiányzik belőlük. Hevesi Sándor kitűnő rendezésében ezek sohasem maradnak hatástalanok; az egész előadásnak ritka gondos a hangszerelese. A vezérszólam természetesen Törzs Jenőé, pompásan vág egyéniességéhez a főalaknak meglelelküése, csakúgy, mint fölényessége; a *Képzelt betegre* emlékeztető «csalétek»-rosszullét jelenetében kissé vaskosan fog az ecsetje, igaz, hogy itt a darab is erősen a bohózat hangnemébe csap át. Aczél Ilona öregasszonyportréja (Lady Beaconsfield) finom és előkelő. Péchy Blankának is jó hangjai vannak az arisztokratagóghöz. Lázár Mária a kémnő, ilyeneket ő sokszor játszott filmen is, most sem kevésbé ragyogó és veszedelmes «démon». Földényi, Szakáts, Pataky kifogástalan. Sennyei Vera hovatovább egyike a legrokonszenvesebb naiváknak, lelkes tekintete, gyönyörű szöejtése messze felülemeli az édeskedő gügyögőkön.

Aranyhal.

Tamás István vígjátéka a Művész Színházban.

Színarabbá kiszélesített adoma a bácskai parasztnábobról, akinek úri-kisasszonnyá nevelt leánya fellázad apjának parasztgőgje és úri embertelenkedése ellen, szerelmi házasságra lép a község fiatal magyar orvosával s végül túljár a furfangos öregnek eszén, megszökik egy csomó bankóval, akár Jessica Shylock aranyai-val. Csakhogy az ő Lorenzója büszkébb legény s noha jól tudja, hogy a vén pénzeszsák milyen galádul áskálódott tisztos munkája és orvosi becsülete ellen, nem kér a ravasz

fondorlattal kicsalt félmillió dinárból, ellenben az unoka reménységétől meglágyult és jobb erkölcsökre tért «kőszívű embert» a végén mégis hajlandó apósául fogadni.

Ime, «egy szegény ifjú története» napjainkban, olyan szabályszerű lefolyással, hogy a lever de rideau-nak előrebocsátott pofontól kezdve — melyet a Svájc-ból hazatérő kislány mér le apja védelmében a fiatal orvosnak — egészen a «szerencsés végkifejletig» minden mozzanatot előre ki lehet számítani. Legfeljebb az öreg mesterkedései lepnek meg némileg, a szerzőnek nem annyira leleményével, mint inkább irigylésreméltóan üde naívságával.

Irói készséget a fiatal szerző első darabja csak a részletrajzban mutat. Főbb alakjait hervadt irodalmi hagyományokhoz igazgatja hozzá, de az epizodistákat frissen, jó szemlélettel állítja színpadra.

Siklóssy Pál rendezte az előadást, stílusosan és fordulatosan, Gara Zol-

tán hangulatos díszletei is sokat lendítenek. Rózsahegyinek jutott a főszerep, mely állítólag a *Vén gazember*-éhez foghatóan monumentális. Ha az : legfeljebb arányainál fogva. Mert annak valódi humora van és emberi mélysége. Ez csak az író elszánásából él, nem lélekismerő erejéből. Rózsahegyi is inkább csak bravúrszerepnek fogta fel s az olcsóbb komédiázás eszközeiről sem mondott le. Egry Mária sugárzóan fiatal, keresztlen kedvességű és választékos játékmódorú színésznő; talán csak vérmérsékletéből hiányzik valami, hogy az «apja lánya»-vonásokat is némi nyomatékhöz juttassa. Nagy György férfias és bensőséges, többre szerepéből igazán nem futja. Gombaszögi Ella a maga meleg humorával táplálja a rábizott alakot. Egy-egy jó bácskai figurával még Harsányi, Békássy, Soltész Anny és Dajbukát Ilona vonja magára különösebben a figyelmet.

Rédey Tivadár.

FILM.

HÁROM FILM.

Ügylátszik, lassan-lassan a filmtermelés kettéválik és két filmműfaj alakul ki. Más közönségre számít az egyik és más közönségre a másik. Az egyik a könnyű operett igényeinek felel meg, a másik a színjátszásának. Az egyiknek bizonyos «szende báj» a jellemzője, a másiknak az «emberi érdekesség». E két fajta filmet szét lehet választani műfaj szerint, de szét lehet választani aszerint is, hogy honnan kerültek hozzánk. A franciáktól, az angoloktól és az amerikaiaktól újabban szinte csak művészi igényű filmek jönnek. A németektől limonádét kapunk, valami édeskés cukrosított pót-bort, filmre alkalmazott operettet és körülbelül ugyanebben a műfajban dolgozik a magyar filmgyártás is.

Ártatlanok

a címe annak az amerikai filmnek, amelyik minden más filmnél frappánsabban mutatja, hogy az amerikai filmgyártás francia nyomokon új utakra indult. Két fiatal tanítónőről szól a történet, akik iskolát alapítanak vidéken, egyikük reménytelenül, másikuk pedig eredménnyel szerelmes a szomszéd fiatal orvosba. Eddig a történet egészen hétköznapi és ezután gondolhatná az ember, valamilyen sablonfilm készült, bájos gyerekekkel, akiknek föltét-

lenül sikerük van, mert hiszen azok, akik a nézőtéren ülnek vagy szülők, vagy szülők lesznek. Közbelép azonban valami, illetve valaki. Ez a valaki egy gyermeklány, de átvittén lehetne azt mondani, hogy közbelép vele a művészet. Az is művészet, ahogyan játszik, de hogy ő játsza szinte a főszerpét a filmnek és olyan szerepet játszik, mint amilyent, már arra mutat, hogy az egész filmmel művészetet akartak csinálni. Nemcsak művészeket és művésznőket játszatni a filmen. A kislány ugyanis egy démoni, rosszindulatú és aljas gyerek, aki végeláthatatlan bonyodalmakat idéz elő szinte megfontolt gonoszszággal, megrágalmazza a két fiatal tanítónő egyikét, tönkreteszi őket és iskolájukat. Kezében tartja az intézetben tanuló kislányok egy részét, meglesi bűneiket és fogságban tartja őket azzal, hogy tudja apró csinytevéseiket. A film vége és kicsendülése az, hogy a drága «kis ártatlanok» majdnem tönkreteszik a két lány és az orvos életét. A szerelem mellékes, az amerikai humor mellékes, a jóízű jelenetek mellékesek emellett a szinte irodalmi téma és a gonosz kislány alakja mellett. A kislány megszemélyesítője remekül játszott, ahogyan szuggeráló szemekkel hatalmában tartja társnőit, felejthetetlen kép. Maga a film az édeskés szerelemre, sex appeal-re, vagy éppen «bájos» képekre vágyakozó közönség számára természetesen nyomasztó, egyébként némely részében szinte élményszerűen jó. Témaválasztása pedig arra mutat, hogy az amerikai filmgyártás is kezd lélektani utakra találni és kezdi megkeresni az arc mögött a lelket.

Ezzel szemben a „Leányintézet”

című német nyelvű «remekmű» kitünő alkalmat ad a két műfaj közötti összehasonlításra. Az atmoszféra körülbelül ebben a filmben is ugyanaz, mint az előbbiben, itt is intézetről van szó, csak éppen . . . Csak éppen az intézetben nem gyerekek vannak, hanem fiatal leányok, akik esténként üdén mókáznak a nagyteremben. Csak éppen gonosz, vagy akár rosszindulatú lélekről itt egyáltalában nem lehet szó. Csak éppen a leányok hamisítatlan «Gemeinschaftsleben»-t folytatnak le, melybe természetesen beleilleszkedik a «Königliche Hoheit» is. Tizenkét évtől fölfelé minden gyerek megtudja mondani ezek után, hogy a királyi fenség, aki különben roppant csinos, a film folyamán majd beleszeret a kedves és nyers tornatanárba. Hiszen a nyersesség az az erő, amely jó családokból való fiatal leányokra sohasem téveszti el a hatását. Ezek után már csak az hiányoznék, hogy azok ketten, mármint a hercegisasszony, meg tornatanár összeházasodjanak és angyali békeességben éljenek az erdőben, sajátkezüleg fölépített erdei lakukban. Ez minden várakozás ellen sem történik meg, a hercegnő feláldozza magát az államérdeknek (?) és feleségül megy bizonyos, a filmben nem látható herceghez, de hogy a tornatanárnak is jusson valami, roppant kedves kisleányát beadja a tornanátár úr időközben megépült erdei iskolájába. Aki ott idővel majd alighanem megismerkedik valami polgárleánnyal . . . azonban feláldozza magát az államérdeknek . . . és így tovább, amíg filmközönség lesz a világon, mely az örök Bolváry-recepteket kéjjel fogja szürcsölni. Az uralkodó a filmben természetesen rendkívül cifrán jár és úgy viselkedik, mintha éjszakára sem vetné le a rendjeleket, de azért szívesen ürít egy pohár bort a szintén goromba orvosprofesszorral. Kár szegény Angela Sallöckerért, hogy éppen ilyen filmben kellett játszania, kár a gyönyörű alpesi tájakért, hogy Bolváry büntetlenül elronthatta őket azzal, hogy ilyen filmet rendezett hegyeik alatt.

marad azon a színvonalon, melyet a multban megszoktunk. Gaby Morlay legújabb filmje a Stefan Zweig novellából faragott «Félelem» megint közel jár az élményszerűen jó műalkotáshoz. A téma maga is nagyigényű épügy, mint az «Ártatlanok»-ban. Nem a házasságtörésről szól, hanem a házasságtörés szélén imbolygó asszony félelméről és rettegéséről, vívódásáról és küzdelméről az egyre bonyolódó hazugságok sűrűjében. Az izléses szövegből persze a kitűnő magyar feliratkészítő olyasmiket talált lefordítani, hogy: «Könyörgök Irén, miért gyötör?!» — de ez csak pillanatnyi fizikai fájdalmat okoz abban az állandó élvezetben, melyet Gaby Morlay és a többi szereplők, a rendező és a fotográfus szinte folyamatosan nyujtanak a nézőnek. A nagy francia színész nő némelyik részletben felejthetetlenül emberi és finom, nagyszerűen tudja megtartani magát abban a kissé elrövidült állapotban, melyet állandó félelme és rettegése indokol. Az az érzése az embernek, minden szavánál és minden mozdulatánál az, hogy miközben kifelé játszik, befelé figyel. Színészi teljesítménye tulajdonképpen kettős, mert megjátssza a fotográfáló lencse számára azt, hogy mint játszik a férje és a környezete előtt, úgyhogy közben érezni lehessen micsoda belső kinlódás a maga számára ez a játék. A férj rokonszenves és az udvarló édeskés arcjátékú figurája szintén remek, mint Gaby Morlay játékának kulisszái. Szinte lenyűgözően jó a zenekíséret összeállítása és a rendezésben az, hogy minden lehetőséget nagyon diszkréten használ ki és általában mindig nagyon finom eszközökkel dolgozik. A fotográfiák kissé tompák és fénytelenek, mintegy ezzel is érzékeltetve az egész történet füledt hangulatát.

Szabó Zoltán.

Z E N E.

Molnár Antal: Kodály Zoltán. Népszerű zenefüzetek No 4. Bp. 1936. Somló B. 58 l. 51 kotamelléklet.

A mai magyar szellemi élet egyik legkimagaslóbb vezéregyéniségéről szól a szépen és érdekesen megírt kis tanulmány. Hivatottabb tollat nem is kívánhatnánk Kodály nagy művészi egyéniségének jellemzésére. Talán egyetlen kifogásunk volna, hogy szerző a művek tárgyalására talán itt-ott kissé túl kevés helyet szorít s inkább csak tartalmi szempontból ismerteti őket, de tekintve, hogy művét elsősorban minél szélesebbkörű nagyközönségnek szánta, ezt a célt csakis ilyen módon lehetett megvalósítani. Annál nagyobb súlyt vet Kodály művészetének nemzeti szempontból való ismertetésére. Világosan szemlélteti azt a nyílegyenes utat, amit Kodály a szerves egységes ma-

gyar kultúra megteremtéséért elejétől fogva maga elé tűzött, s amitől semmiféle közöny, meg nem értés, akadályok el nem térítették. A magyar műzene megalkotására már a mult század zeneszerzőiben is meg volt a törekvés, de a feltételek hiányában igazi eredményt nem tudtak felmutatni. A nemzet nagy szerencséje, hogy a 20. században fellendülő népzenei kutatások, a világnézet gyökeres átalakulása korában támad olyan prófétája a zene terén, mint Kodály Zoltán, aki felismeri és megmutatja nemzetének azt a különös jelentőséget, amit a magyar népdal nálunk az igaz faji értékek megőrzésében képvisel. Bartók és Kodály itt találták meg lélekben az őshazát, s ebben a lélekben újjászületve alkották meg a mai Európa szellemi életének egyik legnagyobb értékét, a ma-

gyar zenei klasszicizmust. Molnár Antal, aki a legelső között volt ennek az értéknek a felismerésében és propagálásában, most midőn Kodály művészete «nemcsak» világmárkát jelent, hanem itthon is országzerte mindig nagyobb tért hódít magának, teljes jogosultsággal használhatja az esztétikai jellemzéseiben a Kodályról szóló irodalomból vett idézeteket. Ezzel erre az irodalomra mintegy összefoglaló munkát is végez. Így minden oldalról megvilágítva hozza közelebb a megértéshez, hogy mi csoda alkotó erő kellett ahhoz, hogy Kodály minden előkészítés, elődök nélkül vigye végbe azt a munkát, ami Nyugaton századok műve volt: zenében összefogni az egész történelmi nemzet lelkét, szellemét. Méltán mutat rá Molnár, hogy az alkotó erő még mindehhez nem lett volna elég. Rendkívüli erkölcsi erő: hit kellett ehhez, a próféták sziklaszilárd hite, amellyel Kodály nem a közélet magyarságára, hanem a *belső* magyarságra a zenélés közösségében lelkileg összeforrt *belső* magyarságra épít. Kodály művészete, előadásai, szózatjai, nevelő-pedagógiai, tudományos tevékenysége mindezt a lelki egységet szolgálják s ezzel lett az egész mai nemzetmegújító mozgalom elismert megindítója és vezére. A mai magyar fiatalság teljesen magáénak vallja Kodály nemzetépítő tervét, órá és Bartókra hivatkozik minden országos tevékenységében...

Kodály műveinek teljes jegyzéke, bibliográfia és kottamelléletek, képek egészítik ki az értékes és szép tanulmányt.

Prahács Margit.

Bartók Béla: Miért és hogyan gyűjtünk népzenei? Népszerű Zenefüzetek 5. sz. Szerkeszti Molnár Antal. Bp. 1936.

Valóban a zenei folklóre törvénykönyvét adja itt a sors különös ado-

mányaképp éppen olyan nagy tudós, mint amilyen nagy művész Bartók Béla. Röviden összefoglalva, az ő sajátosan egyéni, rendkívül világos és tárgyilagos stílusában ad választ a felvetett kérdésre.

Régen a népdalgyűjtést az esztétikai szempont vezérelte. A többféle változat közül kiválasztották a népdal «eredeti», «romlatlan» formáját s az így átfésült, kiigazított anyagot nyomatták ki. Idővel azonban észrevették a gyűjtők, hogy a népdalvariánsok eltérésében gyakran bizonyos törvényszerűségek nyilvánulnak meg, hogy különböző népek közös dallamokat és szövegeket mutatnak fel, hogy egyes dalstílusok viszont csak határozott területekre szorítkoznak. Észrevették, hogy az előadási mód mennyire szerves tartozéka a népdalnak, hogy általában a népzene mennyire szerves része a falusi élet minden fontosabb mozzanatának. Ezek a felismerések teljesen megváltoztatták a népdalgyűjtés módját és céljait. A népdalgyűjtőnek elsősorban fonograffal, pontos rögzítő szerszámokkal és lehető legszélesebbkörű szellemi ismeretekkel — zenei, filológiai, szociológiai stb. — kell rendelkezni. Különösen az egyes népzenei összehasonlításával lehet meglepő eredményekre jutni. Fájdalom, ezeknek az összefüggéseknek okát nyomozó zenefolklore ma még nagyon is hiányos van az adatoknak, hiszen a görög, török, középszászi népzene még majdnem teljesen ismeretlen. Bartók felhívja a figyelmet arra, hogy milyen szükség volna itt a nemzetek szellemi együttműködésére, amely eddig tettek helyett inkább csak szép szavakban merül ki. Pontos utasításai, tanácsai a népzene gyűjtésének módjára bár legalább itthon keltenének minél szélesebb körökben visszhangot és ösztönzést a gyűjtések előmozdítására, az itt még mindig mutakozó sok hiány betöltésére.

Ugyancsak ebben a sorozatban jelent meg *Kerényi György* «Az ének-kari műveltség kezdetei» c. tanulmánya. Címe nem egészen szerencsés, mert szerző nem történeti tanulmányt ad, hanem gyakorlati útmutatásokat nyújt arra vonatkozóan, hogyan kell énekegyütteseket megszervezni, miképp alakuljon át a dalárda énekkarrá, hogyan kell művelt énekkart nevelni és vezetni. Mindezekre a szerző igen közvetlen szép stílusban s amellet igazi szakavatottsággal és alapossággal ad felvilágosítást. Kerényi a jó kórusművek gondosan válogatott bibliografiáját is közli, ami már magába véve nélkülözhetetlen segédkönyvvé

avatja művét minden karvezető számára. Ott él már ebben a kis tanulmányban az áhított jövő képe: «mikor az ének lassan központi helyet kap a nevelésben, mikor új zene és énekiskolák alakulnak a laikus közönség számára, ahol a népi zene szellemében tanítják a társas zenélés alapismereteit. A koncertélet átalakul, a közönség tevékeny részt vesz a zenélésben, a nyilvános énekórák mindenütt elterjednek. Németország vezet ezen a téren, de jelei mindenütt feltűnnek». Reméljük, hogy a szép megindulás és fejlődés lendülete nálunk sem fog alább hagyni.

Prahács Margit.

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T.

A BEZÁRULT XX. BIENNALE.

Velencéről beszélve, már Petrarca azt kérdi: «Vajjon ehhez hasonló van-e a föld kerekiségén?» Különösen ilyenkor ősszel, hervadó kertjeivel búbájos. Érzéketlennék kell lennie, aki varázsa alól ki tudja magát vonni. Tündérien csillog napfényes ege alatt minden, valahogy még a giccs, az üveggyöngy, műselyem, a mozaik karkötő s hamis ékszer is, azoknak a kávéházaknak környékén, amelyekben már Goethe is szeretett üldögélni szürcsöltgetve csokoládéját s ahol később Wagner olyan jól érezte magát, akinek a botja még ma is ott áll a sarokban, amelyet az utolsó feketézéskor itthagytott. Igen, itt a Florian és a Cafe Aurora közelében levő üzletekben a csodálatos környezet, az opálos, párás atmoszféra mindent előnyösen változtat meg. Ezért van az, hogy a prokuráciák árnyékos árkdíjai alatt vásárolt «emléktárgy» itt tetszik s mire hazakerül a strassz, bosszankodva dobjuk félre.

Aki Velencének csak ezt a csalóka, vidámnak látszó csillogását, mosolygó lakóit látja a Campanile körül, nem ismeri Adria királynőjét. Bizony fiai, amint a semmittevésben ödöngnek, szomorúak. Vöröshajú asszonyai, akik Tizian képeiből léptek ki, feketében járnak. A fekete hattyúgondoláik gyászosak. Az a gyanúnk, hogy a velenceiek köteles mosolyán túl, melyet a vendéglátás üzlete megkövetel, a turistákat úgy a lelkük mélyén kicsit lenézik. Nem elégíthetik ki őket az üzletek lármás sokadalma, a friss festékszagú «antikvitások» patinázása, vagy a kabinosmesterség a Lidón. Az bizonyos, hogy a sok ezer idegen pénzt hoz ide. Eltűrik, hogy bergsteigerrel, szögesbottal álldogáljanak a Szent Márk-téren a galambok között. De tudják, hogyha százszor ennyien jönnének is ide, nem építhetnék fel ebből a Piazzát, de más — pedig sok van — jelentéktlenebb terecskéjüket sem. A legcsodálatosabb épületekkel körülhatárolt szalont, a Piazza San Marcot, a Szent Márk-templomot, a hideg román, csipkés gótikus, az előkelő reneszánsz és a zsúfolt barokk palotákat, a veneziai flotilla egykor a Piazzetta elé érkező, Arábia

kincset, Afrika elefántcsontját, India illatos fűszerét szállító hajói, a világ minden részéből ideguruló arany hozta létre. Egész biztos, a maiak megvetik a kövér amerikai, amint elfekszik füledt este a gondolában s serenátát meg hallgatni a tengerre, ahol papírlampionos bárkán zongora s egy pár staggioneból kikopott hang teremti meg a jámbor newyorki cipőfelsőrészgyártó hangulatát.

Az idegensábitásnak komolyabb módja is van a serenátánál. Pár év óta filmversenyt rendeznek a Lidón és ezzel elérték, hogy a bemutatókra a világ minden tájáról, rendezők, színészek özönlik el az Excelsiort. Azután nyaranta idegen vonzásnak szabadtéri előadásokat tartanak. Nem merem azt mondani, hogy újabban, mert hiszen Velence, amint házai a holt vizekben tükröződnek olyan, mint valami illuzionisztikus nagy színpad, amelyen a komédia és a komédiások időtlen idők óta otthon vannak. Mostanában Goldoni darbjait játsszák. Nagy a választék. Negyvennégy kötetnyi vígjátékot írt össze. Könnyű volt neki, mert nem tett mást, mint egy kicsit megfigyelte a körülötte élőket, a gondolatokat, zenészeket, a halárust, korcsmárost, mosónőt, a pipogya gavallérokat, divatőrülteket, csipkeverőket, kuruzslót, uzsorást, perlekedőket, ügyvédeket, a parókakészítőt, péket, a gyöngyárust, aztán elleste a konyhai pletykát s ehhez már nem kellett sok a nagy improvizálóknak, megszületett a komédia. Idén az idegeneket a San Zacharia-templom előtti bájos, színes terecskén mulattatták a halhatatlan rokokó-mester mókás vígjátékaival.

A Biennale is, legalább kezdetben idegensábitásnak indult. Ez a két-évenkénti kiállítás most már a huszadikhoz ért el. Régen túlnőtt azon, hogy a kicsinyi üzleti, lokális érdekeket szolgálja. A képzőművészetre felfigyelő világ ma már e kulturális versenyt számontartja. A művészek szeretnek itt kiállítani, talán az internacionális hír miatt, vagy mert a Giardini Publici kiállítási helyiségeiben is fennáll az a különös velencei hatás, amely mindent megenyhít, megszépít és így a kevésbé jó dolgok is jól hatnak.

Minden Biennialnak van valami szenzációja. Az ideinek azonkívül, hogy az angolok és oroszok a szankciók miatt elmaradtak, érdekessége a franciák kiállítása. A XX. Biennialera Degas műveiből küldtek 23 darab rajzot és képet. Degas apja bankár, nápolyi születésű volt. Világhíres fia sokat járt Itáliában, de olasz származása ellenére és hogy rajongott is Itáliáért, belemagyarázás lenne, ha műveit olasz munkákra akarnánk visszavezetni. Degas a legtisztább párisi pikturát csinálta s műveiből az olasz eredet épügy nem mutatható ki, mint Dürer munkáiból a magyar, vagy hogy egy közelebbi példát mondjunk: Picasso festményeiben alapjában véve semmi, de semmi spanyol nincs.

Degas sokaknak csalódást okozott most Velencében. Akik az izzig-évig párisi piktort az énekesek, lóversenyek, ballerínák könnyed festőjét, a leheletfinom tónusok, a látszólagos esetlegességek egészen személyes művészt szerették volna látni, azok megrökönyödve álltak munkái előtt. A Biennialen — ez különösen hangzik — egy biedermeier Degas szerepelt. Csupa fiatalkori művét küldték ide — legkésőbbi munkája, melyet itt kiállítottak 1875-ben készült — s ezekben nyoma sincs a párisi íznek, a tudatos elrajzolásnak, a látszólagos naivitásuak az oldott kompozíciónak, az improvizálásnak, a késői műveit olyannyira jellemző receptnélküliségnek. Ezek a «kidolgozott» korai Degas-képek egy cseppet sem szuggesztívek. Közel kéttucat festménye közül csak egyen, egy idős hölgy arcán látjuk, hogy a goethei mondás

szerint ez a festő «művész, aki a természetet, amely liba, valamivé alakítja». Degas ezen az alkotásán majdnem rembrandti magaslatokig emelkedett, itt már az igazi, zseniális Degas-val állunk szemben. Úgy lehet, ennek a képének a megfestése közben jutott el ahhoz a felfogáshoz, hogy nem a fényképezőgéppel kell versenyre kellnie. A velencei francia kiállítás azonban igazi sikerét nem Degasnak köszönheti. Egyébként is ügyesen válogatták össze anyagukat. Maurice Denis, a francia vallásos festészetnek ez a legfinomabb, legdekoratívabb mestere egy egész falat betöltő kollektív művét szerepelt. Az ő Mária-képei valóban a májusi ájtatosság hangulatát sugározták. Denis mellett Despiou, a franciák legkiválóbb szobrásza járult a siker emeléséhez. Az ő egyszerű, tiszta plaszticitásra épített művészete a Biennale látogatóinak nagy élménye volt.

A pavillonokat — hiszen közel négyezer műtárgyat tartalmazott — fárasztó volt végigjárni. Az olaszok ötven teremben vonultatták fel művésztüket. Itt talán még jobban kidomborodott az, amit a tél folyamán mi is megállapíthattunk a múcsarnokbeli kiállításukon: a fascista kormány a legteljesebben támogatja és a maga céljainak szolgálatába állítja képzőművészeti célkitűzéseit, korszerűre való törekvésüket. Azonban tévedés volna azt hinni, hogy politikát mintáztatnak, vagy történeti képeket festetnek. Nem estek abba a hibába, amelybe az oroszok, akiknek festészete vagy durva naturalizmussá, vagy plakáttá vált az erőszakoskodás következtében. Ellenben a munka, az erő, a sport, a gyermek, az anya, a szülői ház, a hazai föld az olaszok visszatérő témája. Itália művészei korszerűek akarnak lenni, bár — és ez fascista befolyás — nem tagadják meg a multat, a régire mint jogos, örökségükre támaszkodnak. Az osztrákok túl kevés anyaggal szerepeltek, nem hisszük, hogy ez az egynéhány alkotás keresztmetszete művészetüknek. A dánok csak szobrokat állítottak ki. Sikerral bizonyították be plasztikájuk nemes törekvéseit. A német művészet vajudik. Most keres új eszméinek új kifejezési formát. Egyelőre túl komoly hangja szembetűnő.

A mi művészetünknek itt Velencében nem kellett szégyenkeznie, megálltuk helyünket. Világviszonylatban is az elsők közt voltunk. Aba-Novák Vilmos rakétaszínei, Szőnyi leheletfinom tónusa, Bernáth hangulatos művei, Rudnay romantikus poézise, Pátzay komoly szobrai méltánylásra találtak az olasz kritikusoknál. A hatásosan rendezett magyar pavillon telistele képekkel; szinte zsúfoltak voltak a falak. A rendezőnek nehéz feladata lehetett, arról azonban igazán nem tehetett, hogy a világ színe előtt ennyi tehetséges magyar művészt kellett szóhoz juttatni.

Dr. Jajczay János.

Rippl-Rónai az Ernst-Múzeumban.

Nem megy meglepetésszámba az Ernst-Múzeum 25. jubileumi évének most rendezett második kiállítása. Noha tagadhatatlanul érdekes. *Rippl-Rónai József* műveit már maga a Múzeum hét esetben állította ki, de egyéb kiállításokon is szerepeltek ennek a nagytehetségű művésznek az alkotása. Dícséretreméltó azonban

az összeválogatás szempontja: csak arckép- vagy arcképszerű rajzokat és festményeket gyűjtöttek össze. Sajnos, ezeket sem teljes számban. Hiányzik például a Fővárosi Képtár tulajdonában őrzött önarcképe, amely pedig jól illett volna a többiek sorozatába. Az arcképek nagy része utolsó korszakának alkotásai. Egyik legkorábbi műve, a T. Nathanson-portré (1899), melyen mintha távol-

keleti hatások érvényesülnének. Az ibolyát tartó öreg hölgyet ábrázoló festmény ú. n. fekete-korszakának jellegzetes s talán életének egyik legjobb alkotása. Amikor franciaországi internáltságából kiszabadulva hazajött, egymásután, szinte felmérhetetlen mennyiségben készítette a pasztell- és olajfestmény arcképeket. Kiválik közülük a Zorka-sorozat. Amíg korábbi, kontúros, leegyszerűsített stílusával tulajdonképpen a post-impressionista elveket valósította meg, ezek a késői portrék az impresszionizmushoz való visszafordulást jelzik. Nemcsak a színekben, a tónus, általában a felület kezelésében, hanem az ábrázoltak lelki kifejezésében is bizonyos bágyadtság honol, ami azonban nem von le semmit ezeknek a halkszavú, simogató színezésű, lágy és meleg tónusú képeknek értékéből.

Az Ernst-Múzeum nagytermét *Istókovics Kálmán* festményei foglalják el. A művész azok közül való, akik a 20-as évek derekán Szőnyi István hatása alatt állottak, s elsősorban a rézkarc finom eszközeivel fejezték ki magukat. Most csak festményeket mutat be. Egyes színeinek vibrálásában még előbukkan Szőnyi hatása, de alapjában véve, némileg Aba-Novák Vilmos színproblémáinak segítségülhívásával sajátos, egyéni stílust alakított ki, aminek jellemzője a határozottan vonalas, grafikus formaiság, a zománcos, olykor hideg színeknek misztikus fények által felmelegített kellemes tónusa. Képein páratlan alkotási kedv és erő jut kifejezésre.

Barna Elek tusrajzai franciás könnyedségük ellenére is kissé szárazak, lélektelenek. Gulyás Ferenc rézkarcai kellő technikai felkészülésről és rajzbeli készségről számolnak be, míg Kenéz János vízfestményei természetesekek, olykor üdék, de semmi újat nem nyújtanak.

Nemzeti Szalón. A Nemzeti Szalón termeiben a Benczur-Társaság rendez «emlék és reprezentatív» kiállítást. A nagyteremben Benczur Gyulának néhány kiváló alkotását, s a Társaság elhúnyt tagjainak, Déry Bélának, Pentelei Molnár Jánosnak, Vágó Pálnak, Deák Ébner Lajosnak és másoknak a képeit látjuk. Az oldalsó termekben vonul fel a fiatalabb gárda, amelyet nem azonos stílusproblémák kapcsolnak össze, hanem a mester tisztelete, bár nem nevezhető követőinek sem. Néhány fiatal, modern, vagy moderneskedő művész alkotásától eltekintve, semmi újat nem hoz. Basilides Barna és Sándor képei régebbiek, s mai alkotásukról nem számolnak be. Istókovics Kálmán «Angol nő»-t ábrázoló temperája abba az új stílusába kapcsolódik, amit kiválóan szemlélhetünk az Ernst-Múzeum kiállításán, míg Kánai menyegzője és Tutajosok c. képe régebbiek, s első megtekintésre szembetűnik rajtuk Aba-Novák hatása. Sárkány Gyula képei érdekes kettősséget árulnak el: a régebbiek a naturalizmus hívének mutatják, míg néhány újabban készült női arcképén a modernnek egyszerűsége, kompozíciós és színproblémái felé hajlik, s mintha ebben az elhajlásban része lenne Molnár C. Pál 3—4 év előtti portréinak. Mellettük Berán Lajos kiváló érmeit, Margó Ede Színésznojt, s Udvary Pál képeit kell kiemelni.

Fränkl-Szalón. Érdekes tanulsággal szolgál a Fränkel-Szalón Iványi-Grünwald kiállítása. Virágcsendéleteiben még kifejezésre jut a mester régi, hevesebb formalátású, pasztózus anyagkezelésű, ellentétes színekben szenvedő stílusa, míg a tájképeken, különösen a balatoni látképeken meglepetésszerűen meleg színezéssel, mondhatni lágy kékes-zöldes-sárgás-lilás tónussal találkozunk.

Nagy Zoltán.

BOILEAU, A PARNASSUS TÖRVÉNYHOZÓJA.

Születésének 300-ik évfordulójára.

Az idő óramutatója Mindenszentek ünnepén háromszázadszor szalad el Boileau születésének napja felett. Sokan fognak ezen az évfordulón visszaemlékezni reá Franciaországban és annak határain túl is, mert méltóvá tette őt erre az a hely, amelyet neki az utókor a Napkirály fényes századának legnagyobbjai Corneille, Racine, Molière és Lafontaine mellett kijelölt.

A férfikorban kifejlődő képességek és lelki tulajdonságok gyakran már a gyermeknél mutatkoznak. Boileau-ra ez nem áll. Azt tudjuk róla, hogy hallgatólag és félénk gyermek volt, kiről apja egyszer ezt mondta: «Jó fiú, ki soha életében másról rosszat nem fog mondani». Ebből a jó gyermekből, kit apja előbb a papi pályára szánt, lett később, amikor független anyagi helyzete megengedte, hogy a kenyérkereső foglalkozásoknak hátat fordítson, — a XVII. század nagy szatirikusa.

Aki végigolvasta Boileau tizenkét hátramaradt szatiráját és a költő egyéb műveit is, meg fogja állapítani, hogy Horatiusnak ez a követője, kinek francia földön is meg volt a maga elődje Mathurin Regnier személyében, akkor mutatkozik igazán nagynak és eredetinek, amikor századának rossz költőit állítja pelengérré. Ostorozza ő is korának erkölcsseit, gúnyja nem kiméli az asszonyi nemet és az emberek gyarlóságait, mindig és mindenütt visszatérnek azonban Cotin, Coras, Chapelain, Pradon és más rossz költők nevei, kik ma már mind az elfeledtek közös sírgödrében nyugodnának, ha Boileau versei nem állítottak volna nekik külön fejfákat. Valahányszor ezekre és az ő selejtesekként jellemzett műveikre kanyarodik a vers, magunkhoz közel érezzük Boileau szívverését, mint azét, ki a neki legkedvesebb tárgyról a legőszintébb közvetlenséggel beszél. Kitűnő példája ennek egyik hosszabb műve: *Le Lutrin* (a *Pulpitus*). Ezt a kis humoros eposzt fogadásból írta Boileau. Vállalkozott arra, hogy egy egyházi személyek között felmerült apró nézeteltérést több énekre elnyujtva költőien fog feldolgozni. Cselekmény híján persze a *Lutrin* vontatott. Az itt-ott dőcögő verssorokat azonban, mint az álló levegőt a friss tavaszi szellő, váltja fel az a jelenet, amelyben a két szembenálló párt egymás fejéhez hajigál egy könyvárusnak boltjában talált köteteket, ami persze alkalmat ad a gúnyolódásra a különböző fűzfapoéták felett.

Néhány kisebb óda és egyéb költemény után mint szatirikus kezdte Boileau pályáját. Szatirái azonban csak jóval keletkezésük után jelentek meg nyomtatásban. Szerzőjük, ki valamennyi kívülről tudta, maga terjesztette őket különböző összejöveteleken élőszóval. Így harcolt ő a gonosz poéták ellen, kiknek hada bitorolni akarta a Parnassust. Az ő baráti köréhez az igazán nagyok tartoztak: Molière, Lafontaine és főleg Racine, kihez a legszorosabb barátság fűzte.

Az, aki helyesen bírálta el kortársait, sőt mint több műve bizonyítja, önmagát is, hivatott volt arra, hogy összeállítsa a költészet törvényeit. Az *Art Poétique* a már érett férfivé kiforrott Boileau munkája és egyben a költő

legismertebb alkotása. Ez szerezte meg részére a Parnassus törvényhozója elnevezést, melyet neki az utókor adott. Szó szerint értelmezni ezt az elnevezést persze hiba volna. Boileau nem állított és nem is állíthatott fel örök érvényű törvényeket a költők részére. Gördülékeny, könnyed és világos versorai, melyek közül több közmondássá vált, azokat a szempontokat tartalmazták, melyeket az ő korában a jó költőknek figyelembe kellett venniük. Kétszázhatvan év alatt azonban, mely az Art Poétique megjelenése óta eltelt, az irodalmi ízlés gyakran módosult és bár a törvényhozó tekintélye, sok ellentétes kritika dacára, megmaradt, mindenben az általa felállított szabályokhoz alkalmazkodni már száz évvel később sem lehetett. Viszont az Art Poétique, a satirák és a versben írt levelek kellemesen csengő rímei sok olyan költői elvet népszerűsítettek, melyek minden időnek szólnak.

A Parnassus törvényhozója saját költészetében is az igazat, az őszinteséget tette alapelvvé. Seignelay márkéhoz írt sorrendben hetedik verses levele tartalmazza Boileau-nak ismertté vált mondását: «Csak az szép, ami igaz». Ezt a tételt ő mindig tiszteletben tartotta, sőt okunk van feltételezni, hogy még akkor is őszinte volt, amikor királyát magasztalta költeményeiben, akárcsak a hízelgők és udvaroncok, kiket mélyen megvetett.

Az igaz, a valóság keresésével kapcsolatos Boileau-nak másik nagy erénye: a józanság, a francia bon sens. Gyűlölte a cicomát, a dagályosságot; mérsékletre és egyszerűsége intett. Nála a józanság uralkodik, mely sokszor még az egészséges költői fantáziát is elnyomja.

Stílusa egyszerű, tiszta és világos. Röviden és érthetően fejezi ki gondolatait, ami mindenesetre nehezebb és több munkát is igényel, mint az ellenkezője. Molière-hez írt második satirájában mondja, hogy négy szó közül, melyet leírt, hármát rendszerint töröl. Költőtársainak az Art Poétiqueben is azt ajánlja, hogy műveiket többször dolgozzák át. Róla tudjuk, hogy már megjelent művein az egyes kiadások között mindig simított és javított.

Boileau a szigorú kritikus, költőtársainak kegyetlen bírója, műveivel nagy sikert ért még életében. Az ő korában és még azután is az ő munkái érték el a legtöbb kiadást. Nagy volt azoknak száma is, akiket megbántott, úgylátszik azonban megértették, hogy nem rosszindulatból, vagy gonoszságból cselekedett. Amikor 1711-ben, dacára, hogy minden pompa nélkül temették, nagy tömeg kísérte utolsó útjára, egy járókelő megjegyezte: «Mégis sok barátja volt ennek az embernek, aki mindenkiről rosszat mondott».

Villani Lajos.

Párisi levél az irodalmi életéről.

*Botrány Montherlant regénye körül. —
Az új Bernanos.*

A mi nyári hónapjainkban Párisban nem áll meg a kultúra gépezete. Júliusban még iskolába járnak a gyerekek, szokott kávéházaikban és szalonjaikban találkoznak az írók, a parlamentben valami heves nekiiramodással a törvények egész seregét hajtja keresztül a kormány, a divatos szerzők regényeik korrektúráját

végzik és a halhatatlanok csütörtökönként összeülnek a Quai Conti-n, az Akadémia kupolája alatt, hogy döntsenek az esztendőnként szokásos jutalmat kapó százötven irodalmi mű felől. A kinevezések is csak augusztusban jelennek meg és akkor ered meg a becsületrend kicsi piros szalagjának esője. Párisban csak akkor pihennek, amikor a környékbeli erdőkben rőt-arany színűek már a falevelek, a fák alatt megszaporodik a nemes vad és az ember a nagy csend-

ben megnyújtott testtel lesben ül és némán, egy pontra ügyelve, semmi mással nem törődve — vár. Amikor nálunk újra kezdődik a munka. Ad-dig sűrűbben isszák hűsítő aperitifje-ket és egészen behúzzák az ablak spa-lettáit a nap elől.

E nyáron is az Akadémia pályájá-nak egyik olyan állomásához ért, melyről számot kell majd adnia a tör-ténelemnek. Alig osztották ki a hal-hatatlanok a jutalmakat és bocsátot-ták útjára a nagy szótár nyolcadik kiadását, a Kupola alatt újabb gond-felhők gyűltek fölébük: Mit tegye-nek a megüresedett tagságok olyan nagyszámú jelöltjeivel. Többek kö-zött két irodalmi karosszéknek nincs most gazdája s erre nem kevesebb, mint tizenhat olyan név adta be pá-lyázatát, mely nemcsak az élő iroda-lomban szerepel, de már irodalom-történeti csengése van. Közöttük van *Claudé* is — Franciaországnak évtizedekig nagykövete, a modern misztikus —, aki legutóbb *Claude Farrere-rel* szemben húzta a rövideb-bet és most *Duhamel*-lel és *Paul Fort*-tal kell felvennie a versenyt. Bizo-nyos, hogy a halhatatlanoknak nem olyan egyszerű most a helyzetük és a nehézségeket még azzal is foko-zták, hogy jobbra-balra nyilatkoztat-tak. Ezeket a nyilatkozatokat az újsá-gok felnagyították, a közönség tü-stént pártokra szakadt, irodalmi for-radalomról rebesgettek és a népfront egyik minisztertanácsán nyíltan szó-bakerült a reform gondolata. Meg kell reformálni az Akadémiát, nem azért, mert visszás dolog pályázat esélyeinek ilyen tiszteletreméltó fér-fiakat kitenni, de mert mégsem lehet egészen az új humanizmus szelleme szerint való negyven ember autarkiaja a francia kultúra folyamatában. Az aktualitások iránt igen fogékony *Pierre Veber* a *Nouvelles Littéraires*-ben körülbelül ezekben a napokban írta meg ügyes cikkét a *Rothschild-*

Akadémiáról. E fantázia szerint a színházalapításáról emlékezetes *Roth-schild* báró elégedetlen a mai akadé-miai helyzettel s ezért olyan akadé-miának az alapját akarja óriási áldo-zatokkal megvetni, a francia és Goncourt között áll és az igazi, eszményi irodalmi társaság megvaló-sulása. Ebbe az akadémiába senki-nek sem kell pályáznia, érdemük sze-rint hívják meg a legkiválóbbakat, akiknek az alapítvány fölényes élet-standardot és munkalehetőséget biz-tosít. Jellemző *Veber* komolykodó hangjára, de a párizsiakra is, hogy e cikk gondolatait tízezrek hitték való-ságnak. Az érdeklődők levélözöne árasztotta el az illetékeseket, hiszen, ha valamikor, úgy most látszott el-jönni a tökéletes intézmény létre-hozásának ideje s *Pierre Veber* kény-telen volt helyreigazító nyilatkozatot tenni. Csak mese volt, álmkép. — Nem, a Francia Akadémia statutu-mait sem okmányok, de a halhatat-lanok sem változtatják meg soha. A gall szellemiség őrségének szabály-zata ma még örökkévalónak tűnik fel és mindössze annyi történt, hogy az akadémikusok megtanulnak hall-gatni, hogy nyilatkozataikkal ne okoz-zanak akkora vihart egy tojásrántot-táért. S a novemberi választások, ha gondok nélkül nem is, mindenesetre simán zajlanak majd le.

Az akadémiái probléma mellett ennek a nyárnak volt még egy széles felületekre kiterjedő eseménye — ki-csit botránya is — *Henri de Monther-lant* új regénye, *Les junes filles*. (Lá-nyok.) Ez a könyv az 1936-os szen-záció. *Montherlant* nem érdektelen ember. Fiatal még, jómegjelenésű férfi és különös vonzóereje van a nő-olvasók nagyszámú táborában. Pos-táját unatkozó asszonyok és ábrán-dos leányok levelei duzzasztják fel nap mint nap. Van kritikusa, aki té-nyekkel bizonyította be, hogy dilet-táns, regényeinek arra az egymásnak

ellentmondó, lelki beállítottságára hivatkozott mondatait idézte, amelyekből az olvasó a műkedvelés határozott bélyegét láthatja meg. Mások meg önfeledten tapsolnak neki. S íme most, ez az új könyve megint olyan, hogy a fanyar kritikuskak és a tömjénezőnek is igazat tud adni. Kényes problémája csak francia agyban születethetett meg: Vajjon elfogadhatja-e a férfi annak a nőnek a szerelmét, akit nem tud viszonzszeretni? El kell-e egyáltalában fogadnia ezt a kéretlen szerelmét? S vajjon szabad-e a nőnek kezdenie? Szabad-e magát felajánlani? De a probléma megoldása is döntően francia. Könyörüljünk meg a nőkön. Ezért talált a francia olvasóban ez a probléma olyan nehezen lecsillapítható visszhangra. Az egyik irodalmi folyóirat ankétet nyitott meg. Megkérdezte Párisnak ma számottevő asszonyait, vajjon ember-e egyáltalában ez a Costa, akinek könyörületből el kellene fogadnia Andrée Hacquebaut ajánlkozó szerelmét. S vajjon nő-e igazában ez a lelki meztelenségen túl levetközött szerencsétlen teremts, aki ilyen örült tébolyodottságban fut a szekér után, mely nem akarja felvenni?! Sok eredménye az ilyesfajta ankétnek nem igen lehet, legfeljebb annyi, amennyit úgyszólván minden egyes körkérdés eredményeképpen tudhatunk, hogy minden felelet mélyén élet, nevelés, születés és vérmérséklet — röviden az ember van. De reklámnak mindenesetre jó volt. Pedig ez a regény sokakban őszinte felháborodást és visszautasítást is váltott ki. *Mauriac* adott hangot ennek a korántsem alaptalan megrökönyödésnek, amikor nyíltan felvetette a kérdést, vajjon felhasználhatja-e az író regényében a hozzá címzett leveleket, mégha nők írták is azokat a kellemes megjelenésű férfihez. Mégha szerelmes levelek is azok. Minden jel arra mutatott ugyanis, hogy Montherlant indiszkré-

ciót követett el és Andrée Hacquebaut levelei nem fiktívek. Az író csak átstilizálta azokat. S amikor Mauriac cikkében ezt a kérdést fölvetette, egyben rosszal ítélte nek is hangot adott — és sokak nevében szólt. Montherlant e vádaskodásokra megrebentén s nem kis heveséggel válaszolt és természetesen tiltakozott. Ő mindössze néhány jellemző mondatot vett át és éppen azokra mondták olvasói, hogy költöttek. Nehéz volna itt az igazságot megállapítanunk, de bennünket közelebről nem is érdekel, mert a regény mindezekén túl érdekes, ha nem is könnyű olvasmány. S Solange megfogalmazásával új is. Solange az, aki Costa szeret és Solange az új élet figurája, a modern leány hús- és véralakja, akiről eddig így még nem olvashattunk.

Annál kisebb vihart, de igazabb és mélyebb lelki élményt jelentett Georges Bernanos most megjelent regénye *Journal d'un curé de campagne* címen. (Egy falusi plébános naplója.) Katolikus regény. S ez a naplóforma a legalkalmasabb a katolikum problémáinak a kifejezésére. Annak a belső, rejtett, titkos világnak, a léleknek a drámája ez, amiről az embernek falun, egy szegényes kis plébánián, talán fogalma sincs, mert mindent elfed a szem elől a fekete reveranda, a rózsafüzér, a sok-sok imádság, a szentmise és a prédikáció. Pedig mekkora küzdelem a nyomorúságos francia falucskában, a szűkös, kemény kenyér mellett egészen és végtelenen katolikusnak lenni! — S azonfelül papnak lenni! Papnak, akinek hivatása van, akit elküldöttek a falura, hogy lelkeket mentsen és gyógyítson és segítsen. Milyen megnevezhetetlenül nehéz ilyen körülmények között segíteni! Úgy, ahogyan azt Isten akarja. Kezdeti nehézségek, tétova ügyefogyottság, tapasztalatlanság és a lélek már-már összeroppan, mintha nem bírná to-

vább és úgy érzi, hogy a falunak ebben a nagy röghöz, anyaghoz kötöttségében nem tud katolikus és pap lenni s még egy kicsi gróflány lelkét sem tudja megmenteni, amikor mégis csak ráköszönt a csoda, — az isteni kegyelem. Nem, nem Pierre, a naiv kis falusi plébános már az, aki itt munkálkodik. Nem ez a tehetetlenné váló meddő és mindig csak akadályokba ütköző emberi erő az többé, mi itt küzdelmet folytat. Mert egyszerre könnyűvé lesz minden, az eddig hihetetlennek látszó is áthidalható és minden olyan természetes, olyan mosolygósan egyszerű lesz. A lélek pedig megmenekül és üdvére lel.

Mint minden munkája, úgy ez sem meséjéért húzza alá Bernanos elvitathatatlan írói értékét, hiszen a felültre néző szemnek tulajdonképpen itt sem történik semmi. Pascal alázatától és istenközelségtől szikrázó gondolatai, mondatainak érett szépsége az elsők közé emelik. Nem tömegolvasmány, Bernanos fölött nem civakodnak és nem is cikkeznek útonútfélen és mégis egyre többen olvasásák. A könyv nemcsak az írója mellett tesz hitet, de olvasójára és korára is vall.

Néhány figyelemreméltó kezdet után ez a nyár hozta meg Germaine *Beaumont* valódi sikerét. *La longue nuit* a címe ennek a regénynek s magyarra talán legkifejezőbben A végtelen éjszaká-ra fordíthatnók. Angol iskolába járt ez a halk, finomhangú, de nagyon emberi író. A cikkei is erről tanuskodtak, amelyekben divatbemutatókról, irodalmi díjak kiosztásáról, színdarabokról írt. Könnyedén, szellemesen, de sohasem személykedve, soha gúnyosan, vállvergetve s mindig az írás szerelmétől megejtetten, a lélek mélységével. Páris szereti Germaine *Beaumont* cikkeit, de regényének a sikerét nem ez a kölcsönzött szimpátia hozta meg. Legnemesebb művészet ez a regény és

szerzője talán az új Georges Sand, aki szigorú angol nevelőintézetekben töltötte el leányveit és Bremond apát áhítatos irodalomtörténeteit olvasta.

A végtelen éjtszaka Saturnine Boiscoube-ra köszönt rá ötvenesztendőskorában Saint-Arnoulban, a Seine-et-Oise egyik apró városkájában. Milyen soká van az, hogy ez az éjtszaka eljön! Mint lesz petyhüdt sárgává az arc rózsaszín bőre, mint apad el egészen a könny, szárad aszottá a finom, kicsit ideges, zongorázó kéz és lesz egyetlen álmképében, fantazmagóriájában is már-már megüresedett a lélek. Ez az a végtelen éjtszaka, amikor már nincs tovább. Az aszszonyi élet utolsó válsága, ami mögött a kenyértelenség rigolyás félelme teszi be az ajtót. A tévedések és félreértések regénye, — de vajjon az emberi szánalmak és tragédiák mindig egyike talán nem ilyen kívülről nézve csekély félreértésekből támad-e? Az igazság mégis az, hogy vannak kiválasztott és egymásnak szánt emberek és hiába minden tévedés, rosszindulatú, gyarló félrevezetés, ez a két ember rossz házasságok és kibőjtölt életek után talán még a végtelen éjtszaka előtt, de az emlékezésben, lélek szerint, okvetlen egymásra talál. Thierry mégis csak bekopogtat a halott Saturninehez. Nem szól semmit, leül melléje, gyöngéden megsimogatja a kihült két kezét és türelemmel, boldogan várja azt az időt, amikor a végtelen éjtszaka túlsó partján végre találkozhatnak. Mert tudja, hogy ott is vár reá.

Szentszentalizmus nélkül a szép szomorúság húzódik végig ezen a könyvön. A kritika is egyhangúan állapította meg, hogy régen jelent meg már regény francia nyelven, amely ennyire lelki és mégis nagyon érdekes lett volna. Azonkívül, hogy iskolapéldája lehet az egységes kompozíciónak. Minden a lélek e végtelen éjtszakájának az érzékeltetésére van,

még a késő ősszel az ágához szomorúan ragaszkodó sápadt falevél leírása is. S a megnyugtató az, hogy Germaine Beaumont sikerének egész Páris örül. Ez is ritka jelenség az irodalmi életben.

André *Thérive*-t is cikkeiért becsülik a párisiak. A francia nyelvet, a gall szellem összefogó erejét és örökérvényű szimbolumát védelmezi hetenként írásaiban. Új regényét, a *Fils du jour*-t (A nap fiai) rokonszenvvel fogadták. Még időben jelent meg, az emberek magukkal vihették pihenőjükre. Pedig ez a mű sem úgynevezett könnyű nyári lecture. Az író a gazdagok és szegények össze nem érő társadalmi ellentétét állítja szembe egymással. A nap fiai nem lesznek soha egészen és maradéktalanul a sötét és bizonytalan éjjel gyermekei, még ha a nő szerelméért megkísérik is meghozni ezt az áldozatot. Mert áldozat megtagadni a származást, az ágyat, amelyből az ember vétettet. A regény kritikája kicsit a gazdag párisi nyárs-polgárnak is. Kritika, összeráncolt homlokkal és lebiggyesztett ajakkal. S ezen a ponton a francia nyelv lelkes védelmezőjének tolla bizony néha elcsúszik. Igazságtalan. S a mai, fokozott idegéletben szenvedő ember mitsem érez meg először és inkább, mint az igazságtalanságot, ami a róla kimondott ítéletben meghúzódik. A könyv még egészen friss, csak nemrég hagyta el a sajtót, nagyon lehet tehát, hogy az új irodalmi évad megkezdésekor nem marad el egyesek cáfolata és védekezése.

Dénes Tibor.

Aldous Huxley új regénye. Huxley úr, rég várt regénye — így mondja a kiadóvállalat (most is, mint Huxley eddigi műveinél, a Chatto and Windus cég) szokásos könyvborító beharangozójában, és igaza van; vártuk, kérdeztük már, mikor jön ki új Huxley-regény? Huxley termé-

keny író, így aránylag hosszú volt a pauza. Pár év előtt, igaz, megjelent középamerikai útleírása, de újabb regénnyel már rég adósunk volt ez a markáns, érdekes angol egyéniség. Az «Eyeless in Gaza» most mintegy megmagyarázza a hosszú szünetet, mely megelőzte; terjedelemben is masszív (620 oldal) és tartalmilag is széles skálájú. «Milyen az új Huxley?» kérdezte tőlem nemrég valaki. «Nagyon szép». «Van olyan, mint az eddigiek?» «Szébb», feleltem. Aztán futólag felvettem magamban a kérdést: jól jellemeztem-e a futtában váltott pár szó keretében ezt az új művet? Huxley sokszor valami epés ingerültséget hagy az olvasóban, bogaras, örömtelen különönc írónak nevezzük, akinek olvasása kielégületlenül hagy; de az is igaz, hogy mindamelllett újból s újból le tud nyugózni, nem szűnik meg érdekelni. Kiegyensúlyozatlan lélek; és hogy is lehetne más egy izig-vérig mai s hozzá differenciált író?

«Eyeless in Gaza» — furcsa cím, első pillanatra érthetetlen, mint Huxleynél mindig, amíg a címdalton levő mottó fel nem világosít. «Eyeless in Gaza at the mill with slaves.» — Milton. Tehát a megvakított Sámsonról van szó, amint Gáza városában örül reménytelenül a malomban *rabszolgák között*. Per analogiam: a modern entellektüel a mai, vajúdó társadalomban; lelki vakság — rabszolgatársadalom. A főalak, mint már máskor is Huxley regényeiben, egy fiatal, hiperkulturált entellektüel; most, igaz, már nem annyira fiatal, 42 éves, mint maga az író. Anthony Beavis közeli rokona az Antic Hay főalakjának, Gumbrilnek, és itt ne feledjük, hogy a groteszk iróniával kiagyalt Gumbril név egy betű híján annyi mint köldök (tumbri). Ez tehát a köldökszemléző, tehetetlen, cselekvésre képtelen entellektüel, aki jajong félemler voltán. Anthony nem

annyira jajong, mint inkább igyekszik magával elhitetni, hogy ez így van rendjén, hogy szerepe az életben a páholyból-nézés, az intellektuális fölény, az irónia az emberi színjáték fogyatékosságaival szemben. Persze, ehhez egyebek közt egy kell: pénz. Huxley «hősei» (csak a rövidség kedvéért használom a rossz, sületlen «hős» kifejezést) sose ismerik az anyagi problémákat, és érdekes, hogy még a fentebb említett kiadói ismertetés is, mely a könyvek borítólapján van, pár mondat keretében is fontosnak tartja ezt jelezni a regény főalakjáról: «a körülmények megadták neki a gazdasági szabadságot». Mint ahogy fontos is. Huxley igaz, e fölött bizonyos magátólérteendődséggel síklik át, ez nyilván *conditio sine qua non* szemében. Ennyiben tehát, bármily forradalmi egyéniség egyébként, mégis hasonló a régebbi írókhoz, akiknél az összes szereplők vagyonosak, lehetőleg grófok s még csak hírből se ismerik az anyagi lét problémáit; és ő maga is — *mutatis mutandis* — tipikus tagja annak a régi viktoriánus időkből mai napig fennmaradt, előkelő angol nagypolgári intellektuál osztálynak, melynek félszégeit pedig oly páratlanul elmés szatírával szokta jellemezni. Az osztály-öngúnynak Huxleynél megvannak a határai. Pedig most már Angliára is nagyon kezd rájárni a rúd; és meg kell adni, hogy Huxley új regényében teljesen benne vagyunk az angol társadalom válságában, érezzük az idők szelét.

A könyv szerkezetileg is merőben újszerűt hoz: szakítást a kronológiai elbeszéléssel. A kronológiai módszer egyedülüdvözítő voltával szemben a herézis úgylátszik a levegőben van; és aki, mint e sorok írója, már maga is úgy érezte, hogy a nem-idősorrendi szerkezet jobb, amikor egy egyéniséget egész miliójével, légkörével együtt kell megrajzolni, különös

érdeklődéssel fogadja ugyanazt a fordulatot oly kiváló íróművésznél, mint Aldous Huxley. Az *Eyeless in Gaza* 54 fejezete látszólag rendszertelenül nyúl vissza a hős életének legkülönbözőbb szakaszaihoz; az ábrázolás tehát a jelenbe vetül, a mult is szerves része a jelennek, mint kiműlni nem akaró emlék, mely époly kérelhetetlenül determinálja a sorsot, a jellemet, mint ami a jelenben történik. Anthony tudós, agy-ember s egyben szívtelen donzsuán, míg végre kilendül ebből a kényelmes, ironikus fölényes, páholyban ülő attitűdből. Egész fiatalon szörnyű tragédiát idézett fel; legjobb barátjának, a talpig derék, túlzott, bogaras idealista Briannek menyasszonyával csupán játékból, hiú, indiszkrét fogadás alapján viszonyt kezdett, mire Brian öngyilkos lett. Anthony meglepően kevéssé rendül meg, tovább keres kalandot, olvas, ír — a maga módjára élvezi az életet, míg végre egyik fiatal úriasszony, Helen, akinek ő mindössze az érzéki partner szerepét volt hajlandó juttatni, faképnél hagyja, mire rádöbben, hogy csupán önámítás volt a fölényeskedés, hogy csak erőszakkal fojtotta vissza magában a mélyebb vonzalmat Helen iránt. Talajvesztettségében fogja magát és egy másik volt collegebeli barátjával, az energiatúltengésben szenvedő Mark Staithes-szel Mexikóba megy (tehát Huxley legutolsó, érdekes útjának színhelyére), hogy barátját elkísérje egy kalandos forradalmi vállalkozásban, korántsem politikai meggyőződésből, hanem csupán azért, hogy mindenáron kilendüljön a kerékvágásból. Kilendülni kilendül mind a két angol, de nem úgy, ahogy gondolták. Markot baleset éri, lábát amputálni kell; Anthony, a vadonban nekiindulva orvost keresni, az országúton akad össze egy páratlanul rokonszenves, emberbarát skót orvossal, dr. Millerrel, aki anthropológiai tanul-

mányúton van a félvad országban. Miller egy Gandhi-szerű pacifista hittevékeny apostola; Angliába visszatérve, gyűléseken szónokol és hihetetlen erkölcsi fölényrel tűri még azt is, ha a hallgatóságba vegyült komiszkrakélérek bántalmazták, lökdösik, pofozzák. Anthony, az elvont filozófus-hajlandóságú ember, aki soha nem élt cselekvő életet, beleszegődik a mozgalomba. Egész világnézete, ahogy az angol mondja, outlook-ja, *kitekintése* megváltozik: úgy érzi, hogy az egyéni szellemiség nem elég, hogy tudományos alapon hozzá kell látni a pozitív emberszeretet, a személyes és politikai pacifizmus kiépítéséhez. Helen közben egy menekült német kommunistát szeretett, akit aztán a náci Schweizban törbe csaltak; a fiatal nő lelkileg összeomlik, de Anthony érzelmei nem változtak; nem lehetetlen, hogy ha Helen magához tér, új, szebb alapon ismét egymáshoz fognak tartozni.

Ez a cselekmény, helyesebben a váza a regénynek, a keret, melyben gazdag tartalmat helyezett el az író. *Elvont — és mégis tanulságos*: így jellemeztem Huxleyt, és úgy vélem, ez illik teljesen új könyvére is. Tele van mondanivalóval; a mondanivaló nem örömteljes, inkább nagyon is szomorú, kiábrándult, örömtelen; de ellenállhatatlan az emberábrázolás, melynek valóságos gyöngyei vannak a könyvben.

És nemkevésbé lenyűgöző az írásművészet: nincs mondat, mely ne volna stílárisszempontból teljesen kiegyensúlyozott, egyben pedig annyira tömör, tartalmas, hogy bátran el lehet többször is olvasni.

Ferenczy Valér.

E. Dabit: Trains de vie. (Paris. 1936.)

Dabit, akit a «Szálloda a külvárosban» c. könyvéről a magyar olvasóközönség is ismer, most «Trains de

vie» címmel novelláit gyűjtötte össze. Ugyanaz a Dabit jelentkezik ezekben a novellákban is, mint akit a «Hotel du Nord»-ban megismertünk a kisemberek, az élet igavonóinak élesszemű és melegszívű írója. Ezen rövid kis történetek némelyike egész életívet rajzol, rövid regényvázlatként hatnak, amelyek a szűk kereten belül is sokat fognak és sokat markolnak. A «Hotel du Nord» és a «Zene verte» alakjai jelennek meg ismét előttünk, akik gyarlók, esendők, gyakran elbuknak — de emberek.

Dabit hősei külön kis világot alkotnak, akiket a szegénység köt össze. A legegyszerűbb embereket állítja elének. És Dabit a testvérüknek érzi magát s ez a közösség-vállalás, amely az egész könyvön végigvonul, adja a könyv különös zamatát és teszi meleggé a sorokat.

A «nép» ma divatos téma az irodalomban; a franciáknál a «populisme» külön irányzatot jelent. De Dabit más eszközökkel dolgozik. Nem felülről és kívülről nézi, hanem saját szemükkel látja alakjait. Ez a figuráihoz való közelállás azonban, bár a kísértés igen nagy, nem teszi tendenciózussá az író: Dabit a tények láttán sem agítal, hanem csak megállapít. Úgy beszél embereiről, mint aki legjobban ismeri őket, mint akik szinte a családtagjai és innen van az a melegség, amely minden sorából felénk árad. Szereti őket. Nem háborog, nem csodálkozik, hanem velük él és elmeséli ezt az életet. Nem pszichológiai különlegességeket akar kibogozni, drámát sem akar játszani, izzig-vérig való embereket rajzol, nem csinál sem hőst, sem mártírt belőlük. Mindennapi beszédjükön, éteteiken, szokásaikon keresztül olyannak mutatja őket, amilyenek.

A «Trains de vie» igazi emberi írás. Aki olvassa, annak fényesebb lesz a szeme és melegebb a szíve.

Galambos-Gruber Ferenc.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Le Paysan du Danube.

Georges Grandjean regénye Magyarországról.

Georges Grandjean, aki ezt a könyvet írta, rajongón szereti a magyarokat. Még akkor ismerte meg őket, mikor mint egészen fiatal ember Franchet d'Esperey seregével járt itt a Tisza és a Duna partján. Saját szemével látta a balsorsot, amely ránk szakadt, látta szenvedéseinket, amelyek olyan méltatlanul gyötrik a nagy rónaságok szabad levegőjében élő nemes fajtát, látta kiszolgáltatottságunkat barbár népek fanatizmusának és érző szíve megtáruult számunkra. Mert Grandjean költő és fanatikus híve az igazságnak. Bántja a dezoláció, amelyet hazájában lát. Szinte nem tudja nézni a tragikus bomlást, amely a világháborúban a saját és bajtársai vérehullásával megszabadított Franciaországot fenyegeti. Talán ezért fordította most figyelmét ismét felénk. Verskötetek, regények, drámák és történeti művek hosszú sora után, ezúttal magyar tárgyokról ír.

A múlt év nyarán ideutazott és hosszabb időt töltött azon a vidéken, ahol egyszer már járt. Hetekig élt a szegedi tanyavilágban, Petőfi Sándornak, a nagy magyar lírikusnak szülőföldjén. Adatokat gyűjtött. Közvetlen közelből figyelte meg a magyar népet és visszatérve Párizsba, már hozzá is kezdett Petőfiről szóló munkájának megírásához.

Alföldi tartózkodásának gyümölcse ez a regény is, amelynek alapja talán egy valóban megtörtént tragédia. Grandjean regényében egy a magyar, román, szerb határ összeshögellésénél véletlenül idegen területre került magyar testvérpár tör-

ténetét írja meg. Meggyőző erővel illusztrálja a békekötés határainak borzalmasságát és lehetetlenségét. S közben kiáltó színekkel festi meg a nemzet egész kálváriáját a háború után. Rámutat az itthon működő ellenséges társadalmi erőkre és mindazokra a kiáltó igazságtalanságokra, amelyeket elszenvednünk kellett.

Könyve csupa háborgó temperamentum, vád, követelés és tanúság. Stílusa színes, erőteljes. Előadása érdekes. Különös miliőjével, megdöbbentő adataival, nagy riportjának életszerűségéről sok olvasót fog lekötni és így bizonyára sok barátot és szószólót szerez külföldön a mi igazságunknak. *k. m.*

A bayreuthi Liszt-ünnepségek. Az idei Liszt-év ünnepségeinek impozáns betetőzése volt a bayreuthi Liszt-hét, amelyen a magyar és a német zeneművészet együtt hódol a lángelmének a világ egyik legnagyobb, szinte szentély magasztosságával bíró központjában, amelyhez igen sok és jelentős Liszt- emlék fűződik. Az ünnepségeknek két estjét a Magyar Operaház vendégjátéka foglalta le. Az Opera együttese Márkus László igazgató vezetésével utazott ki Bayreuthba s az ünnepi hét első estjén Liszt Szent Erzsébet legendáját, a második estén pedig a nagy mester magyar operaballetjét adta elő. Az előadásoknak az egybegyűlt előkelő nemzetközi hallgatóság előtt óriási sikerük volt. A hét többi estjét is Liszt-művek előadása töltötte ki s így a magyar zseni fénye diadalmasan tündökölt az egész világ előtt. A magyar kormányt az ünnepségeken dr. Jalsoviczky Károly h. államtitkár vett részt dr. Haász Aladár miniszteri tanácsos és Takáts Menyhért kíséretében.

Magyar művészek a velencei Bienalén. A velencei Biennale művészi kiállításáról a «Napkelet» más helyén számol be részletesen dr. Jajczay János tanulmánya. Itt csak azt említjük meg, hogy a kiállítás magyar részének igen nagy sikere volt. A megnyitás alkalmával az olasz király és Mussolini is megtekintette a magyar csoportot s hosszasan tartózkodott a magyar részben. A Duce a legnagyobb elismeréssel szólt a magyar művészek rátermettségéről. Az egész olasz sajtó dicsérettel halmozta el művészeinket s a nagy elismerés és érdeklődés a vásárlásokban is megnyilvánult.

A Magyar Pen Club elnöke Buenos-Ayresben. A világ Pen clubjai idei nagygyűlésüket Argentina fővárosában Buenos-Ayresben tartották. A magyar Pen clubot a kongresszuson mint hivatalos megbízott, Radó Antal, a mi Pen clubunk elnöke képviselte. Radó Antal a kongresszus egyik viharos ülésén nagy beszédet mondott, amelyben rámutatott, milyen kultúrsérelmeket kell elszenvedniök az elszakított területeken élő magyar kisebbségeknek s milyen mostoha elbánásban részesülnek itt a tisztán szépirodalmi és tudományos magyar könyvek is. Vázolta azt a szívós küzdelmet, amelyet ezeknek a bajoknak és sérelmeknek orvoslásáért a magyar Pen club évek óta folytat. Idézte a cenzura és könyvelkobzás legkiáltóbb eseteit s a különböző mesterkedéseket, amelyekkel a magyar könyv bevitelét az utód-államok megakadályozzák. Utalt arra a nagyjelentőségű munkára is, amelyet a magyar kisebbségek kultúrérdekeinek védelme érdekében a Szellemi Együttműködés Bizottságában Magyarország képviselője, Tormay Cécile folytat. S egyben közölte, hogy a Népszövetség Szellemi Együttműködésének Bizottsága az érdekelt országokból való tagjait értekezletre

gyűjti össze, hogy ezeket a súlyos kérdéseket végre rendezzék és megoldják. Majd így fejezte be beszédét: «Azzal a meggyőződéssel fejezem be felszólalásomat, hogy az érdekelt országok Pen clubjainak itt megjelent képviselői is egyetértenek velem abban az óhajásban, hogy a tervezett értekezlet e kérdések egyikét se hanyagolja el és hogy az elérendő eredmény mintaképül szolgálhasson mindazoknak az országoknak, ahol vannak kisebbségek, amelyek ragaszkodnak anyanyelvükhöz és irodalmukhoz és sohasem fognak belenyugodni abba, hogy azoktól őket uegfosszák.

A felszólalást több helyen szakitotta meg a tetszés és együttérzés nyilvánítása s a beszéd végeztével számosan lelkesen üdvözölték a kongresszus legidősebb résztvevőjét.

Az Ember tragédiája bolgáru. Belcseff Konstantin lefordította bolgárra Madách drámái költeményét «Az ember tragédiá-ját. A bolgárnyelvű «Ember tragédiája» a Poligráfia R.-T. díszes kiadásában jelenik meg. Előszava alighanem a Mohácsi Jenő-féle új német fordítás bolgár átdolgozása lesz. Amennyiben pedig ezt megszerezni nem sikerülne, a magyar irodalom valamelyik kiváló Madách-ismerőjét kérik fel, hogy a bolgár fordításhoz előszót írjon.

Magyar zene Amerikában. A National Federation of Music Clubs of America nemzetközi zenei kapcsolatok kiépítésével foglalkozó osztálya a budapesti amerikai főkonzulátushoz fordult, hogy legyen segítségére a magyar zene ismertetését célzó előadások tartásában, illetve magyar hangversenysorozatok rendezésében. A főkonzulátus Demény Dezső prelátnak, a Szent István-bazilika karnagyának a magyar zenéről szóló tanulmányát küldte ki angol fordításban Miss Helen Harrison elnök-nőnek. Ezenkívül gondoskodás történt arról is, hogy az amerikai kultúr-

szövetség magyar zeneműveket tartalmazó jegyzékeket és összeállított hangversenyterveket is kapjon. Kurucz János, az Amerikában már előnyösen ismert magyar dalszerző is közreműködik, hogy a tervezett amerikai magyar hangversenyek megvalósíthatók legyenek. Egyébként a szóbanforgó amerikai kultúrszövetség igen tekintélyes és nagy szervezet, amelynek az Unió minden jelentősebb városában fiókja van.

Az első magyar-lengyel szótár. Korompay Manó a varsói egyetem magyar lektora magyar-lengyel kézi-szótárt állított össze. Ez a szótár az első ilyen kísérlet, amelyet bizonyára rövidesen terjedelmesebb szótárak is fognak követni. Az első magyar-lengyel szótár igen csinos és könnyen kezelhető kis kötet, amely a legégetőbb szükségleteket ki fogja elégíteni.

Dán lap a zebegényi virágos faluról. A zebegényi Flower Cottaget, ezt az előkelő és festői, dunamenti kirándulóhelyet bizonyára sokan ismerik. Egy kis minta falu ez a magyar népművészet legfestőibb motívú mai-ból összeállítva. Vendéglő, tánchely s magyar népművészeti vásár is egyben. A Magyarországon szórakozó idegenek szívesen keresik fel, hogy itt néhány kellemes órát eltöltve a magyar folklór szépségeiben gyönyörködjenek. Most a dán Tidens Kvinder című folyóirat érdekes, gazdagon illusztrált cikket közölt erről a Flower Cottageről Mallász Gittától. Mallász Gitta különben ezidő szerint Londonban tartózkodik, hogy az *Old Budapest* című nagy angol álarcos bál előkészületein a stílszerű kiállítás érdekében közreműködjék.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helvettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.